

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

KUNGL. BOKH.
31 DEC 1960
STOCKHOLM

SOU
1960:42

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1960:42

Ecklesiastikdepartementet

**SOCIAL- OCH
PERSONLIGHETSPSYKOLOGISKA
FAKTORER I RELATION TILL
SKOLANS DIFFERENTIERING**

Av Ingvar Johannesson och David Magnusson

1957 ÅRS SKOLBEREDNING

IV

Stockholm 1960

Statens offentliga utredningar 1960

Kronologisk förteckning

1. Folktandvården. Idun. 189 s. I.
2. Högre utbildning, forskning och försök på lantbrukets område. Almqvist & Wiksell, Uppsala. XII + 50 s. Jo.
3. Grusexpoateringen i Sverige. Idun. 85 s. Jo.
4. Fastighetsbeskattningen. Marcus. 179 s. Fl.
5. Förslag till namnlag. Idun. 362 s. Ju.
6. Studiekotnader vid beskattningen. Idun. 211 s. Fl.
7. Redogörransvaret och anmärkningsprocessen. Kihlström. 146 s. Fl.
8. Preliminär nationalbudget för år 1960. Marcus. V + 121 s. Fl.
9. De ekonomiska villkoren för en huvudmannaskapsreform inom mentalsjukvården. Idun. 173 s. I.
10. Statstjänstemäns förhandlingsrätt. Idun. 105 s. C.
11. Överyn av lagen om försäkringsrörelse. Idun. 509 s. H.
12. Krigsmåttens högsta ledning. Beckman. 235 s. Fö.
13. Individuella differenser och skoldifferentiering. Victor Petterson. 127 s. E.
14. CP-vården. Idun. 175 s. I.
15. Kursplanundersökningar i matematik och modersmålet. Idun. 536 s. E.
16. Banklikviditet och kreditprioritering. Idun. 245 s. Fl.
17. Forskning och högre utbildning på skogsbrukets område. Idun. 207 s. Jo.
18. Reviderad nationalbudget för år 1960. Marcus. V + 98 s. Fl.
19. Rättssäkerheten vid administrativa frihetsberövanden. Idun. 138 s. Ju.
20. Allmän yrkesinspektionen. Idun. 135 s. S.
21. Medicinska äktenskapshinder. Idun. 140 s. Ju.
22. Bohuslär. Idun. 326 s. S.
23. Besparingar inom försvaret. Idun. 245 s. Fö.
24. Lagberemningens förslag till jordabalk m. m. I. Lagtext. Norstedt & Söner. 259 s. Ju.
25. Lagberemningens förslag till jordabalk m. m. II. Motiv till balken. Norstedt & Söner. 815 s. Ju.
26. Lagberemningens förslag till jordabalk m. m. III. Motiv till lagen om införande av nya jordabalken m. m. Norstedt & Söner. 267 + 31 + 313 s. Ju.
27. Offentlig provningsverksamhet. Behov och resurser. Idun. 157 s. H.
28. Förverkande på grund av brott. Berlingska Boktryckeriet, Lund. 188 s. Ju.
29. Frågan om åtgärder för att förbättra konsumtionsmjölkens beskaffenhet. Idun. 236 s. I.
30. Objektiviteten vid forskning och försök på växt-näringsområdet. Kihlström. 324 s. Jo.
31. Betänkanke angående inrättande av en fond av malmvinstmedel till främjande av naturvetenskapligt och tekniskt forsknings- och utvecklingsarbete. Marcus. 106 s. Fl.
32. Statliga företagsformer V. Idun. 214 s. Fl.
33. Förskollärarutbildningens organisation. Idun. 101 s. S.
34. Reviderad brandlagstiftning. Idun. 358 s. I.
35. Socialförsäkringens organisation. Idun. 313 s. S.
36. Förbättrad taxeringskontroll. Idun. 378 s. Fl.
37. Tornedasutredningen. II. Idun. 261 s. + 1 utvikskarta. S.
38. Skydd för vattenförsörjningen. Idun. 141 s. Jo.
39. Rådgivningsverksamheten på jordbrukets område. Idun. 221 s. Jo.
40. Försvarskostnaderna budgetåren 1961/63. Idun. 71 s. Fö.
41. Samernas skolgång. Idun. 249 s. E.
42. Social- och personlighetspsykologiska faktorer i relation till skolans differentiering. Idun. 171 s. E.

Anm. Om särskild tryckort ej anges, är tryckorten Stockholm. Bokstäverna med fetstil utgöra begynnelsebokstäverna till det departement, under vilket utredningen avgivits, t. ex. E. = ecklesiastikdepartementet, Jo. = jordbruksdepartementet.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1960:42

Ecklesiastikdepartementet

SOCIAL- OCH
PERSONLIGHETSPSYKOLOGISKA
FAKTORER I RELATION TILL
SKOLANS DIFFERENTIERING

Av Ingvar Johannesson och David Magnusson

1957 ÅRS SKOLBEREDNING

IV

JDUNS TRYCKERIAKTIEBOLAG ESSELTE
STOCKHOLM 1960

STAFF OF THE DEPARTMENT OF THE ARMY
WASHINGTON, D. C.

THE
JOURNAL OF THE
TARTAN SOCIETY
AND
THE
TARTAN SOCIETY
OF THE
UNITED STATES

Published by the TARTAN SOCIETY OF THE UNITED STATES

1911

THE TARTAN SOCIETY OF THE UNITED STATES

WASHINGTON, D. C.

Till

Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Ecklesiastikdepartementet

Av direktiven för 1957 års skolberednings arbete framgår att frågan om den nioåriga skolans struktur bör betraktas bl. a. även mot bakgrunden av de utvecklingspsykologiska erfarenheter och rön, utan vilka en tillfredsställande behandling av hela frågan knappast kan åstadkommas. Genom framställning till chefen för ecklesiastikdepartementet den 22 oktober 1957 anhöll därför skolberedningen om tillstånd att utföra ett antal vetenskapliga undersökningar, vilka ingick i beredningens psykologisk-pedagogiska forskningsprogram och vilka bedömdes vara av betydelse för beredningens arbete bl. a. i det ovan nämnda syftet. Tillståndet erhöles genom beslut den 31 oktober 1957.

I forskningsprogrammet fanns upptagna vissa undersökningar rörande differentieringsproblem, vilka skulle utföras i beredningens egen regi. Under arbetet med dessa forskningsuppgifter fann skolberedningen det angeläget att få till stånd en särskild undersökning av social- och personlighetspsykologiska faktorer i relation till skolans differentieringsproblem. Då en sådan inte helt rymdes inom ramen för den tidigare framställningen, anhöll skolberedningen därför i en ny framställning till chefen för ecklesiastikdepartementet den 21 april 1958 om tillstånd att få utföra även sistnämnda undersökning. Genom beslut den 12 maj 1958 gav departementschefen skolberedningen det önskade tillståndet.

Undersökningen av social- och personlighetspsykologiska faktorer i relation till skolans differentieringsproblem har i skolberedningens egen regi utförts av lektorn i psykologi och pedagogik vid lärarhögskolan i Stockholm, docent Ingvar Johannesson. Inom ramen för undersökningen har vidare docenten vid Stockholms universitet, David Magnusson, på skolberedningens uppdrag utfört en undersökning av elevernas självvärdering i olika skolmiljöer.

Genom beslut den 22 juni 1960 erhöll skolberedningen vederbörligt tillstånd att i tryck framlägga resultaten av här nämnda undersökningar. Sedan dessa nu avslutats och undersökningsrapporterna färdigställt vill skolberedningen härmed vördsamt överlämna desamma.

Stockholm den 28 september 1960.

Ragnar Edenman

Stellan Arvidson

Gunnar Helén

Tore Karlson

Harald Larsson

Maj Larsson

Matts Bergom Larsson

Birgitta Sjöqvist

/Jonas Orring

Innehåll

Förord	7
------------------	---

Differentiering och social utveckling *av Ingvar Johannesson*

I. Inledning	11
II. Pedagogisk idédebatt	13
Skolans funktion och uppgifter i samhället	13
Skolans organisation och samhällets sociala struktur	14
Behov av empirisk forskning	19
III. Undersökningsmodell	20
Den empiriska forskningens dilemma	20
Undersökningsmodell	20
Problemställning	21
Tolkningsproblem	22
IV. Undersökningarnas uppläggning	24
Undersökningsplan	24
Urval av skolområden och skolklasser	24
Fältundersökningar	27
Enkäter	28
Insamling av organisatoriska data	30
Sammanfattning	31
V. Undersökningsmetoder och provningsinstrument	32
Inledande synpunkter	32
De använda provningsinstrumentens konstruktion	32
Sammanfattning	41
VI. Plan för bearbetningen	42
Allmänna principer för bearbetningen	42
Problemställningar vid bearbetningen	42
Bearbetningsmetoder	43
VII. Elevernas inställning till kamrater i olika differentieringsmiljöer	45
Materialets bearbetning	45
Samband mellan olika undersökningsinstrument	46
Sociometriska val i olika differentieringsmiljöer	47
Elevattityder i olika differentieringsmiljöer	52
Intertemporala variationer i elevinställningen till kamrater	53
Sociometriska extremgrupper	57
Sociometriska val inom olika differentieringsformer av enhetsskolor	63
Analys av preferenser inom vissa klasser	64
Diskussion av resultaten	68
Sammanfattning	70

VIII. Elevernas inställning till lärare och skolsituationen i olika differentieringsmiljöer	72
Materialets bearbetning	72
Samband mellan attitydvariabler	73
Elevernas inställning till lärare i olika differentieringsmiljöer	74
Elevernas inställning till skolsituationen i olika differentieringsmiljöer	75
Diskussion av resultaten	80
Sammanfattning	80
IX. Elevernas inställning i relation till intellektuell prestation och personlighetsutveckling	82
Elevernas inställning på olika intellektuella prestationsnivåer	82
Elevernas inställning på olika anpassningsnivåer	88
Sammanfattning	93
X. Elevernas inställning i relation till klassens storlek och allmänna miljöbakgrund	95
Elevernas inställning i klasser med olika elevantal	95
Elevernas inställning i olika geografiska regioner	101
Sammanfattning	107
XI. Elevernas inställning i relation till sociala miljövariabler	108
Lärarnas attityder och elevernas inställning	108
Föräldrarnas hållning och barnens attityder	114
Sammanfattning	124
XII. Skolans organisation och elevernas sociala utveckling	127
Huvudresultat och slutsatser	127
Slutord	129
Litteratur	131
Tabellbilaga	134

Självvärdering och skolmiljö

av David Magnusson

I. Problemställning	151
II. Undersökningsförfarande och data	153
Datainsamling	153
Bearbetning av råvärden	154
Elevgrupper	154
Skattningarnas tillförlitlighet	155
Frekvensfördelningar	158
III. Resultat	159
Generella tendenser hos pojkar och flickor	159
Skillnader i självskattningsnivå mellan pojkar och flickor	160
Skillnader i självskattningsnivå mellan elever från olika regioner . .	161
Självskattning och klasstorlek	162
Skillnader i självskattningsnivå mellan elever från olika skolyper .	164
IV. Sammanfattning och diskussion	167
Litteratur	171

Förord

Vid planläggningen av denna undersökning har vi haft förmånen att få diskutera igenom problemen med en grupp experter, bestående av professor Kjell Härnqvist, skolpsykologerna Sven-Eric Henricson och Karl Henrik Eriksson samt forskningssekreterare Nils-Eric Svensson. De synpunkter som därvid framförts har varit oss ett verksamt stöd vid undersökningens planering och genomförande.

Det empiriska materialet har insamlats vid omfattande fältundersökningar, varvid skolledare, rektorer, lärare och elever lämnat oss välvilligt bistånd och medverkan.

Bearbetningen av det insamlade materialet har ägt rum vid lärarhögskolans pedagogisk-psykologiska institution och vid Stockholms universitets psykologiska institution. Ett flertal delmoment av de statistiska beräkningarna har utförts vid statistiska centralbyrån med IBM 650 enligt program utarbetade av laborator Sten Henrysson, assistent Bengt-Olov Ljung och forskningssekreterare Nils-Eric Svensson. Till de många personer vid och utom dessa institutioner, som tagit del i de ofta omfattande bearbetningarna, riktar vi ett gemensamt tack för värdefull hjälp.

Sist men inte minst riktar sig vårt tack till skolberedningen, som låtit oss genomföra denna undersökning och till dess huvudsekreterare undervisningsrådet Jonas Orring, som verksamt bistått oss med råd och råd.

Stockholm i september 1960.

Ingvar Johannesson

David Magnusson

DIFFERENTIERING
OCH SOCIAL UTVECKLING

Socialpsykologiska aspekter på skolans differentieringsproblem

Av Ingvar Johannesson

KAPITEL I

Inledning

Skolans inflytande på elevernas utveckling kan bedömas och värderas från flera olika aspekter. I skolan sker inte bara undervisning och inlärninng. Skolan utgör ett socialt system, där alla individer kommer i kontakt med varandra och övar inflytande på varandra. Där förekommer samarbete och tävlan, där bildas grupper och gäng. Inte bara under lektioner utan även under raster och på fritid utövar den sociala miljön avgörande inflytande på elevernas utveckling. Man förväntar att eleverna respekterar och följer skolans regler och lagar, men samtidigt influeras eleverna av kamratgruppens normer och beteendemönster.

Kamratgruppens inflytande på individens utveckling har under det sista halvsekleet blivit betydligt större än tidigare. Härvid samverkar ett flertal olika faktorer. Ett större antal barn växer numera upp i städer och samhällen med ett stigande antal av föreningar och organisationer speciellt avsedda för ungdom. När skoltiden utsträcker till att omfatta nio obligatoriska skolår, kommer ungdomen att tillbringa ytterligare två år i jämnåriga grupper innan de inlemmas i yrkesarbete.

När ungdomstiden på detta sätt tenderar att förlängas, och ungdomarna ofta känner sig utestängda från deltagande i de vuxnas sociala gruppbildningar, vänder de sig i högre grad än förr till kamratgrupper för att få erkännande och stöd. Kamratgruppen får alltså en ökad betydelse för de unga och kommer att spela en väsentlig roll för deras sociala utveckling.

Riesman har i sin bok »The Lonely Crowd» (1950) företagit intressanta analyser av sambandet mellan samhällets struktur och individens personlighetsutveckling. Han anser sig kunna konstatera, att bestämda förändringar i individens beteende och inställning är nära förknippade med det amerikanska samhällets strukturella omdaning. Han uppställer därvid tre åtminstone teoretiskt separata samhällsstrukturer som skapare av var sin speciella människotyp.

I den första samhällstypen dominerar traditionerna, och där utvecklas en *traditionsstyrd karaktärstyp*. I det traditionella samhället går uppfostran ut på att lära barnen ett beteende som står i överensstämmelse med hävdvunna mönster. — I den andra samhällstypen är beteendet inte bundet genom en likformig tradition, utan där blir uppfostrans huvuduppgift att få barnen att acceptera och tillägna sig bestämda ideal för att därige-

nom skapa normer som ledstjärnor för individens beteende. Riesman talar här om en *innerstyrd* (*»inner-directed»*) *människotyp*, som i växlande situationer kan uppvisa ett adekvat beteende med hjälp av väl inlärd och fast förankrade normer.

Den tredje samhällstypen finner vi i det urbaniserade moderna samhället. Barnens uppfostran utmärkes av större frihet än förr, och härigenom kommer andra gruppers inflytande att ökas. Skolan och olika experter (läkare, psykologer, press, radio m. fl.) får större inflytande än förr och spelar större roll som normgivare.

Härigenom framväxer en *gruppstyrd* (*»other-directed»*) *människotyp*, som är särskilt känslig för andra gruppers värderingar och beteenden. De gruppstyrda ungdomarnas beteende karakteriseras av deras beroende av jämnåriga kamraters sociala beteendemönster och normer. De unga växer upp i många olika grupper och möter skiftande förväntningar och krav. En smidig anpassningsbarhet blir en värdefull tillgång för detta rörliga liv med växlande sociala roller.

Denna gruppstyrda människotyp är mest framträdande i storstäderna. Där lär sig barnen tidigt att anpassa sig till jämnåriga kamrater och accepterar snabbt gruppens beteenden som normer för sitt eget handlande. Vår tids ungdom tenderar mot en mera gruppstyrd attityd än förr, och i denna sociala omgestaltung finner Riesman, att kamratgruppernas inflytande spelar en avgörande roll.

Allmänt antages att i de kamratgrupper, där medlemmarna har förmåga att tillfredsställa varandras sociala behov, även utvecklas positiva sociala attityder, såsom samhörighet och samarbetsförmåga.

Dessa problem får hög aktualitet, när det gäller skolans organisatoriska utformning och undervisningens metodik mot bakgrunden av den målsättning, som formulerats av 1946 års skolkommision. Elevernas sociala utveckling och personlighetsdanning anges där som skolans mest väsentliga uppgifter, viktigare än kunskapsmeddelelse och färdighetsträning. Dessa sidor av skolans verksamhet har emellertid hittills endast i mycket ringa grad blivit föremål för vetenskaplig forskning. Vi vet ännu alltför lite om hur olika skolsystem och olika undervisningsmetoder influerar på elevernas personliga och sociala utveckling. De åsikter i dessa frågor, som framförts i den pedagogiska debatten, har också varit mycket divergerande.

KAPITEL II

Pedagogisk idédebatt

Skolans funktion och uppgifter i samhället

I sin framställning av »Modern Philosophies of Education» särskiljer *Bru-bacher* (1950) två huvudriktningar i den pedagogiska idédebatten om skolans inflytande och funktion i det nutida samhället: en *konserverativ tanke-linje*, att skolans uppgift är att bevara och vidmakthålla den existerande sociala strukturen och kulturen, och en *progressiv idéströmning*, som anser att skolan bör vara en källa för nya idéer, och att det är skolans plikt att ta initiativ till och ansvar för socialt framåtskridande.

Den progressiva pedagogikens företrädare har en stark tilltro till skolans möjligheter att bli en aktiv faktor i den fortskridande samhällsutvecklingen. *Dewey*s pragmatiska filosofi och pedagogiska idéer utgör inspirationskällor och utgångspunkter för denna pedagogik. Redan i hans år 1899 utgivna arbete »The School and Society» finner vi den blivande progressivismens idéer in nuce. »The obvious fact is that our social life has undergone a thorough and radical change. If our education is to have any meaning for life, it must pass through an equally complete transformation. — — — To do this means to make each one of our schools an embryonic community life, active with types of occupations that reflect the life of the larger society and permeated throughout with the spirit of art, history, and science. When the school introduces and trains each child of society into membership within such a little community, saturating him with the spirit of service, and providing him with the instruments of effective self-direction, we shall have the deepest and best guarantee of a larger society which is worthy, lovely, and harmonious» (s. 43—44).

Den moderna progressivismens uppfattning av skolans uppgift och roll i samhället kan vi studera i en programförklaring, som återfinnes i en av National Education Association utgiven årsbok för år 1945, »Community Living and the Elementary School»: »Too long the schools have confined their efforts within a limited concept of their functions. They have been too reluctant to concern themselves with the problems, issues, and realities of community life. They have been too hesitant to plan and to work for the improvement of the quality of community life. — In a democratic society the school should be a positive agent of social progress» (s. 12).

Casserberg behandlar i sin bok »Social fostran i amerikanska skolor» (Ped. skrifter 200—201, 1948) dessa problem och summerar sina slutsatser sålunda: »I vilken mån man tror sig kunna omskapa samhället genom skolans verksamhet varierar givetvis, men modern amerikansk pedagogik utmärkes dock av en optimistisk uppfattning i detta avseende. Skolan är emellertid, som ovan framhållits, inte den enda faktorn i barnens fostran, och man kan inte undgå att i synnerhet hos de mindre profeterna inom progressiv pedagogik finna en överdriven optimism om skolans roll. Även mera realistiskt inställda pedagoger anser dock, att skolan skall utgöra den enande och samlande faktorn i den sociala utvecklingen. Den skall komplettera och i mån av behov korrigera alla de impulser, som kommer från olika grupper och institutioner» (s. 49).

Denna uppfattning, att skolan kan och bör vara en dominerande faktor i samhällets utveckling, bestrides emellertid av andra teoretiker. I sina analyser av dessa problemställningar i boken »Education and Society» (1953) kommer *Ottaway* till resultatet, att skolan och uppfostran influeras och dirigeras av samhällets behov. »In general it may be said that the education society provides, at a given time, is determined by the dominant social forces at work in that society. — As the nature of society changes, through the interplay of social needs, techniques and values, so education tends to follow» (s. 56). I samhället sker ständiga förändringar, nya behov uppstår, och skolan måste därför ständigt anpassa sig till dessa nya krav från samhället. Skolan kan härvidlag inte vara den impulsledande och gå i spetsen för dessa förändringar. Men skolan kan inrikta eleverna på ett intresse för en bättre framtid. »We should put before our children the vision of a better society, we should show them our confidence and faith in the future, we should encourage their power of choice and respect their freedom: all this we can do, but until they grow up, the responsibility for changing society rests on us» (s. 57).

Skolans organisation och samhällets sociala struktur

En liknande dualism finner vi hos de pedagogiska ideologerna, när vi studerar deras uppfattning av de influenser som skolans organisation utövar på förhållanden och företeelser i samhället, särskilt interaktionen mellan olika sociala grupper.

En del av dessa forskare anser, att skolans uppdelning av eleverna i sociala grupperingar kommer att konservera den existerande socialklassuppdelningen i samhället och menar, att en sammanblandning av barn från alla samhällsklasser kommer att befördra sammanhållningen och skapa en större social enhet i samhället. Andra finner emellertid en homogen gruppering av eleverna eftersträvansvärd och effektiv.

Detta senare arrangemang förordar bl. a. *Terman* (1935) i samband med

sina studier av högt begåvade barn. Han framhåller därvid: »De tråkiga biverkningar, som många förutsagt, ha icke inställt sig. Barnen blir icke »malliga» och inbilska eller odemokratiska i sitt tänkesätt. Tvärtom. I specialklassen få de för första gången jämbördiga medtävlare, och det är ägnat att minska inbilskheten, ej att öka den. — — — Ej heller blir den sociala anpassningen lidande. Först i specialklassen blir det begåvade barnet omgivet av jämnåriga, isoleringen minskas alltså i stället för att ökas, såsom somliga befarat. Kort och gott, ingen enda befogad invändning mot speciella begåvningsklasser har någonsin blivit gjord» (s. 269).

I en nyligen utkommen översikt av »Education for the Gifted» (1958) uttrycker sig emellertid *Terman* mindre kategoriskt och omnämner flera olika metoder för att tillrättalägga undervisningen för högt begåvade elever. »Acceleration is one of the easiest to apply and, if properly handled, can add one to three years to a youth's creative life while at the same time increasing his motivation. In large schools, classification into A and B or A, B, and C groupings is fairly easy and also effective if suitable teaching methods are used with each group. The method most commonly favoured is enrichment of the curriculum for the gifted with little or no acceleration and without classification by ability» (s. 18).

Resultat och verkningar av en homogen gruppering av eleverna diskuteras i ett par amerikanska översiktsarbeten. *Wyndham* (1934) konstaterar i sin bok »Ability Grouping», att det finns mycket lite experimentellt underlag för slutsatser om elevernas sociala attityder vid olika former av gruppering. Det mesta som kan utläsas av de studier han refererar är, att man inte har fått några säkra belägg som stöd för påståenden, att en uppdelning i homogena begåvningsgrupper skulle medföra mindre önskvärda attityder hos eleverna.

I en helt ny sammanställning av litteraturen kring temat »Experimental Studies of Homogeneous Grouping» av *Ekstrom* (1959) omnämnes endast en undersökning, där även elevernas sociala anpassning, attityder och intressen blivit föremål för evalvering. Resultaten av denna studie, som utförts av *Justman* (1953), sammanfattas i följande rader: »The groups showed little difference in social and personal adjustment and had similar patterns of attitudes and interest» (s. 15).

Brubacher (1950) väger båda systemens fördelar mot varandra i det han framhåller: »The more heterogenous the group, the greater variety of experience its members will have to share with each other, thus enriching the common experience of the whole group. A certain homogeneity of the group, however, is also necessary and desirable, in order to ensure communication, to economize the teacher's effort, and to expedite the progress of the pupils» (s. 265).

Davis framhåller i sin bok »Social-Class Influences upon Learning» (1950): »Nearly all such segregation of pupils into 'fast' and 'slow'

groups is based upon their reading scores or intelligence-test scores. These scores in turn, as well as ratings by teachers, are strongly related to the social-class culture of the pupil. The result of this circular process of evaluating mental ability and achievement is that homogeneous grouping strengthens the social-class discrimination within the school, and maintains the narrow academic stereotyping of the curriculum.

Homogeneous grouping really sets up different social and cultural groups within the school, and thus establishes different learning environments. Most middle-class pupils are placed in the 'faster' groups, while most lower-class pupils are placed in the 'slower' groups. Because selection is based upon reading scores and/or intelligence-test scores, many abilities and problem-solving activities are not considered. The result is that most of the middle-class group, and most of the lower-class group lose something. Segregated from each other, unable therefore either to stimulate or to imitate each other each group fails to learn well those problem-solving activities and insights in which the other group excels. Both groups lose more than they gain» (s. 95—96).

Havighurst och Neugarten (1957) sammanfattar sina konklusioner i dessa frågor i följande uttalande: »The school preserves the status quo by placing children of similar social status together, through 'homogeneous grouping' in some schools, and through the fact that many elementary schools in big cities draw their pupils from rather homogeneous neighbourhoods. Thus the school may actually reinforce social-class differences by virtue of the fact that it often keeps together children of similar social status» (s. 240).

Illustrativa exempel på denna uppdelning av skolan efter olika sociala grupper lämnar *Hollingshead* (1953) i sina skildringar från Elmtown.

Även i high school av enhetsskolemodell återfinnes en uppdelning av eleverna i homogena grupper med hänsyn till de olika kurser som elever av samma åldersgrupp har att välja mellan. *Pohlmann* har i en studie av »Relationship between Ability, Socio-Economic Status, and Choice of Secondary School» (1956) visat, att socio-ekonomisk status var en mera betydelsefull faktor för valet av linje inom skolan än kunskapsfaktorn. I skolan kommer man därför att återfinna samhällets sociala skiktning. »The findings of this study are significant in that they indicate a definitive limitation, on the role of education in promoting social mobility» (s. 396).

Tanken och förhoppningen, att en gemensam skolgång skulle överbrygga sociala klasskillnader och skapa större social samverkan, synes inte i någon större utsträckning ha blivit förverkligad varken i amerikanska eller engelska enhetsskolor.

Kandel skriver i sin komparativa studie »The New Era in Education» (1955): »The assumption underlying the idea of the comprehensive high

school that social understanding and elimination of social class differences would result from the mingling of all pupils in the same school has not been proved to be valid» (s. 306).

Med syftning på den engelska enhetsskolan anför *Ottaway* (1953) följande: »In a social system so sharply divided by distinctions of social and cultural status it is unlikely that the initiative will come from the schools to change it. The educational system reflects the social system, and we need more of a comprehensive society before we have a comprehensive school» (s. 91).

Banks betonar emellertid i sina studier av »Parity and Prestige in English Secondary Education» (1955), att skolan inte är helt utan inflytande. Även om dess förmåga att omdana samhället är begränsad, kan en gemensam skolgång skapa en bättre förståelse mellan olika sociala grupper. »To assert that a common schooling between the ages of eleven and fifteen or sixteen will bridge the gap between the social and occupational groupings of adult life is to claim for the secondary school a power to influence the class structure of society which the findings of this study would deny. The most that can be claimed for the common school is that it will spread a greater measure of understanding between different social strata» (s. 245).

Professor *Petersen*, skaparen av den s. k. Jenaplanen (Ped. skrifter 143, 1933), sammanförde i sin försöksskola olika årsklasser till gemensamma undervisningsavdelningar, s. k. »stamgrupper». Han framhåller, att »det är av allra största vikt, att de mest olikartade *begåvningarna* hålles samman» (s. 19). Argumenten för denna organisation domineras av denna heterogena grupperings betydelse för elevernas sociala utveckling. »Helt allmänt taget är de begåvade barnens inflytande på den sedliga nivån så väl som på den allmänna begåvningsnivån i en grupp det största tänkbara, och även fördenskull måste man livligt beklaga deras utvandring till särskolor. Men detta också för deras egen skull, emedan de endast i en allmän folkskola lär känna en sann bild av människolivet och de mångskiftande dragen i denna bild och därigenom utvecklas och berikas, en värdefull sak för deras framtida sociala ställning» (s. 26). — »Ju trognare den (klassavdelningen) återger bilden av den faktiska sociala skiktningen, desto rikare blir även de sociala och rent mänskliga uppgifterna för barnen själva och följaktligen en värdefullare förberedelse för deras uppgifter som vuxna» (s. 27).

I skolkommissionens betänkande (1948) motiveras den sena differentieringen med liknande sociala argument. »En isolering av de begåvade från de övriga måste få en olycklig inverkan ur medborgerlig synpunkt: skolan skall förbereda för livet, och ute i livet måste samarbete mellan olika kategorier ske; till ett sådant samarbete måste skolan fostra» (s. 71).

I skolpropositionen (1950: 70) vidareutvecklas dessa tankegångar: »Kanske finner den sociala fostran sin gynnsammaste miljö i en skolklass, som

innesluter barn ur olika samhällsklasser, gossar och flickor, begåvade och obegåvade om varandra. De böra uppfostras på jämställighetens grund, och skolan har lyckats i denna del av sitt värv, om de gå ut i livet med minnet av ett gott kamratskap och med en redlig vilja till samarbete med dem de en gång skola möta i livets större och allvarligare företag» (s. 156).

Denna sociala motivering för skolkommissionens differentieringsförslag har inte debatterats med samma intensitet som de rent pedagogiska argumenten i differentieringsfrågan. *Hörnström* har emellertid i ett inlägg (Ped. debatt 1957) velat helt bestrida riktigheten av skolkommissionens tankegång, att elevernas fostran till samarbete bäst sker under samma förhållanden som i det verkliga livet. »Uråldrig erfarenhet säger att lika barn leka bäst. Att leka bra är att kunna samarbeta. Det finns anledning att anta, att de attityder, som skapas under uppväxtåren, går igen också hos den vuxne. Som växtplats för socialt önskvärda beteenden bör den homogena gruppen vara överlägsen den heterogena» (s. 40).

Även *Sjöstrand* (1959) har i sitt utlåtande »Mognande och differentiering» ifrågasatt hållbarheten i skolkommissionens argumentering. »De få data, som man har rörande den sociala interaktionen under skilda betingelser av diskuterad art, ger inte entydigt stöd åt påståendet, att sammanhållandet inom samma avdelning under parallellt utnyttjande av de nämnda differentieringsanordningarna skulle innebära mera gynnsamma förhållanden» (s. 127). Dessutom uttrycker han starka tvivel på skolans betydelse vid utbildandet av elevernas sociala attityder. »Klassvärderingar och socialgruppsmotsättningar, som förhindrar känslan för alla människors egenvärde, skapas inte i skolan utan förs in i denna utifrån samhället» (s. 128).

Långt före enhetsskolediskussionen i Sverige har *Thomson* i »A Modern Philosophy of Education» (1929) analyserat dessa problem i engelskt skolväsen. Han framhåller svårigheterna att skapa likvärdiga skolor, så att de kan passa elever med olika förutsättningar. »*The difficulty is to create the different types of school side by side on a social equality, without permitting them to appear higher or lower in a scale of snobbishness*» (s. 271).

Efter att ha påpekat betydande fördelar med ett segregerat skolsystem även ur sociala synpunkter för uppkomst av gemenskapsanda (»esprit de corps») inom mindre grupper, skriver han: »There is only one argument on the other side, but it is one to be given very serious consideration; that the social solidarity of the whole nation is more important than any of the defects to which the comprehensive high school may be subject, and which may in any case be ameliorated if not even abolished. To have memories of life together in common, to have worn the same school cap, have played for the same team, will mean much for men and women even although they may not at school have been of the same intellectual level, and may have enjoyed different courses» (s. 274—275).

I den av London County Council utgivna »London School Plan» (1947) heter det, att det är »a matter of first-rate importance for modern society that life in school should promote a feeling of social unity among adolescents of all kinds and degrees of ability» (s. 226).

I denna målsättning torde alla kunna instämma, men beträffande medlen att nå detta mål synes meningarna vara mycket delade.

Behov av empirisk forskning

Denna litteraturöversikt avser inte att ge en fullständig penetrering av diskussionen om homogen gruppering utan har närmast syftat till att påvisa de skiftande och motsägande åsikter som framförts i debatten om dessa problem. Dessa förhållanden är troligen främst betingade av att systematisk forskning ännu i stort sett saknas. Fakta är så få och metoderna ännu så föga genomarbetade, att tillförlitligheten och tolkningen av resultaten alltid kan bli föremål för diskussion. Detta framhålles även av en av pionjärerna för denna forskning, *Wrightstone* (1957) i boken »Class Organization for Instruction». »The data regarding the effects of ability grouping upon the personal characteristics of pupils are so inadequate or subjective in character that no valid conclusions can be drawn. Further studies are needed in the relationships between ability grouping, and social and emotional developments in the light of modern concepts of child growth» (s. 8).

Föreliggande undersökningar vill bidra till att ge nya utgångspunkter och säkrare grundval för diskussionen av skolans differentieringsproblem utifrån socialpsykologiska aspekter.

KAPITEL III

Undersökningsmodell

Den empiriska forskningens dilemma

Pedagogiska problem är i regel mycket sammansatta och komplicerade och kan därför studeras och belysas från ett flertal olika aspekter. En empirisk undersökning av pedagogiska problem är emellertid ofta i avgörande grad avhängig av den målsättning som accepteras som normgivande. Det är därför nödvändigt, både att få klarlagt den allmänna överordnade målsättning, som samhället och dess organ finner önskvärd, och att få de mera närliggande målen för skolans verksamhet preciserade och klart formulerade.

En anledning till bristen på empirisk forskning, när det gäller skolans inflytande på elevernas personliga och sociala utveckling, bottnar i att skolans målsättning i dessa avseenden formulerats i alltför allmänna, obestämda och mångtydiga uttalanden. När de pedagogiska målen är så vagt formulerade, blir det inte möjligt att finna undersökningsmetoder, som kan ge entydiga svar på preciserade problemställningar.

Vid empiriska undersökningar blir man tvungen att begränsa problemen till dem, för vilka man kan anvisa tillfredsställande undersökningsmetoder, och till sådana, för vilka man kan utarbeta tillförlitliga mätinstrument.

Det finns inga metoder och inga mätinstrument med vars hjälp man kan fastställa elevernas »fria personlighetsdaning», »självständighet» eller »respekt för människovärde och gemenskap». Däremot är det möjligt att med olika metoder undersöka elevernas attityder och intressen, önskningar och värderingar och sätta dem i relation till varandra och till olika företeelser i den pedagogiska miljön.

En sådan undersökning blir i första hand deskriptiv och explorativ. Det behövs framför allt fler fakta om dessa företeelser. Men huvudsyftet med en undersökning av dessa förhållanden är inte endast att beskriva, utan framför allt att söka förklara och analysera samband mellan ett antal studerade variabler.

Undersökningsmodell

Studiet av elevernas sociala inställning och attityder kan inte ensidigt inriktas på en undersökning och utforskning av individuella beteenden. För

förklaring och förståelse av elevernas intressen och attityder, deras förmåga att anpassa sig i en grupp och att samarbeta utan störningar, måste man söka analysera hela den process av interaktioner som utspelas mellan individen och ett antal influerande faktorer i den yttre miljön.

Av dessa har vi för närmare undersökningar utvalt de grupper av faktorer, som kan antagas vara mest verksamma för utformningen av individens attityder. *Kamratgruppen* och dess beteende antages som inledningsvis framhållits spela en väsentlig roll i individens sociala utveckling. *Skolans lärare* och deras inställning till undervisningsfrågor och disciplinproblem kan på ett verksamt sätt influera på elevernas ställningstaganden. *Hemmiljön*, framför allt föräldrarnas ambitioner och intressen, deras egen skolutbildning och egna skolerfarenheter, liksom *den allmänna yttre miljön* bidrar till att utforma elevernas intressen, attityder och beteenden. Dessa fyra grupper av faktorer avser vi sedan att sätta i relation till olikheter i utformningen av skolväsendets organisation.

Som grundval för denna *interaktionsanalys* har vi skisserat följande undersökningsmodell (fig. 1).

Problemställning

De olikheter i skolororganisation, som vi avser att studera, grundar sig på faktiska skolförhållanden utan några som helst ingripanden och förändringar i de undersökta klassernas organisation eller sammansättning.

I flertalet av landets skolområden sker en uppdelning av eleverna på två organisatoriskt skilda skolformer efter årskurs 6. Elever med tillräckliga betygspoäng vinner inträde i *realskolor* eller *flickskolor*. De elever, som inte ansökt om inträde, och de, som inte blivit antagna i dessa skolor, fortsätter i *folkskolor* under årskurs 7. I ett betydande antal kommuner bedrivs sedan år 1949 försöksverksamhet med nioårig *enhetsskola*, varigenom skolområdets samtliga elever får en nioårig obligatorisk skolgång i en organisatoriskt sammanhållen skolform.

Dessa tre former av skolororganisation, *realskola*, *folkskola* och *enhetsskola* representerar tre olika pedagogiska differentieringsmiljöer och utgör *den huvudfaktor*, vars inflytande det är vår främsta uppgift att undersöka. Elevernas sociala inställning och attityder, i modellen betecknade med a_1 a_2 . . . a_n , kommer att studeras i relation till dessa skilda former för elevernas differentiering.

I en ideal experimentsituation borde övriga variabler hållas konstanta. Detta är emellertid inte möjligt, men vi får försöka att i görligaste mån hålla dessa faktorer under kontroll. Dessa *bakgrundsvariabler* avser vi variera på ett systematiskt sätt för att studera vars och ens partiella inflytande. Dessutom influeras resultaten av elevernas speciella särdrag, *indi-*

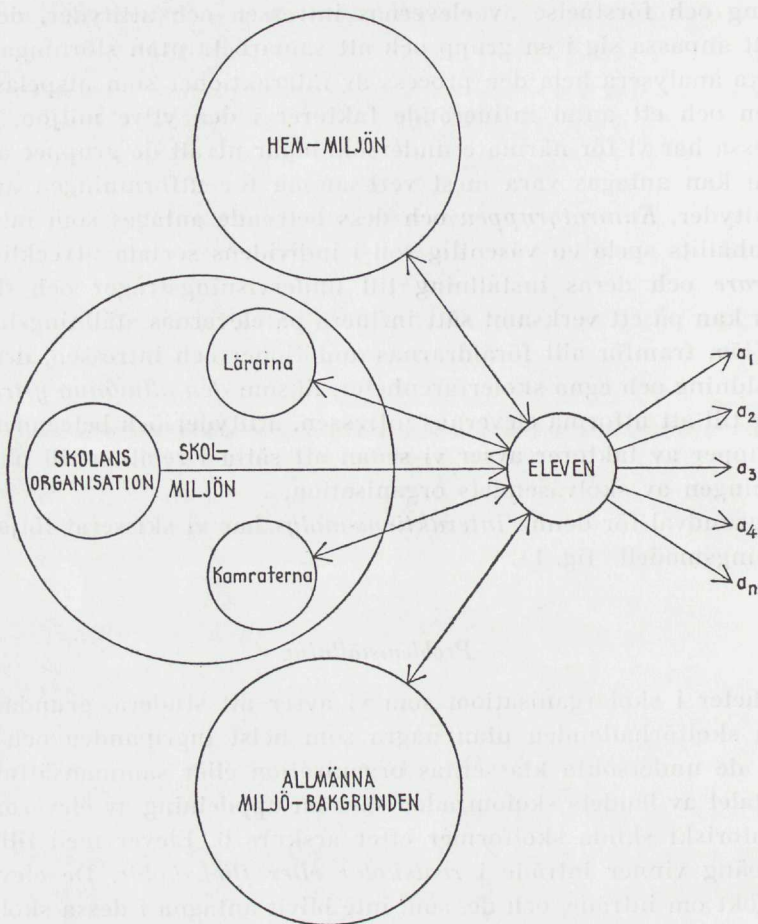

Fig. 1. Skiss av interaktionsförhållanden mellan eleven och den yttre miljö

vidvariabler, främst i form av intelligens och personlighetsdrag. Även dessa variabler söker vi kontrollera och variera.

Tolkningsproblem

Orsaker till eventuella skillnader i elevernas attityder i olika differentieringsmiljöer kan emellertid bli svåra att fastställa. De skillnader som framträder mellan t. ex. enhetsskola och folkskola kan vara resultat av olikheter i de undersökta klassernas sammansättning. Differenserna kan emellertid även vara beroende av lärares och föräldrars attityder och aktiva intresse, eller ha sin grund i allmänna miljöförhållanden i t. ex. storstad i jämförelse med småstad, tätort kontra landsbygd m. fl.

Resultaten av jämförelser blir som synes svåra att tolka. Men jämförelser kan ej heller undvaras. Man kommer inte att kunna i absoluta talvärden fastställa en viss organisationsforms eller en viss skoltyps företräden framför en annan. Man kan däremot fastställa, att *en viss kombination av yttre betingelser eventuellt kan ge ett annat resultat än en viss annan kombination*.

När urvalet av klasser för undersökningen sker ur den förefintliga skolorganisationen, innebär det en undersökning av de faktiska skolförhållanden, under vilka alla skolformer arbetar. Det betyder emellertid också, att skillnaderna mellan de undersökta differentieringsmiljöerna inte alltid blir så skarpt markerade. Försöksverksamheten med enhetsskola har växt fram under trycket från en redan existerande skolorganisation. Det av skolkommissionen skisserade differentieringssystemet har blivit mera undantag än regel. Flertalet av landets enhetsskolor söker lösa differentieringsproblemen främst genom uppdelning av eleverna på särskilda linjer efter elevernas tillvalsämnen från och med årskurs 7. Försök med helt odifferentierad klass och med s. k. nivågruppering förekom under läsåret 1958/59 endast i vartdera ett skolområde. Den omdaning av skolans inre arbete, som utgör en integrerad del av skolreformen, har i stort sett stannat vid önskemål. Undervisningsformer och arbetsmetoder i enhetsskolor torde skilja sig föga från den traditionella undervisningen i realskolor och folkskolor.

Vid en rent experimentell undersökning skulle skillnader i pedagogiska miljöer kunna göras mera exakta än vad som är möjligt vid en fältundersökning. Vid planeringen av våra fältstudier har vi emellertid sökt att så långt det varit möjligt efterlikna experimentsituationen. Även om en fullständig kontroll av alla influerande faktorer inte är genomförbar, bör detta inte hindra forskningen att ge dessa problem en så objektiv belysning som är möjligt med nuvarande resurser.

KAPITEL IV

Undersökningarnas uppläggning

Undersökningsplan

De planerade undersökningarna avsågs att äga rum under läsåret 1958/59 och bestå dels av *fältundersökningar* för insamling av data från elever i de olika skolformerna, dels av *enkäter* till föräldrar och lärare för att utröna deras inställning till viktiga skolfrågor och skolproblem.

En första fältundersökning vid höstterminens början var avsedd för insamling av uppgifter om elevernas sociala inställning och attityder. Resultaten av denna undersökning skulle ge oss vissa utgångsvärden, som vi sedan kunde jämföra med resultaten från *en andra fältundersökning* vid slutet av vårterminen, då vi planerade utföra en omtestning av eleverna med samma undersökningsinstrument. Vid detta senare tillfälle planerades även en undersökning av elevernas intellektuella prestationer och deras personlighetsutveckling.

Enkäter till elevernas föräldrar för att erhålla uppgifter om dessas inställning till elevernas utbildning, till skola och skolförhållanden planerades att äga rum vid mitten av höstterminen, och *lärarnas inställning* i uppfostringsfrågor och till undervisningsproblem avsåg vi att undersöka med hjälp av ett attitydformulär under vårterminens förra del.

Erforderliga uppgifter om skolans organisation, klassernas sammansättning, elevernas tillvalsämnen m. m. skulle kunna erhållas från skolledare i de skolområden där undersökningen skulle äga rum.

Urval av skolområden och skolklasser

Med hänsyn till att många variabler kommer att mätas och registreras måste ett relativt stort och mångsidigt elevmaterial utväljas för undersökning. Det har dock inte varit möjligt att välja ut en strikt representativ sampel, bland annat på grund av enhetsskoleområdenas föga enhetliga geografiska utbredning. En riksrepresentativitet för de undersökta klasserna har således inte kunnat åstadkommas, men vi har vid urvalet av skolområden och skolklasser gjort ett försök till systematisk variation av vissa faktorer.

För att kunna kontrollera vissa betydelsefulla miljöförhållanden har vi eftersträvat att finna skolområden som bildar par, eller helst tripletter av skolområden med så likartad geografisk och demografisk struktur som

möjligt. Detta möjliggör att jämförelser kan göras inom vissa mera *ensartade grupper av skolområden, inom vilka det återfinnes både enhetsskola, helst av både äldre och yngre årgång, realskola och folkskola.*

Vid urvalet av enhetsskoleområden har vi strävat efter att finna två likartade områden, av vilka det ena tillhör dem, som börjat införa försöksverksamhet med enhetsskola redan år 1949 eller 1950, och det andra påbörjat sin försöksverksamhet så sent, att några större erfarenheter av högstadiets organisation och undervisning ännu inte hunnit samlas. Genom denna urvalsprincip får vi möjligheter att göra jämförelser och studera eventuella skillnader mellan enhetsskoleområden med längre erfarenhet av försöksverksamhet, vilka därför kan förväntas ha uppnått en viss stabilitet, och relativt nyetablerade försöksområden, där man får räkna med vissa initialsvårigheter.

Efter jämförelser och överväganden i samråd med skolöverstyrelsens försöksavdelning har utvalts fyra grupper av skolområden, som vi betecknar: *Skåne*-gruppen, *Stockholms*-gruppen, *Västmanlands*-gruppen och *Norrlands*-gruppen. Urvalet av skolområden inom vardera av dessa grupper framgår av tabell 1. Vi har genom detta urval erhållit *sex* skolområden med enhetsskola av tidig årgång (1949—50) och *åtta* skolområden med enhetsskola av nyare årgång (1952—1956), därjämte *åtta* skolområden med realskolor av olika typer (läroverk, samrealskola, kommunal realskola, inbyggd realskola och praktisk realskola) samt slutligen *fem* områden med folkskola. Inom varje undersökningsgrupp får vi alltså möjligheter att jämföra de tre huvudformerna av vår grundskolas nuvarande organisation: enhetsskola av olika årgångar, realskola och folkskola.

Vid val av årskurs för undersökningarna har vi efter en del överväganden stannat för årskurs 7. Detta beror främst därpå att denna årskurs bildar högstadiets lägsta klass, där klasslärarsystemet ersättes med ämneslärarsystem, och där en differentiering av eleverna genom ämnesval påbörjas. Valet av årskurs 7 motiveras även därmed, att övergång från folkskola till realskola numera i regel endast förekommer efter en avslutad sjätte årskurs. Eleverna i årskurs 7 präglas också av den begynnande puberteten, som tar sig uttryck i oro, osäkerhet, negativism och andra problemtendenser. Det är därför väsentligt att undersöka förekomsten och graden av anpassningssvårigheter hos eleverna i olika skolformer på detta åldersstadium. — En »follow-up» undersökning av utvecklingen under högstadiets alla årskurser hade givetvis varit önskvärd, men tyvärr inte genomförbar i detta sammanhang.

Inom varje skolområde och rektorsområde har för undersökningen utvalts samtliga klasser av årskurs 7 i enhetsskolor och folkskolor, med undantag för hjälpklasser och vissa klasser av B-form i Älvdalen och Älvsbyn, samt vid läroverk och realskolor samtliga klasser av 1^a och 1³, som i dessa skolformer utgör närmast motsvarande åldersgrupp. Antalet undersökta

Tabell 1. Urval av undersökningsgrupper, skolområden och skolklasser

Beteckning	Enhetsskola				Realskola	Folkskola		
	Tidig årgång		Nyare årgång					
Skåne-gruppen	Svedala 1950 5175—D 15	3	Skurup 1955 4805—E 24	4	Anderslöv 4732—B 42 Samrealskola	2	Folkskola	2
Stockholms- gruppen Stads-gruppen	Västberga 1950 —F 04	6	Huddinge 1955 21077—F 05	9	Brännkyrka F 04 H.allm. läroverk	6		
			Nacka 1954 15489—F 05	8	Västertorp F 04 Inbyggd real- skola	5		
					Nacka F 05 Praktisk real- skola	4		
Läns-gruppen	Österåker 1949 4200—C 23	4	Gustavsberg 1952 4178—E 07	3	Norrälje 6515—F 04 Samrealskola	5	Folkskola	3
Västmanlands- gruppen			Ramnäs 1953 3937—E 25	3				
	Sura 1949 5990—E 07	4	Skinnskatte- berg 1954 5639—C 34	4	Sala 10183—E 04			
			Skultuna 1955 4144—C 34	3	H. allm. läroverk	5	Folkskola	4
Norrlands-grup- pen Nedre-gruppen	Lillhärdal 1949 1838—B 61	1			Älvdalen 6703—E 52 Kom. realsk.	2	Folkskola	3
Övre-gruppen	Råneå 1950 8564—B 52	6	Nätra 1956 8250—C 34	6	Älvsbyn 9298—C 42 Kom. realsk.	4	Folkskola	5
Totala antalet klasser		24		40		33		17

Under skolområdets namn anges antalet invånare inom storkommunen (utom för rektorsområden inom Stockholms stad) och dessutom agglomerationsgraden vid folkräkningen 1950 i enlighet med de principer som anges i Sveriges officiella statistik: Folkräkningen den 31 december 1950. Del IV. Totala räkningen. Beteckningarna A—F utmärker den andel, som i tätorter inom resp. storkommun (eller motsvarande) boende befolkning utgör, av hela storkommunens folkmängd. A betecknar härvid mindre än 10 %, B 10—30 %, C 30—50 %, D 50—70 %, E 70—90 % och F minst 90 % tätortsbefolkning. Siffrorna efter bokstavsbeteckningen utmärker i här nämnd ordning de andelar av den förvärvsarbetsande befolkningen, som är sysselsatta inom jordbruk med binäringar resp. industri och hantverk; dessa andelar anges med tiotalssiffrorna i de uträknade procenttalen. — Beteckningen D 15 under Svedala innebär sålunda att 50—70 % av storkommunens folkmängd är bosatta i tätorter och att av den förvärvsarbetsande befolkningen 10—20 % är sysselsatta inom jordbruk med binäringar och 50—60 % inom industri och hantverk.

klasser inom varje skol- eller rektorsområde anges i en separat kolumn i tabellen. Totala antalet klasser återfinnes längst ned i tabellen. Enhetsskolor av tidig årgång bidrager med 24 klasser och enhetsskolor av nyare årgång med 40. Från läroverk och realskolor kommer 33 klasser och antalet folkskoleklasser utgör 17. Sammanlagda antalet i undersökningen deltagande klasser utgör sålunda 114.

I den följande framställningen betecknas de undersökta skolformerna med följande symboler:

- Ä = Enhetsskola av äldre årgång
- Y = Enhetsskola av yngre årgång
- R = Realskola
- F = Folkskola.

Fältundersökningar

Undersökningar av eleverna har företagits vid två fältundersökningar, en under senare delen av september 1958 och en under april 1959.

Genast vid terminens början hösten 1958 kontaktades genom skolberedningen skolledarna i de skolområden och rektorsområden som utvalts för undersökningen och ombads lämna uppgift om antalet klasser och elever inom den uttagna klassnivån. Därefter tillskrevs klassföreståndarna för samtliga dessa klasser och ombads lämna namnuppgifter på klassens elever. Dessa namnuppgifter var nödvändiga för utarbetande av provmaterial för den kommande fältundersökningen.

Den första fältundersökningen företogs under tiden den 22—30 september 1958, och som provledare fungerade från lärarhögskolans pedagogisk-psykologiska institution utsända assistenter. Undersökningarna omfattade en lektionstimme i varje klass. Härvid företogs en sociometrisk undersökning av eleverna med tre likartade delprov, och dessutom fick eleverna ifylla två attitydtest.

Den andra fältundersökningen under vårterminen 1959 företogs i två etapper. Den första etappen genomfördes under tiden den 6—18 april 1959, varvid centralt utsända assistenter fungerade som provledare. Denna termin omfattade undersökningarna tre lektionstimmar i varje klass. Under den första av dessa förekom en omtestning av eleverna med samtliga de provningsinstrument, som använts vid den första fältundersökningen höstterminen 1958. Dessutom företogs en kamratskattning och en självvärdering, en provning med intelligenstest samt en undersökning med hjälp av personlighetstest. — Den andra etappen genomfördes med bistånd av klassföreståndaren i vederbörande klasser under tiden den 20—30 april 1959. Därvid fick eleverna under ytterligare två lektionstimmar ifylla ett intresse-schema angående yrkesval samt besvara frågor i ett personlighetsformulär.

Eftersom ett flertal provuppgifter innehöll frågor om interna skolförhållanden och personliga problem ansåg vi det vara av största vikt, att under-

Tabell 2. Elevmaterialets storlek och fördelning på kön och skoltyper vid de båda fältundersökningarna

Skolform	Hösten 1958			Våren 1959		
	Gossar	Flickor	Summa	Gossar	Flickor	Summa
Enhetsskola äldre — Ä....	337	348	685	338	349	687
Enhetsskola yngre — Y....	628	568	1 196	637	576	1 213
Realskola — R....	565	586	1 151	573	592	1 165
Folkskola — F....	193	171	364	204	177	381
Summa	1 723	1 673	3 396	1 752	1 694	3 446

sökningarna med dessa uppgifter genomfördes med utomstående assistenter som provledare, utan att någon av skolans lärare varit närvarande. Efter varje avslutat delprov har varje elev själv fått lägga in alla ifyllda provhandlingar i ett kuvert, som när samtliga prov genomgåts, blivit tillslutet av eleven själv, så att alla uppgifter blivit helt skyddade från insyn. Dessa anordningar har vidtagits, för att eleverna i klasserna skulle känna sig mera fria i sina uttalanden och få möjligheter att ge spontana uttryck för sina attityder.

Det antal elever, som deltagit i fältundersökningarna samt deras fördelning på kön och på de olika skoltyperna framgår av tabell 2.

På grund av utflyttning, sjukdom eller andra omständigheter har sällan samtliga elever i en klass kunnat delta i undersökningens alla prov. Om man vid bearbetningen av resultaten endast skulle medtaga elever, som varit närvarande vid samtliga prov, skulle detta medföra ett betydande bortfall av upp mot 15 % av eleverna. Detta bortfall kan betraktas som tämligen slumpmässigt, och eftersom det inte är samma individer som orsakar bortfallet i olika prov, har vi vid bearbetningen av olika deluppgifter medtagit samtliga de elever, som varit närvarande vid ett visst undersökningsfall.

Enkäter

Fältundersökningarna har kompletterats med två enkäter, en till elevernas föräldrar och målsmän under senare delen av höstterminen 1958, och en till de lärare som undervisade i de studerade klasserna under förra delen av vårterminen 1959.

Föräldraenkäten utgjordes av ett antal uppgifter och frågor om målsmännens egen skolutbildning samt deras inställning och attityd till ett antal relevanta skolproblem. Blanketten sändes tillsammans med ett svarskuvert och en rekommendationsskrivelse, där undersökningens syfte beskrevs, och vikten av fullständiga uppgifter betonades, via klassernas förestandare till elevernas målsmän. Efter någon vecka insamlade klassföre-

Tabell 3. Föräldraenkätens omfattning, svarsprocent och bortfall

Skolform	Antal utsända formulär	Återsända formulär				Ej återsända formulär	
		Besvarade		Obesvarade			
		Antal	%	Antal	%	Antal	%
Ä.....	685	662	96,6	12	1,8	11	1,6
Y.....	1 196	1 146	95,8	26	2,2	24	2,0
R.....	1 151	1 080	93,8	22	1,9	49	4,3
F.....	364	345	94,8	17	4,7	2	0,5
Summa	3 396	3 233	95,2	77	2,3	86	2,5

ståndarna målsmännens svarskuvert, som vidareändes till lärarhögskolan i Stockholm.

Enkätens omfattning, svarsprocent och bortfall framgår av tabell 3. Till föräldrarna utsändes 3 396 formulär och av dessa återkom 3 233 mer eller mindre fullständigt besvarade. Detta ger en svarsprocent av 95,2. Antalet obesvarade och ej återsända formulär är således överraskande lågt. Någon väsentlig skillnad i svarsprocent mellan olika skolformer föreligger inte.

Lärarenkäten bestod av ett attitydschema, där lärarna uppmanades taga ställning till ett antal uppfostringsproblem och undervisningsfrågor. Formulären sändes via skolledarna till alla de lärare, som hade minst tre timmars undervisning i någon av de studerade klasserna, med anmaning till dem att ta ställning till uppgifterna enligt de anvisningar som fanns på formulärets framsida. Lärarna uppmanades att snarast återsända det besvarade formuläret i ett bifogat svarskuvert till lärarhögskolan i Stockholm.

Enkätens omfattning, antal utsända formulär, svarsprocent och bortfall framgår av tabell 4. Av 291 utsända formulär återkom 272 besvarade, vilket ger en svarsprocent av 93,5. Bortfallet får således betraktas som synnerligen lågt. Av de 28 rektorsområden som deltog i undersökningen har lärarna i 22 av dessa till 100 % återsänt besvarade formulär. Även från övriga rektorsområden är svarsprocenten mycket hög utom från ett enda

Tabell 4. Lärarenkätens omfattning, svarsprocent och bortfall

Skolform	Antal utsända formulär	Återsända formulär				Ej återsända formulär	
		Besvarade		Obesvarade			
		Antal	%	Antal	%	Antal	%
Ä.....	63	63	100	—	—	—	—
Y.....	87	74	85,0	5	5,7	8	9,2
R.....	93	87	93,5	3	3,2	3	3,2
F.....	48	48	100	—	—	—	—
Summa	291	272	93,5	8	2,7	11	3,8

område, där antalet obesvarade och inte återsända formulär utgör 11 av hela bortfallet på 19 formulär.

Insamling av organisatoriska data

För att kunna kartlägga klassernas sammansättning införskaffades från skolledarna uppgifter om elevernas klasstillhörighet under det föregående läsåret. Härigenom blev det möjligt att fastställa vilka elever, som redan under läsåret 1957/58 varit tillsammans med varandra i en viss klass, och vilka elever, som först vid höstterminens början 1958 lärt känna varandra som klasskamrater. En väsentlig uppgift vid bearbetningen av de sociometriska valen blir att undersöka, i vilken mån en längre klassamhörighet skapar större preferens för tidigare kamrater, och i hur hög grad nya relationer uppstår och stabiliseras när nya kamrater sammanföres.

För eleverna i enhetsskolor infordrades uppgifter på tillvalsämnen i klass 7, främst för att skilja mellan klasser med elever, som alla väljer endast tyska som tillvalsämne, och sådana klasser där alla elever väljer praktiska ämnen. Denna form av differentiering är den som vanligtvis tillämpas i försöksdistrikten, och så är också fallet i flertalet av de här utvalda områdena. Endast i Österåker förekom under läsåret 1958/59 en systematisk uppdelning av klassens elever efter andra principer. Man har där i största mån sökt eftersträva att sammanhålla de elever som på mellanstadiet utgjort en klassenhet, så att där förekommer elever med mycket olika tillvalsämnen inom samma klass. Under vissa lektioner, t. ex. i tyska, sammanföres emellertid elever från olika klasser till en undervisningsavdelning, varvid elever, som valt tyska, från två avdelningar tillfälligt hålles samman genom denna s. k. nivågruppering. — Ett annat undantag från den allmänna regeln utgör Lillhärdal med sin enda sjundeklass, som sålunda kommer att bli helt odifferentierad.

Från skolledarna insamlades även uppgifter om det antal elever, som efter genomgången sjätte årskurs övergått till realskolor, läroverk eller flickskolor inom eller utom kommunen. Dessa uppgifter ansågs värdefulla för att bedöma graden av gallring av elevmaterialet i enhetsskolor och folkskolor. En sammanställning av dessa uppgifter finns i tabell 5.

Tabell 5. Avgången av elever från enhetsskolor och folkskolor till realskolor och flickskolor

Skolform	Antal elever uppflyttade till årskurs 7 vid vårterminens slut 1958	Antal elever avgångna till läroverk och realskola vid höstterminens början 1958	Avgång i procent
Ä.....	658	17	2,6
Y.....	1 269	62	4,9
(Y).....	(928)	(15)	(1,6)
F.....	720	278	38,6

Som synes är avgången från enhetsskolor till läroverk och realskolor minimal. I samtliga undersökta skolområden utgör avgångsprocenten 1—3 % med undantag för ett skolområde (Huddinge), som svarar för 47 av hela antalet 62 avgångna elever. Resultaten inom parentes anger resultaten med bortseende från detta område. Avgången från folkskola till läroverk och realskolor växlar i olika skolområden mellan omkring 30 och 50 % med ett genomsnitt av 38,6 %. Inom Nacka enhetsskoleområde finns även en praktisk realskola, som absorberar något mera än en tredjedel av områdets samtliga elever.

Enhetsskolans klasser kan sålunda i stort sett betraktas som ogallrade (utom i Huddinge och Nacka), medan folkskoleklasserna består av ett starkt gallrat elevmaterial.

Sammanfattning

För undersökning har utvalts fyra grupper av skolområden, inom vilka återfinnes enhetsskolor av både tidig och nyare årgång, realskola och folkskola. Dessa fyra områdesgrupper betecknas:

1. *Skåne*-gruppen
2. *Stockholms*-gruppen, som uppdelas i en *stads*- och en *läns*-grupp
3. *Västmanlands*-gruppen
4. *Norrlands*-gruppen, som uppdelas i en *nedre* och en *övre* grupp.

I undersökningen deltagar sammanlagt 114 skolklasser fördelade på följande skolformer:

1. Enhetsskola av tidig årgång	24 klasser
2. Enhetsskola av nyare årgång	40 »
3. Läroverk och realskola	33 »
4. Folkskola	17 »

Insamling av data har skett vid två fältundersökningar av eleverna och genom två enkäter, en till föräldrar och målsmän och en till lärarna. Dessutom har data om skolornas organisatoriska förhållanden införskaffats genom skolledarnas medverkan.

KAPITEL V

Undersökningsmetoder och provningsinstrument

Inledande synpunkter

I anslutning till framställningen av undersökningsmodell och problemställning (Kap. III) skiljer vi mellan två huvudgrupper av variabler, *elevvariabler* och *miljövariabler*.

Elevvariablerna definieras av den undersökningsmetod som kommer till användning. Därför måste vi räkna med ett nästan obegränsat antal olika elevvariabler. Ur denna mångfald har vi emellertid begränsat oss till att studera och registrera vissa för våra syften fundamentala variabler eller variabelgrupper.

Efter sin allmänna omfattning benämner vi dessa variabler:

- a) *attitydvariabler*
- b) *intelligensvariabler*
- c) *personlighetsvariabler*

Huvudproblem för vår undersökning är att undersöka och kartlägga *attitydvariablerna* och sätta dem i relation till olika former av skolorganisation. Elevers attityder kan emellertid på ett väsentligt sätt influeras av olikheter i elevernas intellektuella utveckling och av speciella särdrag i elevers personlighet. Därför är det nödvändigt att undersöka också *intelligensvariabler* och *personlighetsvariabler* för att kunna kontrollera dessa variabelers eventuella inflytanden.

Miljövariablerna är egentligen också mångfaldiga, men av dessa har vi valt ut de grupper av variabler, som kan förväntas vara mest verksamma vid utformningen av elevernas attityder, nämligen *kamratgruppens* inställning och attityder, *lärarnas* uppfattning i uppfostringsfrågor och undervisningsproblem, *föräldrarnas* inställning till skolan och slutligen *den allmänna miljöbakgrunden*.

Alla dessa variabler måste undersökas, mätas och registreras med olika metoder och därefter sättas i relation till varandra och till olika skolformer.

De använda provningsinstrumentens konstruktion

Sociometrisk test

Sociometrisk metoder har kommit att få stor praktisk användning i pedagogiska, industriella och även militära sammanhang. I Sverige har *Johan-*

nesson (1954) och Bjerstedt (1956) företagit empiriska studier av de sociala relationerna mellan barn i olika skolklasser. Den mest använda tekniken vid sociometriska studier består däri, att man låter barnen i en skolklass eller deltagarna i en grupp välja de två eller tre kamrater, som de helst vill samarbeta med för ett visst ändamål. Denna enklare metod med ett begränsat antal val medför emellertid ett antal felkällor, som försvårar tolkningen av resultaten. Med ledning av egna erfarenheter från tidigare försök och andra forskares, särskilt Bjerstedts (1956, s. 196 ff.), jämförelser mellan olika metoder, har vi ansett det nödvändigt att välja en mera avancerad metod.

Bedömningsschema med fem valkategorier

För undersökningarna har därför utarbetats ett *bedömningsschema*, där alla elever i en klass får taga ställning till och värdera varje annan elev i klassen. Schemats konstruktion framgår av nedanstående uppställning.

Namn	1. Allra helst	2. Gärna	3. Likgiltigt	4. Inte gärna	5. Inte alls
Andersson, Axel					
Berggren, Britt					
Bergman, Eva					

Bedömningsschemats fem valkategorier kan betraktas som en skala med fem steg. Varje deltagare i testet får för varje annan elev i klassen markera sitt ställningstagande och sin värdering genom att sätta ett kryss i en av de fem kolumner som representerar de fem valkategorierna. Fördelen med denna metod framträder särskilt när man vill göra jämförelser mellan olika klasser eller mellan smärre grupper inom en viss klass. Alla val kommer med denna metod att bli besvarade, och man kan med ledning av dessa ömsesidiga val beräkna graden av sammanhållning och integration i olika klasser och grupper.

För att om möjligt eliminera tillfälliga inflytanden är det i regel nödvändigt att låta eleverna välja sina kamrater utifrån flera olika synpunkter. En enskild elevs ställning i kamratkretsen kan i vissa fall variera med de bedömningsaspekter, som anlagts vid de sociometriska valen. Vid våra undersökningar har vi därför låtit eleverna värdera och välja varandra från *tre olika aspekter*.

Eleverna får ta ställning till och välja varandra ur *samarbetssynpunkt*, dels vid intellektuellt betonat arbete inne i klassrummet vid *grupparbete*, dels i en mera fysiskt krävande situation vid en *orienteringstävling*. Dessutom får de bedöma varandra i en *fritidssituation* vid ett *biobesök*, varvid

man kan förmoda att personliga och vänskapliga synpunkter är mera dominerande vid de sociometriska valen.

Rangordningsmetod

För att studera elevernas preferenser för varandra användes vid provningarna under vårterminen 1959 även en annan form av kamratbedömning, nämligen *rangordningsteknik*.¹

Metodernas tillförlitlighet

Sociometriska metoders tillförlitlighet har blivit ganska sparsamt diskuterad i den sociometriska litteraturen.

En väsentlig fråga är om i en testsituation uttalade önskningar överensstämmer med verkliga förhållanden. Undersökningar av bl. a. Byrd (1951) visar starka samband med korrelationer omkring 0.80 mellan sociometriska val och faktiska val, som gjordes efter samma valaspekt. Det innebär, att de sociometriska valen ger uttryck för inte endast önskade relationer utan speglar faktiska sociala relationer i gruppen.

Reliabiliteten av sociometriska val bestämmes i regel genom retestmetoden. Vad man då erhåller är emellertid ett mått på *valens stabilitet* och inte en tillförlitlighetsbestämning av testinstrumentet. Vid analys och tolkning av sociometriska data måste man också, som Bjerstedt (1956, s. 129 ff.) speciellt framhåller, vara på sin vakt mot »spurious instability» och »spurious stability».

Ett jämförelsevis säkrare mått på sociometriska metoders tillförlitlighet utgör enligt vår mening undersökningar av sociometriska tests *samstämmighet* (»*ekvivalens*») med andra likartade metoder. Eng och French (1948) jämförde resultaten av samma grupps val enligt tre olika metoder: obegränsade sociometriska val, parvisa jämförelser och en rangordningsmetod. De erhöll därvid korrelationer mellan 0.89—0.97 vid jämförelser mellan de tre metoderna. När de sociometriska valen begränsades till fem val erhöles dock lägre korrelationer. En senare undersökning av Bjerstedt (1956) med fem olika metoder gav i stort sett likartade resultat. Dessa undersökningar synes visa, att olika metoder ger i stort sett likartade resultat, och att de med fördel kan användas som komplement till varandra.

Attitydtest för eleverna

För att undersöka elevernas inställning till lärare, kamrater och skolsituationen som helhet har utarbetats två nya attitydtest.

¹ Den här använda försökstekniken har utformats i samarbete med docent David Magnusson. Denne svarar också för det insamlade materialets bearbetning och utvärdering, vars resultat redovisas i senare delen av denna volym.

Likert-metod

Det ena av attitydtesten är av Likert-typ och benämnes »Vår klass». Det består av 92 uppgifter om en mängd olika förhållanden i skolklassen, elevernas uppfattning av lärarens undervisning och elevbehandling, elevernas relationer till kamraterna och deras beteenden samt anpassningen till skolförhållanden och hela skolsituationen. Uppslag till dessa uppgifter hämtades från tidigare använda attitydformulär, men flertalet uppgifter nykonstruerades, och övriga formulerades så att de skulle motsvara förhållanden i svenska skolor. Uppgifterna genomdiskuterades med ett flertal praktiskt verksamma pedagoger och prövades i ett antal klasser, varvid oklara uppgifter förkastades och uteslöts.

Några exempel på uppgifter och testets konstruktion framgår av nedanstående utdrag ur testet.

	Alltid	Ofta	Ibland	Sällan	Aldrig
1. Geografi är ett roligt ämne	☐	☐	☐	☐	☐
2. Det är roligt att sparka fotboll	☐	☐	☐	☐	☐
3. Våra lärare berättar intressanta saker ..	☐	☐	☐	☐	☐
4. Våra lärare är snälla och vänliga	☐	☐	☐	☐	☐

Eleven får för varje testuppgift ange sitt ställningstagande med ett kryss för något av de fem svarsalternativen.

Efter första fältundersökningen i september 1958 uttogs slumpvis sex av de undersökta klasserna (omkring 200 elever), och resultaten från dessa klasser har lagts till grund för en utprovning av delskalor. Svaren gavs poäng efter en fallande skala 5, 4, 3, 2, 1 för de fem olika svarskategorierna: *Alltid*, *ofta*, *ibland*, *sällan*, *aldrig*. Denna poängsättning gavs oberoende av om uppgiften kunde tolkas som övervägande positiv eller övervägande negativ. Därefter uppdelades uppgifterna i tre grupper efter sin art och sitt innehåll, så att en grupp kom att bestå av uppgifter gällande *attityder till lärare*, en andra grupp uppgifter rörande *relationer till kamraterna* och slutligen en tredje grupp uppgifter gällande elevernas *inställning till hela skolsituationen*.

För att undersöka samband mellan olika uppgifter beräknades i varje grupp phi-koefficienter mellan samtliga i gruppen ingående uppgifter. Med ledning av dessa interkorrelationer utmönstrades de uppgifter, som uppvisade mycket låga och varierande samband med de övriga inom gruppen. Återstående uppgifter sammanställdes sedan till relativt homogena attitydskalor.

I tabell 6 redovisas dessa beräkningar för Skala 1. »Attityder till lärare». (Övriga korrelationstabeller återfinnes i tabellbilagan.)

Resultatet av dessa analyser har blivit sammanställande av *tre attitydskalor*.

Tabell 6. Interkorrelationer (ϕ) mellan uppgifter i delskala 1 »Attityder till lärare»

Testuppgift	9	19	25	40	46	51	60	79
4. Våra lärare är snälla och vänliga.....	.26	.47	.26	.36	.26	.16	.29	.29
9. Våra lärare berömmar oss...	.	.12	.28	.35	.11	.13	.20	.08
19. De flesta av våra lärare är lugna och på gott humör...		.	.26	.44	.22	.18	.26	.33
25. Våra lärare behandlar alla elever lika.....			.	.27	.33	.36	.31	.29
40. Våra lärare ger oss mycken hjälp i arbetet.....				.	.20	.28	.18	.25
46. Våra lärare håller vad de lovat					.	.13	.38	.26
51. Vi vågar fråga våra lärare om allting.....						.	.25	.27
60. Våra lärare lyssnar gärna på våra frågor.....							.	.24
79. I vår klass gör vi precis som läraren bestämt.....								.

Skala 1. »Attityder till lärare». Denna delskala innehåller nio uppgifter alla med en positiv värdering av lärarna. I det ursprungliga testet fanns även ett antal negativa värderingar av lärarna, men sambandet mellan dessa uppgifter har visat sig vara så svagt, att dessa inte i tillräcklig grad kan antagas mäta en enhetlig dimension. Dessa uppgifter har vi därför inte tagit med vid den slutliga utvärderingen av testet.

Skala 2 A och 2 B. »Attityder till kamrater». Denna skala består av en positiv delskala (2 A) och en negativ (2 B). Den positiva delen innehåller sex uppgifter och den negativa sju. Vid utvärderingen av testet behandlas den positiva och den negativa delskalan som två skilda skalor, eftersom korrelationen mellan skalans positiva och negativa del ännu inte fastställts.

Skala 3 A och 3 B. »Attityder till skolsituationen». Denna skala omfattar också en positiv delskala (3 A) och en negativ (3 B). Här omfattar den positiva delen sju uppgifter medan den negativa delen innehåller elva.

En bestämning av *skalornas homogenitet* (»internal concistency») har företagits med utnyttjande av *Cronbachs* (1951) (α -koefficient. Vid beräkningen av ϕ -koefficienter mellan olika uppgifter har skärningar i fördelningen för uppgifterna gjorts så nära medianen som möjligt. Detta medför att vi får i stort sett lika varians hos olika uppgifter. Vi har därför möjlighet att utnyttja *Cronbachs* formel 42:

$$\alpha = \frac{n}{n-1} \left(\frac{2 \sum_i \sum_j r_{ij}}{n + 2 \sum_i r_{ii}} \right) \quad (i > j)$$

n = antal items

r_{ij} = korrelation mellan item i och j .

Tabell 7. α -koefficienter för de olika delskalorna i attitydtestet
»Vår klass»

Attitydskala	Antal uppgifter	Koefficienter (α)
Skala 1.....	9	.76
Skala 2 A.....	6	.67
Skala 2 B.....	7	.81
Skala 3 A.....	7	.79
Skala 3 B.....	11	.81

Denna koefficient ger oss upplysning om den del av den totala variansen i en skala, som är beroende av den generella faktorn i denna skala, och koefficienten kan sålunda tolkas som ett mått på skalans homogenitet.

De beräknade koefficienterna för de olika delskalorna redovisas i tabell 7.

Vid alla psykologiska mätningar är det av fundamental betydelse för tolkningen av resultaten, att kunna erhålla ett mått på de använda mätinstrumentens homogenitet. Den här genomförda analysen och homogeniseringen av de attitydskalor vi använder, kan därför ge oss en säkrare grundval vid utvärdering av undersökningarnas resultat.

Parvisa jämförelser

För att studera elevernas attityder till vissa speciella skolförhållanden har vi valt ut fem väsentliga företeelser i elevernas skolsituation för ett mera ingående studium med hjälp av parvisa jämförelser. Vi vill med denna metod söka fördjupa analysen av elevernas inställning till *skoldag, hemläxor, lärare, vänner och betyg*.

Principerna för testets konstruktion och jämförelseparens uppställning framgår av nedanstående utdrag ur attitydschemat, som vi benämner »Vad väljer du?».

VAD VÄLJER DU?

Vilket tycker du är viktigast för att du skall trivas i skolan? Sätt ett kryss i rutan framför det som du tycker är mest betydelsefullt:

1. ☐ Inga hemläxor
eller

☐ Kort skoldag

2. ☐ Snälla lärare
eller

☐ Höga betyg

11. ☐ Låga betyg
eller

☐ Många hemläxor

12. ☐ Inga vänner
eller

☐ Stränga lärare

Parvisa jämförelser som metod har gamla anor inom attitydforskningen, men den speciella utformning som användes här är relativt ny. I Sverige har *Smith* (1951 och 1954) arbetat med ett personlighetsschema, som bygger på både enkla och dubbla parvisa jämförelser. Vårt jämförelse-

schema är uppbyggt på ett något annorlunda sätt genom att de fem jämförelsealternativen förses med positiva och negativa attribut. De på detta sätt erhållna fem positiva alternativen väges mot varandra, och vi får på detta sätt tio positiva jämförelsepar. På motsvarande sätt förfäres med de negativa alternativen, som också bildar tio jämförelsepar.

Attitydschema för lärarna

Även för lärarna har utarbetats ett attitydschema av Likert-typ. Detta attitydformulär består av 50 uppgifter och konstruerades så att det skulle bilda två delskalor, en med sikte på *uppfostningsfrågor* och en för *problem* i samband med *undervisningen*.

Här återges några exempel på påståenden som finns i detta attitydschema:

1. Att ge eleverna en positiv inställning till skolarbetet är ++ + 0 — — — viktigare än att de får höga betyg.
2. Besvärigheterna med barnen skulle troligen bli mindre, ++ + 0 — — — om man behandlade dem mera kamratligt.
3. Vad eleverna tycker och tänker är av mindre betydelse, så ++ + 0 — — — länge de sköter sina uppgifter.
4. I jämförelse med förr är våra dagars ungdomar alltför ++ + 0 — — — liknöjda och saknar ofta förmåga att arbeta hårt.

Ställningstagande till dessa påståenden sker i en femgradig skala från helt accepterande (+ +) över tvekan (0) till helt förnekande (— —).

Vid sammanställningen av uppgifter i attitydschemat hade vi från början valt ut sådana påståenden som innebär en »autokratisk» attityd i uppfostnings- och undervisningsfrågor. Med ledning av egna preliminära undersökningar samt *Huséns* (1956) resultat »att de påståenden som gick emot den barncentrerade uppfattningen visade högst diskriminationsindex» förväntade vi att genom vårt val av påståenden erhålla mera enhetliga och homogena delskalor. Med vissa intervall insattes emellertid även påståenden med mera »progressivt» innehåll, vilka skulle spela rollen av distraktorer.

En utprovning av delskalor gjordes på uttalanden från omkring 200 lärare i samband med en pedagogisk dag. Efter en preliminär uppdelning av uppgifterna i de båda ovannämnda grupperna beräknades även i detta fall phi-koefficienter mellan samtliga i gruppen ingående påståenden. Därefter utgallrades de påståenden som hade alltför låga och fluktuerande interkorrelationer med de övriga.

Denna analys gav till resultat en delskala avseende lärarnas *uppfostningsattityder*, omfattande 15 uppgifter, och en annan delskala angående lärarnas inställning till *undervisningsproblem* bestående av 13 uppgifter.

De båda delskalornas homogenitet har undersökts genom beräkning av α -koefficienter, som redovisas i tabell 8.

Tabell 8. α -koefficienter för delskalor i attitydschema för lärare

Attitydskala	Antal uppgifter	Koefficienter (α)
Uppfostringsfrågor	15	.84
Undervisningsproblem .	13	.77

Vid bearbetningen av resultaten från vår huvudundersökning har endast dessa båda mera homogena delskalor utvärderats.

Enkätformulär för föräldrar

Vid efterforskningen av attityder hos föräldrar och målsmän har vi använt oss av *direkta frågor* angående väsentliga skolproblem. Vi har därvid även utnyttjat tillfället att samla in aktuella uppgifter om föräldrarnas yrke och utbildning.

Enkätformuläret innehåller 17 frågor till föräldrarna, vilka har att besvara dem med antingen »Ja» eller »Nej». Formulärets uppställning framgår av nedanstående utdrag:

FRÅGOR

SVAR

1. Skulle Ni velat ha längre skolutbildning än vad Ni har fått? ☐ Ja ☐ Nej
2. Önskar Ni att Ert barn skall få längre skolutbildning än Ni själv har fått? ☐ Ja ☐ Nej
3. Har Ni diskuterat Ert barns framtida utbildning med lärarna t. ex. klassföreståndare eller yrkesvalslärare? ☐ Ja ☐ Nej

Vid frågorna till föräldrarna har vi främst tagit sikte på deras attityder till barnens vidareutbildning och inriktning mot olika yrkesvägar, men även undersökt vissa detaljproblem, som kontroll av elevernas hemarbete, inställning till hemläxor, prov och betyg i skolan, samt hemmets allmänna inställning till skolans arbete och föräldrarnas personliga engagemang i barnens skolgång.

Intressetest

Vi har vid våra undersökningar använt ett *intresseschema*, som tar sikte på elevernas yrkesintressen. Detta är konstruerat av *Henricson* (1959) med *Thurstones Interest Schedule* som närmaste förebild och innehåller liksom detta tio intressevariabler.¹

Personlighetstest

I undersökningarna har vi använt oss av två personlighetstest, en bearbetad och förkortad version av *Minnesota Multiphasic Personality Inventory* (MMPI) och *Cattell's Junior Personality Quiz* (JPQ).

¹ Resultaten av intresseundersökningen kommer att redovisas i en separat rapport, som utarbetas av skolpsykologen fil. lic. Sven-Eric Henricson.

MMPI

Detta test är i sin ursprungliga form ett individualtest. Uppgiften för försökspersonen är att placera ett stort antal kort med tryckta påståenden i någon av kategorierna »Sant», »Falskt» eller »Kan inte säga». För sina studier av »Vanart och personlighetsavvikelser» har *Eriksson* (1957) över-satt och bearbetat testet för svenska förhållanden och utprövat det på flera olika försöksgrupper. För vår räkning har han utarbetat en grupptestversion, varvid för våra syften irrelevanta och för åldern olämpliga frågor utmönstrats. Efter denna överarbetning består testet av fyra något förkortade originalskalor jämte en på grundval av samtliga originalitem nykonstruerad skala, här benämnd test för social anpassning (Sa). Dessa delskalor kan anses mäta olika delfunktioner av elevernas personlighet och hänför sig till följande områden:

1. Social anpassning (Sa).
2. Psykopatiska drag (Pd).
3. Paranoida drag (Pa).
4. Schizothyma drag (Sc).
5. Hypomana drag (Ma).

Vid den här använda grupptestformen får eleverna med kryss markera sitt ställningstagande till de i testhäftet tryckta uppgifterna. Principiellt är alltså även detta test en variant av attitydtestning.

Korrelationsberäkningar mellan den nya delskalan för social anpassning (Sa) och de fyra originalskalorna har givit följande värden:

	Pd	Pa	Sc	Ma
Sa	.73	.72	.78	.66

JPQ

Detta test består av tolv variabelgrupper med tolv uppgifter i varje grupp, sammanlagt alltså 144 item. *Cattell, Beloff, Flint och Gruen* (1953) ger i sin handledning för testet en utförlig beskrivning av de tolv faktorerna, vilka karakteriseras som motsatspar.¹

Intelligenstest

Slutligen har eleverna undersökts med ett intelligenstest, som utgör en modifierad del av *Härnqvists* F-test. Det här använda testet består av två delprov, *motsatser* och *bokstavsgupper*.

Interkorrelationen mellan de båda deltesten utgör 0.46 för hela elevpopulationen. De båda deltesten, varav motsatstestet kan betraktas som verbalt och bokstavsgupper närmast får anses vara induktivt, kompletterar varandra på ett tillfredsställande sätt och täcker därmed en större varians av elevernas intellektuella kapacitet än enstaka deltest.

¹ Den här använda formen av testet har översatts och bearbetats av docent Åke Bjerstedt.

Sammanfattning

Sociometriskas metoder, som bygger på en direkt utfrågning av individen om hans sociala relationer, användes i dessa undersökningar i två olikartade former, dels som *ett bedömningsschema med fem valkategorier* och dels som en *rangordningsmetod*. Elevernas attityder har även undersökts med två attitydtest, av vilka det ena är utarbetat med *Likerts metod* som förebild, och det andra är utformat som *parvisa jämförelser*. Elevernas intressen för olika yrken studeras med hjälp av ett *intresseschema* utarbetat i analogi med Thurstones Interest Schedule.

Eleverna får dessutom besvara *två personlighetsformulär* och delta i ett *intelligensprov* med två delprov.

Lärarnas inställning till *uppföstringsfrågor* och *undervisningsproblem* utforskas med hjälp av ett attitydschema av Likert-typ. Föräldrarnas attityder och hemmens inställning till skolan undersöks med hjälp av ett *enkätformulär* med ett antal direkta frågor.

KAPITEL VI

Plan för bearbetningen

Allmänna principer för bearbetningen

En fullständig och allsidig bearbetning av det insamlade materialet har varken varit ändamålsenlig eller möjlig. Vi har därför från början begränsat oss till att bearbeta materialet ur vissa bestämda aspekter. Urvalet av dessa aspekter bestämmes av den övergripande problemställningen: *att belysa den roll som skolans organisationsform spelar vid utformning av elevernas sociala attityder, interaktioner och intressen.*

Materialet har vid alla bearbetningar uppdelats i fyra grupper efter de huvudformer av skolorganisation som vi studerat. Vi har två grupper av elever från enhetsskolor, en från skolor av äldre årgång (Ä) och en från skolor av yngre datum (Y), en tredje grupp elever kommer från realskolor (R) och den fjärde från folkskolor (F).

Huvudprincipen för samtliga utförda bearbetningar har varit att sammanställa och jämföra resultaten i dessa olika differentieringsmiljöer, påvisa eventuella skillnader i elevernas sociala beteenden och söka belysa, i vad mån dessa differenser kan hänföras till olikheter i elevernas skolmiljö, eller om de är betingade av andra faktorer i elevernas sociala fält.

Problemställningar vid bearbetningen

Vi ger här en översikt av de problemställningar, som valts ut att fungera som riktpunkter vid materialets bearbetning.

I kapitlet VII och VIII redovisas resultat, som ger en helhetsbelysning av undersökningens huvudproblem:

1. *Hur framträder och utvecklas elevernas inställning till sina kamrater i olika differentieringsmiljöer?*

2. *Hur framträder och utvecklas elevernas inställning till lärare och till skolsituationen i olika differentieringsgrupper?*

I kapitel IX redovisar vi resultaten av undersökningar av elevinställningen i relation till elevernas intellektuella prestationer och personlighetsutveckling:

3. *Vad betyder elevernas intellektuella prestationer vid utbildandet av deras sociala inställning?*

4. *Hur inverkar elevernas personlighetsutveckling vid utformningen av deras sociala attityder?*

I kapitel X undersöker vi samband mellan vissa yttre miljövariabler och elevernas sociala inställning:

5. *Vad betyder elevantalet i klassen för elevinteraktionen och elevinställningen?*

6. *Hur påverkar den allmänna miljöbakgrunden elevernas inställning?*

I kapitel XI redovisar vi slutligen resultat av en analys av samspelet mellan lärare och elever samt mellan föräldrar och barn.

Följande problemställningar kommer därvid att belysas:

7. *Vilken roll spelar lärarens attityder till uppfostringsfrågor och undervisningsproblem vid utformningen av elevernas attityder till läraren?*

8. *Vilken betydelse har föräldrarnas utbildning för barnens attityder till skola, lärare och kamrater?*

9. *Vad betyder föräldrarnas skolambition för barnens inställning till lärare och skolförhållanden?*

Bearbetningsmetoder

Vid en strikt experimentell studie av elevers utveckling i olika differentieringsmiljöer skulle det vara möjligt att sammanställa ekvivalenta, direkt jämförbara grupper med hjälp av olika former av matching-förfarande. Vid våra undersökningar har en sådan uppläggning inte varit möjlig på grund av de omfattande ingrepp i klassernas organisation detta skulle ha medfört. Vi har i stället ur redan förefintliga klasser från olika differentieringsmiljöer valt ut ett betydande antal, vilka vid två skilda tidpunkter göres till föremål för undersökningar dels vid höstterminens början, dels strax före vårterminens slut. För varje elev som deltagit i båda försöken erhåller vi således ett begynnelsevärde, initialvärde, och ett slutvärde, finalvärde.

Eftersom ideala betingelser för experimentell kontroll i regel är svåra eller rent av omöjliga att åstadkomma i pedagogisk forskning, finns endast utvägen att tillgripa statistiska bearbetningsmetoder, som gör det möjligt att erhålla upplysande och tillförlitliga resultat, trots att de undersökta gruppernas utgångslägen varierar i olika avseenden. En bearbetningsmodell som uppfyller dessa villkor är kovariansanalys.¹ Med hjälp av kovariansanalys blir det möjligt att studera utvecklingsresultat i grupper med skilda initialvärden, därför att olika undersökningsgruppers medelvärden i sluttestet genom korrigering kan modifieras så att de blir helt jämförbara.²

¹ Garrett (1958) anför: »Covariance analysis is especially useful to experimental psychologists when for various reasons it is impossible or quite difficult to equate control and experimental groups at the start» (s. 295).

² För den tekniska sidan av bearbetningen hänvisas till statistiska handböcker av Garrett (1958), Lindquist (1953), Mc Nemar (1955) m. fl.

Kovariansanalys kommer därför att bli huvudmodellen för materialets bearbetning, särskilt vid studiet av de sociala attitydernas utveckling under undersökningstiden. Detta utesluter emellertid inte att även andra statistiska metoder som variansanalys, medeltalsjämförelser och korrelationsanalys o. a. kommer till användning, där detta visar sig möjligt och lämpligt.

I detta sammanhang har vi endast avsett att skissera den huvudmetod efter vilken materialet bearbetats. Den mera speciella bearbetningstekniken beskrives i samband med resultatredovisningen.

KAPITEL VII

Elevernas inställning till kamrater i olika differentieringsmiljöer

Materialets bearbetning

Sociometrisk val

Tabellering av materialet

För att erhålla en översikt över de sociometriskas valens fördelning har vi upprättat sociomatriser över valen i varje klass. Vid denna tabellering av materialet har vi begagnat oss av det system *Bonney-Fessenden* (1955) föreslagit. Detta system kan sägas innebära, att den vanliga sociomatrizen vikes längs diagonalen, så att parrelationer, som i den traditionella matrizen tabelleras i två rutor, med denna nyare metod inrymmes i en och samma ruta. Enligt Bonney-Fessenden får matrizen således form av en triangel, där varje ruta kommer att innehålla både avgivna och erhållna val. För att underlätta vidare bearbetningar och som kontroll har vi dock utfört tabelleringen för matrizen som helhet genom att införa resultaten även i tabellens övre del. (Se exempel i tabellbilagan.)

Detta tabelleringssystem lämpar sig synnerligen väl för våra undersökningar, där varje elev har att ta ställning till alla övriga elever i klassen. Detta innebär att alla val blir besvarade, och med registrering av valen enligt detta system kan man direkt avläsa graden av preferens i elevernas parrelationer.

Bearbetningsmetoder

Med ledning av sociomatrizen beräknades för varje individ antalet avgivna och erhållna val i bedömningsschemats fem valkategorier. Summan av valen i olika kategorier för samtliga elever i en klass ger oss en upplysning om valens fördelning inom klassen. Vi har beräknat denna fördelning för varje klass och separat för gossar och flickor.

För fortsatta bearbetningar beräknades för varje elev ett poängtal för avgivna och ett för erhållna val. Denna poängsättning gjordes enligt följande formel:

$$Pg = \frac{(5 \cdot n_1 + 4 \cdot n_2 + 3 \cdot n_3 + 2 \cdot n_4 + 1 \cdot n_5) \cdot 10}{N}$$

Pg = poängtal

n_1 = antal val i valkategori 1		(Allra helst)
n_2 = antal val i valkategori 2		(Gärna)
n_3 = antal val i valkategori 3		(Likgiltigt)
n_4 = antal val i valkategori 4		(Inte gärna)
n_5 = antal val i valkategori 5		(Inte alls)
N = samtliga val		

En elev, som exempelvis avgivit eller erhållit *alla* sina val i valkategori 1, får dessa val multiplicerade med 5, varefter produkten divideras med antalet val. Resultatet blir alltså 5. För att undvika alltför många decimaler multipliceras med 10, varför högsta möjliga poängsumma för såväl avgivna som erhållna val blir 50. Lägsta möjliga poängsumma blir med denna beräkningsmetod 10. Eftersom vi låtit eleverna välja varandra ur tre olika valaspekter, blir den sammanlagda högsta poängsumman för dessa tre valaspekter 150, och den sammanlagda lägsta poängsumman 30. Med denna poängsättning förväntar vi oss kunna undvika de sneda fördelningar, som ofta framträder i de sociometriska valens frekvensfördelningar.¹

Elevattityder

De båda delskalor för elevernas attityder till kamrater, som erhållits ur attitydformuläret enligt Likert-metoden, innehåller ett olika antal av uppgifter. För att underlätta jämförelser mellan skalorna har vi därför överfört de erhållna poängvärdena till en enhetlig niogradig skala, varvid samtidigt den negativa delskalan vänts, så att skalvärde 9 alltid kommer att beteckna mest önskvärda (högsta positiva och minsta negativa) attityd, och skalvärde 1 beteckna minst önskvärda (lägsta positiva och högsta negativa) attityd. Vid övergången till niogradiga skalor har det totala försocksmaterialet fått bilda utgångspunkt, varvid dock endast elever som varit närvarande vid båda försöken har medtagits.

Samband mellan olika undersökningsinstrument

Samband mellan sociometriska val och elevattityder

För att undersöka sambandet mellan sociometriska val och elevattityder har vi beräknat korrelationer mellan vissa av de sociometriska variablerna och den positiva delskalan av elevernas attityder till kamrater. Resultaten redovisas i tabell 9. Som synes av tabellen är korrelationen mellan sociometriska variabler, både avgivna och erhållna valpoäng, och elevernas attityder till kamrater relativt låg. Visserligen är antalet jämförelser så stort, att korrelationskoefficienterna i regel når upp till signifikant nivå, men resultaten av denna analys visar, att de sociometriska variablerna är uttryck för väsentligt andra värderingar än den allmänna attityden gentemot

¹ Jfr Northway 1952, s. 21, Johannesson 1954, s. 86 ff. och Bjerstedt 1956, s. 160 f.

Tabell 9. Korrelationer (r) mellan olika undersökningsinstrument

Skolform	Försök	N	Sociometriska val och elevattityder		Positiv och negativ delskala
			Avgivna val	Erhållna val	
Ä.....	I	621	.25	.17	.39
	II	624	.20	.15	.50
Y.....	I	1 094	.20	.12	.35
	II	1 082	.23	.15	.51
R.....	I	1 075	.27	.18	.44
	II	1 046	.31	.24	.48
F.....	I	347	.14	.02	.34
	II	357	.21	.08	.45
Samtliga.....	I	3 137	.22	.13	.38
	II	3 109	.25	.17	.49

De båda försökstillfällena betecknas alltid med de romerska siffrorna I och II.

kamraterna i klassen. De sociometriska variablerna är framför allt ett uttryck för graden av sammanhållning och interaktion mellan eleverna i klassen, och därvid spelar elevernas attityder till kamraterna inte någon mera framträdande roll. Elevernas sociometriska val och deras allmänna attityd till kamraterna i klassen synes på detta åldersstadium vara uttryck för delvis skilda sociala värderingar.

Samband mellan den positiva och den negativa delskalan

I tabell 9 redovisar vi även resultaten av korrelationsberäkningar mellan den positiva och den negativa delskalan i elevernas attityder till sina kamrater. Av dessa beräkningar framgår, att det finns ett klart positivt samband mellan de båda delskalorna. Korrelationerna ligger i regel mellan 0.35 och 0.50 och är genomgående något högre vid det senare försöket. De erhållna värdena är dock inte av den storleksordning, att de berättigar till en sammanslagning av de båda delskalorna, varför vi vid alla bearbetningar har behandlat dem som separata attitydskalor.

Sociometriska val i olika differentieringsmiljöer

I denna översikt av de sociometriska variablerna redovisar vi jämförelser mellan olika differentieringsmiljöer beträffande elevernas val av klasskamrater dels vid val av eget kön, dels vid val av motsatt kön. I detta sammanhang anger vi även resultaten från undersökningar av samband mellan avgivna och erhållna sociometriska val.

Val av eget kön

Medeltal och spridning för de poängvärderade sociometriska valen redovisas i tabell 10. Vid jämförelser mellan olika skolformer finner vi, att

Tabell 10. De sociometriskas valens poängvärderade medeltal och spridning i olika skolformer. Avgivna och erhållna val av eget kön

Skolform	Gossar						Flickor					
	I			II			I			II		
	N	M	S	N	M	S	N	M	S	N	M	S
Ä.....	305	117,1	15,9 17,4	311	115,2	16,1 18,4	316	110,2	15,8 19,5	313	109,2	15,9 20,7
Y.....	556	113,0	16,4 16,5	550	111,4	16,7 17,7	538	114,2	14,4 16,8	532	113,4	14,1 17,9
R.....	537	108,9	18,2 16,4	519	106,7	18,7 19,2	538	109,9	14,3 16,6	527	110,3	16,1 17,8
F.....	189	118,0	13,6 17,7	191	116,8	14,2 18,1	158	115,2	17,4 18,5	166	113,1	16,8 20,6
Samtliga....	1 587	113,0	17,0 17,1	1 571	111,3	17,4 18,8	1 550	112,0	15,1 17,6	1 538	111,4	15,6 18,8

Anm. Då medeltalet av avgivna och erhållna val vid valet av eget kön är lika redovisas dessa i samma tabell. Spridningen blir emellertid olika, varför två spridningsmått anges i tabellen, av vilka det övre gäller för avgivna och det nedre för erhållna val.

vid båda försöken ligger realskolegruppens poängtal lägre än medeltalet för samtliga elever, medan eleverna från de tre övriga skolformerna har poängtal, som i regel ligger över detta medelvärde. Elever från äldre och yngre enhetsskolor har ganska likartade poängvärden, medan folkskolegruppen i regel erhållit de genomsnittligt högsta poängtal.

Utpräglade skillnader mellan gossars och flickors val förekommer endast i enhetsskolor av äldre årgång, där gossarnas medelvärden vid första försöket är omkring 7 och vid andra försöket 6 poängenheter större än flickornas.

Med variansanalys har vi undersökt den statistiska signifikansen av dessa differenser mellan medeltalen i olika differentieringsmiljöer. Resultaten av denna analys föreligger i tabell 11. I tabellen har variansanalysens F-kvoter införts omedelbart under tabellens huvud, och alla skillnader med signifikans på minst 5 %-nivån har angivits med motsvarande skolforms bokstavsbezeichnung. Icke signifikanta differenser utmärkes med punkter.

Av dessa beräkningar framgår att gossarna i realskolegruppen har signifikant lägre medeltalspoäng än i samtliga övriga skolformer. Dessutom framgår att gossarna i enhetsskolor av äldre årgång och i folkskolor har signifikant högre valpoäng än i enhetsskolor av yngre årgång. Däremot förekommer inga signifikanta skillnader mellan enhetsskolor av äldre årgång och folkskolor. — Hos flickorna förekommer inga signifikanta skillnader mellan enhetsskolor av äldre typ och realskolor. Men både i enhetsskolor av yngre datum och i folkskolor uppvisar flickorna signifikant högre medelvärden i de avgivna valen än i realskolor. I flickornas erhållna val finner vi mindre utpräglade differenser vid det senare försöket.

Tabell 11. Variansanalysens *F*-kvoter och signifikanta differenser i sociometrisk valpoäng vid val av eget kön¹

Jämförelser	Gossar				Flickor			
	Avgivna val		Erhållna val		Avgivna val		Erhållna val	
	I	II	I	II	I	II	I	II
	22,72 ***	24,84 ***	21,54 ***	20,87 ***	11,27 ***	6,63 ***	8,43 ***	4,50 **
Ä—Y.....	Ä	Ä	Ä	Ä	Y	Y	Y	Y
Ä—R.....	Ä	Ä	Ä	Ä	.	.	.	.
Ä—F.....	.	.	.	.	F	F	F	F
Y—R.....	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y
Y—F.....	F	F	F	F	.	.	.	.
R—F.....	F	F	F	F	F	F	F	.

¹ Som symboler för *P* vid olika grader av signifikans gäller:

<i>P</i> > .05	<i>P</i> ≤ .05	<i>P</i> ≤ .01	<i>P</i> ≤ .001
.	*	**	***

Helhetsbilden av denna analys blir dock, att elevernas poängmedelvärden i enhetsskolor och folkskolor visar större inbördes likheter med varandra än med eleverna i realskolor, vilka som regel har signifikant lägre poängmedelvärden än eleverna i de övriga skolformerna.

Val av motsatt kön

Resultaten av dessa val redovisas i tabellerna 12 och 13. Vid val av motsatta könet erhåller folkskolegruppen i regel de högsta poängtalerna både vid första och andra försöket, medan enhetsskolor av äldre årgång i regel får den genomsnittligt lägsta poängvärderingen, och mellan dessa finner vi yngre enhetsskolor och realskolor. Skillnaden mellan de olika skoltyperna är betydligt mera markant vid det senare försöket.

De mest utpräglade skillnaderna vid val av motsatta könet förekommer emellertid vid jämförelser mellan gossars och flickors val. Som framgår av tabellerna ger gossarna genomsnittligt betydligt lägre sociometrisk poäng åt flickorna, än de i sin tur får mottaga från dessa.

Skillnaden mellan de olika skolformerna framträder här mest utpräglat i gossarnas val, där differensen mellan äldre enhetsskolor och folkskolor är betydande med 7 till 9 poängenheter. Flickornas val är vid första försöket ganska likartade i samtliga försöksgrupper, men vid andra försöket har realskolegruppen och folkskolegruppen klart högre poängtal än de båda enhetsskolegrupperna. Med variansanalys har vi även här prövat signifi-

Tabell 12. De sociometriska valens poängvärderade medeltal och spridning i olika skolformer. Avgivna val till motsatt kön

Skolform	Gossar						Flickor					
	I			II			I			II		
	N	M	S	N	M	S	N	M	S	N	M	S
Ä.....	305	74,6	21,0	311	80,7	21,4	316	86,1	20,8	313	88,4	18,9
Y.....	556	79,7	22,1	550	85,6	20,0	538	85,7	19,4	532	88,0	17,4
R.....	537	78,5	21,4	519	84,7	20,9	538	88,3	17,1	527	92,3	18,2
F.....	189	81,9	20,4	191	89,7	20,6	158	86,4	17,1	166	94,2	15,9
Samtliga	1 587	78,6	21,6	1 571	84,8	20,8	1 550	86,8	18,8	1 538	90,2	18,0

Tabell 13. De sociometriska valens poängvärderade medeltal och spridning i olika skolformer. Erhållna val från motsatt kön

Skolform	Gossar						Flickor					
	I			II			I			II		
	N	M	S	N	M	S	N	M	S	N	M	S
Ä.....	305	85,6	19,8	311	87,2	21,6	316	75,9	19,0	313	82,6	24,9
Y.....	556	85,7	19,6	550	87,2	21,7	538	80,3	18,0	532	85,6	20,5
R.....	537	86,1	18,1	519	90,5	21,1	538	80,0	16,1	527	85,7	19,6
F.....	189	87,8	19,0	191	96,2	22,0	158	82,6	18,1	166	90,5	22,4
Samtliga	1 587	86,0	19,1	1 571	89,4	21,5	1 550	79,6	17,6	1 538	85,5	21,5

Tabell 14. Variansanalysens F-kvoter och signifikanta differenser i sociometrisk val-poäng vid val av motsatt kön

Jämförelser	Gossar				Flickor			
	Avgivna val		Erhållna val		Avgivna val		Erhållna val	
	I	II	I	II	I	II	I	II
	5,53 ***	8,03 ***	0,63 .	9,95 ***	1,96 .	8,94 ***	6,40 ***	5,02 **
Ä—Y.....	Y	Y	.	.	.	.	Y	Y
Ä—R.....	R	R	.	R	.	R	R	R
Ä—F.....	F	F	.	F	.	F	F	F
Y—R.....	.	.	.	R	.	R	.	.
Y—F.....	.	F	.	F	.	F	.	F
R—F.....	.	F	.	F	.	.	.	F

kansen av differenser mellan medeltalen. Resultaten av denna analys redovisas i tabell 14.

Av tabellen framgår att vi erhåller signifikanta F-kvoter i samtliga fall utom för flickors avgivna och gossars erhållna val vid första försöket. Hos gossarna finner vi signifikanta differenser i de avgivna valen endast mellan enhetsskolor av äldre årgång och de tre övriga skolformerna vid första försöket, men vid andra försöket visar sig signifikanta skillnader även mellan folkskolorna och enhetsskolor av yngre datum samt realskolor. Dessa resultat återkommer hos flickorna i de från gossarna erhållna valen (eftersom dessa val egentligen innebär samma sak). Flickornas avgivna val visar vid andra försöket signifikanta skillnader mellan å ena sidan enhetsskolor och å andra realskolor och folkskolor.

Sammanfattande kan man alltså konstatera, att vid val av motsatt kön finns det vid första försöket signifikanta skillnader endast hos gossarna, och hos dessa främst vid jämförelser mellan enhetsskolor av äldre årgång och folkskolor men även i relation till yngre enhetsskolor och realskolor. Vid senare försöket är dessa skillnader mera utpräglade och förekommer även hos flickorna. Den största skillnaden mellan olika skolformer framträder fortfarande vid jämförelser mellan enhetsskolor främst av äldre årgång och folkskolor, medan förhållandena i realskolor och yngre enhetsskolor är i stort sett likartade.

Denna översiktliga karakteristik av de sociometriska variablerna ger vid handen, att elever i folkskolan genomsnittligt har de högsta sociometriska poängvärdena, och elever i realskolan de lägsta poängtalerna vid val av eget kön.

När det gäller val av motsatta könet har även vid dessa val folkskolegruppen i regel de högsta poängvärdena, särskilt överlägset vid andra försöket, medan i detta fall enhetsskolegrupperna, både av äldre och yngre årgång, har de lägsta poängtalerna. Den stora differensen mellan gossars och flickors värdering av varandra är dock påfallande i alla skolformer. Flickorna är mera angelägna om att få gossar med i sina arbets-, orienterings- och fritidsgrupper, än vad gossarna är att få med flickor i sina grupper.

Samband mellan avgivna och erhållna val

I detta sammanhang redovisar vi även en korrelationsberäkning av sambanden mellan avgivna och erhållna sociometriska poängtal dels vid val av eget kön, dels vid val av motsatt kön. De erhållna korrelationerna återfinnes i tabell 15. Vid en översiktlig granskning finner vi att flertalet korrelationer är relativt låga, endast i undantagsfall påträffar vi koefficienter med värden större än 0.30. Det finns dock vissa skillnader mellan de olika differentieringsgrupperna. Folkskolegruppen avviker mest från de övriga. Där finner vi nämligen över huvud taget inga signifikanta korrelationer, vilket innebär att elevernas avgivna valpoäng inte har något samband med

Tabell 15. Korrelationer (*r*) mellan avgivna och erhållna sociometriska poängtal

Skolform	Val av eget kön				Val av motsatt kön			
	Gossar		Flickor		Gossar		Flickor	
	I	II	I	II	I	II	I	II
Ä.....	.23	.25	.08	.08	.20	.29	.24	.30
Y.....	.30	.21	.02	.10	.24	.21	.26	.28
R.....	.31	.38	.02	.15	.27	.23	.29	.18
F.....	— .01	.17	.11	.16	.13	.06	.07	.10
Samtliga	.29	.31	.07	.13	.23	.22	.24	.24

det antal valpoäng de erhåller från sina kamrater. I de övriga skolformer-
na finner vi ett svagt men påtagligt samband mellan avgivna och erhållna
val till motsatta könet, medan vid val av eget kön endast sambandet hos
gossarna når upp över signifikansgränsen.¹

Dessa resultat bekräftar vad olika forskare (jfr *Bjerstedt* 1956, s. 181 f.)
kunnat konstatera vid tidigare undersökningar. Det synes alltså inte före-
komma någon systematisk överensstämmelse mellan det antal valpoäng en
elev avger, och det antal han erhåller från sina kamrater. En elev, som är
mycket positiv i sina sociometriska val, mötes alltså i regel inte med sam-
ma uppskattande värderingar från kamraternas sida, och en elev som är
relativt restriktiv i sina egna val, kan däremot bli föremål för en betydande
positiv värdering.

Avgivna och erhållna valpoäng är alltså två skilda aspekter i elevernas
normsystem, och båda förtjänar att beaktas med lika intresse vid utvärde-
ring av resultaten vid sociometriska undersökningar.

Elevattityder i olika differentieringsmiljöer

Resultaten av våra undersökningar av elevernas attityder till sina kamra-
ter inom olika skolformer redovisas i tabell 16. Av tabellen framgår att re-
sultaten blir delvis olika i de båda delskalorna. De högsta skalvärdena fin-
ner vi både i den positiva och i den negativa delskalan hos elever i realsko-
lor. De lägsta värdena i den positiva delskalan har elever i enhetsskolor av
yngre årgång och i den negativa delskalan finner vi de lägsta värdena i
folkskolegruppen.

1

Signifikansgrad	Antal jämförelser					
	150	200	300	400	500	1 000
$p < .05$	.16	.14	.11	.10	.09	.06
$p < .01$	.21	.18	.15	.13	.12	.08

(Efter *GUILFORD* 1954, s. 563—564).

Tabell 16. Elevernas attityder till kamrater inom olika skolformer

Skolform	Kön	Antal	Positiv delskala				Negativ delskala			
			Försök I		Försök II		Försök I		Försök II	
			M	S	M	S	M	S	M	S
Ä.....	G	280	4,96	1,84	4,96	1,92	5,15	1,86	5,30	1,82
Y.....		499	4,63	1,90	4,63	1,82	5,34	1,90	5,02	1,92
R.....		490	5,03	1,80	4,75	1,81	5,52	1,84	5,08	1,91
F.....		176	5,02	1,83	4,88	1,72	4,76	1,81	4,87	1,91
Samtliga	G	1 445	4,88	1,85	4,77	1,83	5,29	1,87	5,08	1,90
Ä.....	F	291	5,09	1,82	4,94	1,83	5,58	1,85	5,62	1,69
Y.....		495	4,82	1,76	4,65	1,75	5,67	1,67	5,51	1,71
R.....		500	5,25	1,54	4,87	1,64	5,95	1,60	5,70	1,58
F.....		150	5,05	1,72	4,96	1,79	5,18	1,77	5,29	1,77
Samtliga	F	1 436	5,05	1,70	4,82	1,74	5,70	1,71	5,58	1,67

Variansanalysen, vars resultat återfinnes i tabell 17, visar, att differenserna i den positiva delskalan mellan realskolor och yngre enhetsskolor är klart signifikanta, och även i jämförelse med övriga skolformer finner vi svagt signifikanta skillnader till de yngre enhetsskolornas nackdel. I den negativa delskalan finner vi signifikant lägre värden i folkskolorna i förhållande till samtliga övriga skolformer, och i regel har realskolorna signifikant högre värden än enhetsskolorna.

Som huvudresultat av denna analys framstår realskolegruppens övervägande mera positiva attityder och väsentligt mindre negativa inställning till kamraterna än vad som är fallet i samtliga övriga skolgrupper.

Intertemporala variationer i elevinställningen till kamrater

I detta avsnitt kommer vi att analysera de förändringar i elevernas inställning till sina kamrater, som äger rum i de fyra differentieringsgrupperna under tiden från det första till det andra försöket.

Tabell 17. Variansanalysens *F*-kvoter och signifikanta differenser i elevernas attityder till kamrater

Jämförelser	Positiv delskala		Negativ delskala	
	Gossar	Flickor	Gossar	Flickor
	4,56 **	5,45 ***	8,08 ***	8,87 ***
Ä—Y.....	Ä	Ä	.	.
Ä—R.....	.	.	R	R
Ä—F.....	.	.	Ä	Ä
Y—R.....	R	R	.	R
Y—F.....	F	.	Y	Y
R—F.....	.	.	R	R

Beräkningsmetod

Vid dessa jämförelser har vi bearbetat materialet med kovariansanalys. Vid jämförelsen mellan de olika differentieringsgrupperna har vi kunnat konstatera, att det finns vissa skillnader mellan olika grupperns begynnelsevärden. Därför kan man inte direkt av gruppernas slutvärden avläsa i vilken utsträckning förändringar ägt rum i de olika gruppernas sociometriska poängvärden. Dessa förändringar kan emellertid beräknas genom att jämföra de erhållna slutvärdena i olika differentieringsgrupper med förväntade resultat om samtliga grupper haft ett och samma initialvärde. Med ledning av regressionen mellan de faktiska begynnelsevärdena och slutvärdena kan man beräkna korregerade medelvärden, som sålunda gör direkta jämförelser möjliga.

Vid kovariansanalysen beräknas en F-kvot, som ger upplysning om eventuella skillnader mellan de faktiska och de förväntade medeltalen. För att pröva signifikansen av differenser mellan korregerade medelvärden måste dock för varje sådan jämförelse ett t-värde beräknas.¹

Resultaten i de sociometriska variablerna

De sociometriska variablernas korregerade medelvärden redovisas i tabell 18. Vid elevernas *val av eget kön* förekommer i alla differentieringsgrupperna en i de flesta fall *obetydlig sänkning av avgivna och erhållna valpoäng*. Med kovariansanalysen prövar vi om någon eller några grupper visar en från övriga avvikande förändring.

I tabell 19 sammanfattar vi kovariansanalysens F-kvoter och resultaten av signifikansprövning av differenser mellan korregerade medelvärden. Av tabellen framgår det att vid *de avgivna valen* finns klart signifikanta skillnader mellan gossarna i realskolor å den ena sidan och gossarna i de övriga skolformerna å den andra. Gossar i realskolor uppvisar en signifikant större

Tabell 18. De sociometriska variablernas korregerade medelvärden i olika skolformer

Skolform	Kön	N	Val av eget kön		Val av motsatt kön	
			Avgivna val	Erhållna val	Avgivna val	Erhållna val
Ä.....	G	280	113,6	112,9	84,0	88,2
Y.....		499	112,1	111,2	85,6	87,4
R.....		490	109,2	111,2	84,3	90,4
F.....		176	114,1	113,3	88,5	95,5
Samtliga	G	1 445	111,6	111,5	85,2	89,6
Ä.....	F	291	109,8	110,6	89,1	87,0
Y.....		495	112,5	111,9	88,9	84,6
R.....		500	111,6	111,9	91,4	85,3
F.....		150	111,3	111,1	93,8	87,7
Samtliga	F	1 436	111,5	111,5	90,3	85,6

¹ Formeln för beräkning av medelfelet har hämtats från Lindquist (1953, s. 327).

Tabell 19. Kovariansanalysens *F*-kvoter och signifikanta differenser mellan korregerade medelvärden

Jämförelser	Gossar				Flickor			
	Val av eget kön		Val av motsatt kön		Val av eget kön		Val av motsatt kön	
	Avg. val	Erh. val	Avg. val	Erh. val	Avg. val	Erh. val	Avg. val	Erh. val
	9,02 ***	3,91 **	3,10 *	14,28 ***	2,79 *	0,79 .	5,95 ***	2,84 *
Ä—Y.....	.	.	.	.	Y	.	.	Ä
Ä—R.....	Ä	.	.	R	.	.	R	.
Ä—F.....	.	.	F	F	.	.	F	.
Y—R.....	Y	.	.	R	.	.	R	.
Y—F.....	.	F	.	F	.	.	F	F
R—F.....	F	F	F	F	.	.	.	.

sänkning av avgivna sociometrisk valpoäng än gossar i övriga differentieringsmiljöer. Mellan dessa grupper finner vi inga signifikanta skillnader. Hos flickorna finns endast en signifikant skillnad nämligen mellan de båda formerna av enhetsskola, där flickor i äldre enhetsskolor visar större tillbakagång än i enhetsskolor av yngre datum. — Vid de erhållna valen finner vi signifikanta skillnader i de korregerade medelvärdena endast hos gossarna. Hos dessa kan vi konstatera en motsvarande vikande tendens i antalet valpoäng, och i detta fall är det främst folkskolegruppens elever, som visar mindre tillbakagång än övriga grupper. Signifikant är denna skillnad endast i förhållande till elever i realskolor och i enhetsskolor av yngre årgång.

Resultaten av beräkningarna av *valen till motsatta könet* visar i alla differentieringsmiljöer en *uppenbar ökning i valpoäng*. Kovariansanalysen av valen av motsatt kön visar, när det gäller avgivna val, signifikanta differenser både hos gossar och flickor. De säkerställda skillnaderna förekommer hos gossarnas val mellan elever i folkskolor å ena sidan och elever i realskolor och enhetsskolor av äldre årgång å den andra. Differenser mellan yngre enhetsskolor och folkskolor når ej upp till signifikansgränsen. Hos flickorna finner vi säkerställda skillnader mellan folkskolegruppen och realskolorna å ena sidan och enhetsskolorna å den andra. Folkskolornas och realskolornas flickor ökar sina avgivna valpoäng till motsatta könet i högre grad än flickorna i enhetsskolor.

Vid de erhållna valen finner vi säkerställd signifikans hos gossarna, och det är gossarna främst i folkskolor men även i realskolor, som visar signifikanta skillnader från gossar i enhetsskolor genom sin större ökning av valpoäng. Hos flickorna är skillnaderna mindre framträdande, men även här är det främst flickor i folkskolor, men även flickor i enhetsskolor av äldre årgång, som vid val från motsatt kön erhåller större tillskott än flickorna i övriga skolformer.

Tabell 20. Attitydskalornas korrigerade medelvärden i olika skolformer

Skolform	Kön	N	Positiv delskala	Negativ delskala
Ä.....	G	280	4,93	5,37
Y.....		499	4,75	4,99
R.....		490	4,68	4,96
F.....		176	4,82	5,14
Samtliga	G	1 445	4,77	5,08
Ä.....	F	291	4,92	5,69
Y.....		495	4,78	5,52
R.....		500	4,76	5,58
F.....		150	4,96	5,53
Samtliga	F	1 436	4,82	5,58

Sammanfattningsvis kan vi alltså konstatera, att de sociometriska valpoängen vid val av eget kön visar en svag tillbakagång under försökstiden, och att denna minskning i elevernas valpoäng är störst hos gossarna i real-skolor och minst hos gossar i folkskoleklasser, medan skillnaden mellan olika skolgrupper hos flickorna i regel inte når upp till signifikansgrän-sen. Vid val av motsatta könet förekommer i alla skolgrupper en ökning av antalet avgivna och erhållna valpoäng. Denna ökning är alltid störst i folk-skolegruppen, både när det gäller avgivna och erhållna val.

Resultaten i attitydskalorna

De båda attitydskalornas korrigerade medelvärden redovisas i tabell 20, och resultaten av kovariansanalysen återfinnes i tabell 21. Av dessa beräk-ningar framgår, att det inte finns några större skillnader i utvecklingsten-densen inom de olika differentieringsgrupperna under försökstiden. I den positiva delskalan finns inga signifikanta differenser, och i den negativa

Tabell 21. Kovariansanalysens *F*-kvoter och signifikanta differenser mellan korrigerade medelvärden

Jämförelser	Positiv delskala		Negativ delskala	
	Gossar	Flickor	Gossar	Flickor
	1,50 .	1,36 .	4,30 **	0,66 .
Ä—Y.....	.	.	Ä	.
Ä—R.....	.	.	Ä	.
Ä—F.....	.	.	.	.
Y—R.....	.	.	.	.
Y—F.....	.	.	.	.
R—F.....	.	.	.	.

delskalan finner vi endast hos gossarna i enhetsskolorna av äldre modell en påtaglig tillbakagång i de negativa attityderna.

Sociometriska extremgrupper

Vid sociometriska undersökningar har olika forskare visat stort intresse för att studera extremgrupper, dvs. de elever som erhållit det högsta och lägsta antalet sociometriska poäng eller val. I Sverige har *Björnsjö* (1958) undersökt frekvensen av »ej-valda» elever i olika skolmiljöer (enhetsskola, läroverk, odiff. folkskola och diff. folkskola), och kom med de metoder hon använde till det resultatet, att omkring 20 % av de undersökta 12-åriga eleverna kunde räknas till denna grupp. Några signifikanta skillnader mellan de olika skoltyperna kunde hon inte konstatera. Men hon finner att resultaten inte kan ge »stöd för tanken att den större konstansen i klassmiljö från år till år skulle bidra till att göra fler elever i denna ålder mer accepterade och göra det sociala klimatet mera gynnsamt för fler» (s. 21).

Detta problem måste vara väl värt en närmare granskning utifrån vårt material.

Extremgrupper vid poängvärderade sociometriska val

Gruppernas avgränsning

Efter en del överväganden har vi som extremgrupper uttagit 10 % (eller så nära 10 % som möjligt) av samtliga elever med de högsta avgivna och erhållna sociometriska poängvärdena och 10 % av samtliga elever med lägsta avgivna och erhållna poäng. Detta innebär att mellan 320 och 340 elever kommer att utgöra positiva respektive negativa extremgrupper. Därefter har vi undersökt den procentuella andel av dessa extremgrupper, som faller inom de olika skoltyper vi studerar.

Gruppernas procentuella storlek

Resultaten av dessa beräkningar redovisas i tabell 22. Av tabellen framgår att det vid val av eget kön finns väsentliga olikheter mellan de olika skolformerna. De skoltyper som uppvisar direkt motsatta tendenser är realskolor och folkskolor. I realskolegruppen finner vi väsentligt större negativa extremgrupper än i andra skolformer både när det gäller avgivna och erhållna val, och hos folkskolegruppen finner vi i regel de procentuellt minsta negativa extremgrupperna. Realskolornas positiva extremgrupper är också avsevärt mindre än i övriga skolformer, av vilka främst folkskolor och även enhetsskolan uppvisar beaktansvärt stora extremgrupper, när det gäller erhållna val.¹

¹ Signifikansen har i detta fall beräknats med χ^2 -analys, som visar att differenserna fyller högt ställda krav på statistisk signifikans med $P < 0,001$ vid båda försöken.

Tabell 22. Procentuella antalet

Skolform	Val av eget kön								
	Försök I					Försök II			
	N	Avgivna val		Erhållna val		N	Avgivna val		Erhållna
		Neg.	Pos.	Neg.	Pos.		Neg.	Pos.	
Ä	622	9,6	11,3	10,3	16,1	625	9,0	12,3	10,2
Y	1121	9,4	12,0	8,7	10,7	1110	9,5	10,5	9,8
R	1101	12,8	6,7	11,7	4,2	1071	13,3	8,1	13,1
F	348	5,7	14,4	9,2	20,7	357	9,2	14,0	8,7
Samtliga	3192	10,2	10,3	10,1	10,6	3163	10,7	10,4	10,9
Signifikansberäkning		$\chi^2 = 38,695$ f = 3 P < .001		$\chi^2 = 64,524$ f = 3 P < .001			$\chi^2 = 20,364$ f = 3 P < .001		$\chi^2 = 28,0$ f = 3 P

Vid val av motsatt kön finns vid första försöket inga statistiskt säkerställda differenser mellan olika skoltyper, men vid andra försöket är framför allt skillnaderna mellan extremgruppernas storlek vid de erhållna valen klart signifikanta. De betydelsefulla skillnaderna finns här hos folkskolegruppen, där vi även vid val av motsatt kön har en mindre negativ och avsevärt större positiv extremgrupp än hos övriga skolformer. Enhetsskolor av äldre årgång uppvisar vid dessa val en överraskande stor negativ extremgrupp, troligen influerad av den påtagligt låga poängvärdering, som kommer flickorna till del i denna grupp.

Procentuella antalet val inom extrema valkategorier

Den procentuella fördelningen av antalet sociometrisk val inom de båda extrema valkategorierna 1 och 5 i de olika skolformerna redovisas i tabell 23.

Tabell 23. De sociometrisk valens procentuella fördelning i de båda extrema valkategorierna inom olika skolformer

Skolform	Kön	Val av eget kön				Val av motsatt kön			
		Valkategori 1		Valkategori 5		Valkategori 1		Valkategori 5	
		I	II	I	II	I	II	I	II
Ä	G	37,8	34,1	5,5	5,0	7,1	9,9	26,1	23,3
Y		32,9	30,7	8,1	7,0	9,1	11,2	23,1	18,0
R		27,3	25,0	8,3	9,7	6,6	9,8	20,8	17,7
F		38,9	37,3	4,3	5,0	8,0	13,8	18,2	14,5
Samtliga	G	32,0	29,8	7,4	7,5	7,6	10,7	22,3	18,6
Ä	F	30,9	31,1	6,6	6,9	10,8	12,0	18,0	17,2
Y		31,8	30,4	4,6	4,2	10,0	10,4	17,5	14,9
R		27,3	28,9	5,2	4,8	9,6	12,7	13,6	12,8
F		32,7	32,5	5,9	7,0	10,5	15,4	15,8	12,2
Samtliga	F	29,8	30,0	5,3	5,2	10,0	12,1	15,9	14,3

extrema sociometriska poängvärden

Val av motsatt kön									
Försök I					Försök II				
N	Avgivna val		Erhållna val		N	Avgivna val		Erhållna val	
	Neg.	Pos.	Neg.	Pos.		Neg.	Pos.	Neg.	Pos.
622	13,2	10,3	15,6	11,7	625	13,9	9,3	15,5	9,4
1094	11,5	11,8	10,5	11,3	1082	10,1	9,7	10,4	8,7
1076	8,6	9,9	8,1	9,1	1049	9,6	12,1	9,1	8,8
347	6,6	11,2	10,1	13,3	357	7,8	14,0	7,3	18,8
3139	10,3	10,8	10,6	10,9	3113	10,4	10,9	10,6	10,0
	$\chi^2 = 7,068$ f = 3 P > .05		$\chi^2 = 5,830$ f = 3 P > .05			$\chi^2 = 14,647$ f = 3 P < .01		$\chi^2 = 28,446$ f = 3 P < .001	

Dessa resultat visar att vid *val av eget kön* har folkskolegruppen den största procentuella andelen av sina val i den mest positiva valkategorin och realskolegruppen den lägsta, medan enhetsskolornas andel ligger mellan dessa. Detta förhållande framstår enligt tabell 24 som signifikant i gossarnas val och differenserna mellan skolformerna är störst vid det senare försöket. Flickornas val är mera lika i olika differentieringsgrupper, och

Tabell 24. Variansanalysens F-kvoter och signifikanta differenser i de sociometriska valens procentuella fördelning i de extrema valkategorierna¹

Jämförelser	Kön	Val av eget kön				Val av motsatt kön			
		Valkategori 1		Valkategori 5		Valkategori 1		Valkategori 5	
		I	II	I	II	I	II	I	II
	G	7,42 ***	5,81 **	1,14 .	1,72 .	2,18 .	0,86 .	0,86 .	1,19 .
Ä—Y		.	.	.	.	.	.	.	.
Ä—R		Ä	Ä	.	.	.	.	.	.
Ä—F		.	.	.	.	.	.	.	.
Y—R		Y	Y	.	.	.	.	.	.
Y—F		.	F	.	.	.	.	.	.
R—F		F	F	.	.	.	.	.	.
	F	3,28 *	1,35 .	2,12 .	1,34 .	1,51 .	2,18 .	1,10 .	1,52 .
Ä—Y		.	.	.	.	.	.	.	.
Ä—R		Ä	.	.	.	.	.	.	.
Ä—F		.	.	.	.	.	.	.	.
Y—R		Y	.	.	.	.	.	.	.
Y—F		.	.	.	.	.	.	.	.
R—F		.	.	.	.	.	.	.	.

¹ Variansanalysen är här utförd på grundval av den procentuella fördelningen av de sociometriska valen inom varje klassavdelning.

signifikanta skillnader mellan grupperna förekommer endast vid det första försöket.

Valen i den mest negativa valkategorin uppvisar inte i något fall signifikanta skillnader mellan olika skolformer.

Vid val av motsatta könet visar de sociometriska valens procentuella fördelning i regel mindre differenser mellan olika skolformer än valen av eget kön, och några skillnader som når upp till signifikant nivå har vi inte kunnat konstatera.

Absoluta antalet val inom extrema valkategorier

Eftersom de sociometriska valens procentuella fördelning är beroende av antalet elever i klassen, har vi även undersökt extremgruppens storlek i olika skolformer genom att beräkna medeltalet av det absoluta antalet sociometriska val i de båda extrema valkategorierna. Resultaten redovisas i tabell 25.

Dessa beräkningar ställer elevernas extrema val i en ny belysning. Det visar sig, att medeltalet val av eget kön i valkategori 1 i regel rör sig mellan 4,00 och 5,00 i samtliga skolformer. Här finner vi dock det anmärkningsvärda, att elever i folkskoleklasserna har *lägre* medeltal val i denna valkategori än elever i övriga skolformer. Detta förhållande framstår övertygande signifikant hos flickorna, men når hos gossarna inte upp till signifikant nivå. (Tabell 26.)

I den mest negativa valkategorin finner vi emellertid också de lägsta absoluta medeltalen hos folkskolegruppen. Gossarna i realskolor och i enhetsskolor av yngre årgång har signifikant större medeltal av negativa val, medan flickorna i denna valkategori visar stora medeltalslikheter utan väsentliga differenser mellan olika skolformer. Även vid val av motsatta könet

Tabell 25. Medeltalet sociometriska val i de båda extrema valkategorierna inom olika skolformer

Skolform	Kön	Val av eget kön				Val av motsatt kön			
		Valkategori 1		Valkategori 5		Valkategori 1		Valkategori 5	
		I	II	I	II	I	II	I	II
Å	G	4,75	4,45	0,70	0,65	0,93	1,30	3,46	3,03
Y		4,87	4,53	1,19	1,04	1,20	1,45	3,06	2,36
R		4,56	3,99	1,38	1,54	1,06	1,60	2,33	2,63
F		4,13	3,94	0,46	0,53	0,78	1,42	1,78	1,49
Samtliga	G	4,64	4,27	1,08	1,07	1,05	1,47	2,74	2,48
Å	F	4,07	3,98	0,90	0,88	1,37	1,54	2,27	2,20
Y		4,44	4,14	0,62	0,57	1,36	1,42	2,40	2,04
R		4,58	4,74	0,86	0,80	1,52	2,02	2,22	2,02
F		3,27	3,47	0,60	0,74	1,21	1,80	1,83	1,42
Samtliga	F	4,28	4,26	0,77	0,73	1,40	1,69	2,25	2,00

Tabell 26. Variansanalysens *F*-kvoter och signifikanta differenser i medeltalet av sociometriska val i de extrema valkategorierna¹

Jämförelser	Kön	Val av eget kön				Val av motsatt kön			
		Valkategori 1		Valkategori 5		Valkategori 1		Valkategori 5	
		I	II	I	II	I	II	I	II
	G	0,98 .	0,42 .	3,17 *	3,69 *	2,83 *	0,47 .	3,67 *	3,19 *
Ä—Y		.	.	R	R	Y	.	.	.
Ä—R		.	.	R	R	.	.	.	.
Ä—F		.	.	.	.	.	.	Ä	Ä
Y—R		.	.	.	.	.	.	.	.
Y—F		.	.	Y	Y	Y	.	Y	Y
R—F		.	.	R	R	R	.	R	R
	F	8,57 ***	6,23 ***	3,94 *	1,72 .	0,41 .	1,55 .	1,10 .	2,30 .
Ä—Y		.	R	.	.	.	.	.	.
Ä—R		.	R	.	.	.	.	.	.
Ä—F		Ä	Ä	Ä	.	.	.	.	.
Y—R		.	.	Y	.	.	.	.	.
Y—F		Y	Y	.	.	.	.	.	.
R—F		R	R	R	.	.	.	.	.

¹ Variansanalysen är i detta fall utförd på grundval av medeltalet sociometriska val inom varje klassavdelning.

finner vi de lägsta absoluta medeltalen i den mest negativa valkategorin hos folkskolegruppen, där resultaten hos gossar visar en övertygande klar signifikans.

Analys av resultaten

Resultaten av dessa undersökningar visar, att det finns en klar tendens i folkskolans klasser till procentuellt större antal elever med höga poängvärden i avgivna och erhållna sociometriska val och i regel till procentuellt mindre antal elever med låga poängvärden i de sociometriska valen. Särskilt markant är skillnaden i förhållande till realskolans klasser. Samma förhållande framträder även vid den procentuella fördelningen av de mest positiva valen.

Skillnaden i resultat inom dessa skolformer kan sökas i klassernas olikartade utgångslägen. I realskolans klasser sammanföres i regel elever från ett flertal tidigare klassavdelningar. När första försöket genomfördes strax efter höstterminens början, kan man förmoda att eleverna ännu inte lärt känna varandra i någon större omfattning. Detta kan vara anledningen till att realskolans elever förhåller sig mera restriktiva i sina sociometriska val än eleverna i folkskolans klasser. Denna restriktiva hållning kvarstår emellertid till stor del även vid det andra försöket under vårterminen.

I folkskolans klasser har eleverna till stor del lärt känna varandra från gemensam samvaro i tidigare klasser. Även om sammanslagning av klasser äger rum, har samtliga elever i den nya klassen ofta tidigare gått i samma skola och haft möjligheter till kontakter under raster och på fritid.

Sannolikt underlättas folkskoleelevernas sociala interaktion av det betydligt lägre elevantalet i dessa klasser i jämförelse med realskoleklasserna med omkring 35 elever. Vår analys av absoluta antalet sociometriska val inom de extrema valkategorierna bekräftar detta. Elevernas önskningar om positiv social interaktion är i regel begränsad till ett litet urval av klassens elever. Medeltalet av dessa utvalda elever visar sig i folkskolans klasser vara något mindre än i övriga klasser, ett förhållande som hos flickorna visar klar signifikans. Även om antalet mest eftersökta elever förblir i stort sett lika, kommer i en större klass den sociala interaktionen att minskas och försvåras.

Folkskolans elever har emellertid även lägre medeltal i de extremt negativa valen, vilket framstår klart signifikant främst hos gossarna. En gemensam samvaro och umgänge i en relativt konstant klassgemenskap synes alltså framför allt motverka tendensen till isolering och uteslutningar av vissa elever vid sociometriska val.

Tabell 27. De sociometriska valens procentuella fördelning i de båda extrema valkategorierna inom olika differentieringsformer av enhetsskolor

Skol-form	Diff. form	Kön	Val av eget kön				Val av motsatt kön			
			Valkategori 1		Valkategori 5		Valkategori 1		Valkategori 5	
			I	II	I	II	I	II	I	II
Ä	Tyska	G	39,4	38,2	2,9	3,7	4,3	7,7	20,4	17,1
	Modersmål		35,7	32,8	6,8	5,5	8,4	12,4	30,6	26,0
	Nivå-gr.....		38,7	30,7	5,2	5,9	5,1	6,1	27,5	33,1
	Odiff.....		63,0	43,9	0,3	0,3	14,9	14,5	6,1	5,6
	Samtliga	G	37,8	34,1	5,5	5,0	7,1	9,9	26,1	23,3
	Tyska	F	29,5	29,2	5,3	5,7	12,9	13,0	18,9	13,5
	Modersmål		31,0	32,8	7,7	8,5	9,4	11,6	19,1	20,1
	Nivå-gr.....		32,2	30,1	8,8	6,6	7,3	9,2	15,4	17,8
	Odiff.....		38,6	36,1	0,9	2,8	24,0	20,7	2,8	6,3
	Samtliga	F	30,9	31,1	6,6	6,9	10,8	12,0	18,0	17,2
Y	Tyska	G	33,0	29,4	4,3	7,0	7,3	8,6	17,0	15,2
	Modersmål		34,3	30,2	7,7	5,7	10,9	14,7	26,5	16,4
	Prakt. ämne.....		32,1	31,7	10,6	7,7	10,3	12,4	29,7	22,8
	Samtliga	G	32,9	30,7	8,1	7,0	9,1	11,2	23,1	18,0
	Tyska	F	28,7	27,0	4,0	4,1	9,8	10,3	13,6	12,0
	Modersmål		34,6	35,6	4,5	3,1	8,0	10,3	25,0	18,7
	Prakt. ämne.....		37,5	34,4	5,5	5,3	11,5	10,7	18,1	16,3
	Samtliga	F	31,8	30,4	4,6	4,2	10,0	10,4	17,5	14,9

Tabell 28. Variansanalysens *F*-kvoter vid signifikansprövning av differenser i de sociometriska valens procentuella fördelning i de båda extrema valkategorierna inom olika differentieringsformer av enhetsskolor

Skol- form	Kön	Val av eget kön				Val av motsatt kön			
		Valkategori 1		Valkategori 5		Valkategori 1		Valkategori 5	
		I	II	I	II	I	II	I	II
Ä	G	0,57	0,44	2,76	2,94	1,64	1,02	2,09	2,22
	F	0,75	2,16	1,55	2,40	0,94	0,21	0,95	2,17
Y	G	1,56	0,16	3,97	0,57	2,86	3,49	4,11	3,62
	F	7,03 **	4,51 *	0,44	0,99	1,07	0,21	3,21	1,85

Sociometriska val inom olika differentieringsformer av enhetsskolor

Valens procentuella fördelning

Vi har även undersökt de sociometriska valens procentuella fördelning inom olika differentieringssystem i enhetsskolor av äldre och yngre årgång. I de äldre enhetsskolorna har vi studerat tre former av differentiering: *Linjedifferentiering* med uppdelning av eleverna i klasser efter tillvalsämnen i tyskläsande klasser och klasser med fördjupningskurs i modersmål är den mest förekommande differentieringsmodellen, *nivågruppering* förekommer i Österåker och en helt *odifferentierad* enhetsskoleklass finns i Lillhärdal. I de yngre enhetsskolorna förekommer endast linjedifferentiering på tre huvudlinjer efter tillvalsämnen: klasser där samtliga elever väljer tyska, modersmål eller endast praktiska ämnen.

Valens procentuella fördelning i de båda extrema valkategorierna vid olika differentieringsformer redovisas i tabell 27. Signifikansprövningen av differenser mellan olika differentieringsformer, vilken redovisas i tabell 28, visar för de äldre enhetsskolorna inga som helst signifikanta skillnader mellan olika differentieringssystem. (Vid denna prövning har den odifferentierade klassen sammanförts med de nivågrupperade till en grupp.) I de yngre enhetsskolorna finner vi ett fåtal svagt signifikanta skillnader. Som helhetsresultat av dessa prövningar kan vi dock konstatera, att några väsentliga och systematiska skillnader mellan de undersökta differentieringsformerna av enhetsskolor i regel inte förekommer i de sociometriska valens procentuella fördelning i de båda extrema valkategorierna.

Valens absoluta fördelning

Medeltalet av det absoluta antalet val i de båda extrema valkategorierna vid olika differentieringssystem i enhetsskolor redovisas i tabell 29.

Tabell 29. Medeltalet sociometriska val i de båda extrema valkategorierna inom olika differentieringsformer av enhetsskolor

Skol- form	Diff. form	Kön	Val av eget kön				Val av motsatt kön			
			Valkategori 1		Valkategori 5		Valkategori 1		Valkategori 5	
			I	II	I	II	I	II	I	II
Ä	Tyska	G	3,95	4,13	0,29	0,40	0,61	1,12	2,91	2,50
	Modersmål		5,18	4,93	0,99	0,83	1,14	1,53	4,15	3,25
	Nivå-gr.		4,40	3,43	0,60	0,65	0,51	0,70	2,76	3,82
	Odifff.....		6,30	4,39	0,03	0,03	2,09	1,88	0,85	0,73
	Samtliga	G	4,75	4,45	0,70	0,65	0,93	1,30	3,46	3,03
	Tyska	F	4,10	4,05	0,73	0,79	1,39	1,48	2,03	1,53
	Modersmål		4,28	4,15	1,12	1,08	1,36	1,70	2,76	2,95
	Nivå-gr.....		3,07	3,28	0,84	0,72	0,86	1,06	1,81	2,06
	Odifff.....		5,02	4,33	0,12	0,33	2,64	2,28	0,31	0,69
	Samtliga	F	4,07	3,98	0,90	0,88	1,37	1,54	2,27	2,20
Y	Tyska	G	3,91	3,47	0,51	0,82	1,13	1,28	2,65	2,28
	Modersmål		5,36	4,81	1,20	0,91	1,40	1,74	3,41	2,00
	Prakt. ämne.....		5,39	5,37	1,81	1,30	1,15	1,45	3,28	2,67
	Samtliga	G	4,83	4,52	1,19	1,04	1,20	1,45	3,06	2,36
	Tyska	F	4,48	4,07	0,63	0,62	1,19	1,23	1,67	1,45
	Modersmål		4,51	4,56	0,58	0,40	1,20	1,52	3,75	2,77
	Prakt. ämne.....		4,32	3,96	0,64	0,60	1,80	1,68	2,81	2,55
	Samtliga	F	4,44	4,15	0,62	0,57	1,36	1,42	2,40	2,04

Resultaten av variansanalys redovisas i tabell 30. Även vid denna provning erhåller vi endast ett fåtal fullt signifikanta värden. Det är främst de tyskläsande eleverna i enhetsskolor av yngre årgång, som på ett signifikant sätt avviker från de övriga. Gossarna avger ett lägre antal positiva val till sitt eget kön, och flickorna avger ett mindre antal negativa val till motsatta könet. I övrigt finner vi endast svaga och tillfälliga skillnader i medeltalet av sociometriska val inom olika differentieringssystem. Vid utvärdering av resultaten måste man dock ta hänsyn till att antalet klasser med nivågruppering är begränsat till endast fyra stycken.

Som sammanfattning på dessa detaljundersökningar kan vi emellertid konstatera, att de jämförda differentieringsformerna inom enhetsskolan inte synes ha något mera verkningsbart och avgörande inflytande på elevernas sociometriska val.

Analys av preferenser inom vissa klasser

Beräkning av preferensindex

Ett huvudproblem vid sociometriska studier är att fastställa graden av sammanhållning och samverkan mellan de olika medlemmarna i en grupp. För att kunna göra jämförelser mellan olika grupper med avseende på

Tabell 30. Variansanalysens *F*-kvoter vid signifikansprövning av differenser i medeltalet av sociometriska val i de extrema valkategorierna inom olika differentieringsformer av enhetsskola

Skolform	Kön	Val av eget kön				Val av motsatt kön			
		Valkategori 1		Valkategori 5		Valkategori 1		Valkategori 5	
		I	II	I	II	I	II	I	II
Ä	G	1,49	1,09	3,90 *	2,02	1,13	1,01	3,53 *	0,51
	F	0,27	0,61	1,56	1,68	0,15	0,73	1,99	3,10
Y	G	5,43 **	5,37 **	3,16	1,33	2,93	1,20	0,77	0,89
	F	0,41	1,08	0,03	1,12	2,70	1,23	5,56 **	4,69 *

dessa förhållanden har ett flertal index utarbetats. *Proctor* och *Loomis* (1951) ger en översikt över förslag till beräkning av »index of interaction» och »index of cohesion». Mest användbart vid bearbetning av sociometriska val av enklare modell är *Criswells* (1943 och 1947) integrationsindex. Som mått på integrationen i gruppen anger hon förhållandet mellan det observerade antalet positiva reciproka val i relation till det förväntade förhållandet $\left(\frac{p}{q}\right)$ vid en helt slumpmässig fördelning av valen.

Detta index är emellertid inte användbart med den metod vi begagnat, där alla val blir besvarade val.

För att siffermässigt uttrycka graden av preferens mellan medlemmarna i en grupp har i annat sammanhang (*Johannesson* 1960) föreslagits användning av *preferensindex* som uttrycker den genomsnittliga preferensen i elevernas parrelationer. Ett lämpligt uttryck för preferensgraden erhåller man genom att taga kvadratroten av aritmetiska medelvärdet för de kvadrerade poängtalerna inom varje parrelation, summera dessa värden och beräkna den genomsnittliga preferensen genom att dividera med antalet parrelationer inom gruppen.¹

Ett preferensindex (P. I.) kan då uttryckas i formeln:

$$P.I. = 100 \cdot \frac{\sum_i \sum_j \sqrt{\frac{X_i^2 + X_j^2}{2}}}{\frac{n(n-1)}{2}} \quad (i < j)$$

¹ Gardner och Thompson (1956, s. 92 ff.) föreslår användning av ett index, som grundar sig på beräkning av geometriska medelvärdet av poängtalerna inom varje parrelation. Därvid stöter man dock på svagheten, att olika poängtal i vissa fall kan ge samma index, exempelvis $\sqrt{4 \times 1} = 2$ och $\sqrt{2 \times 2} = 2$.

Härvid betecknar X_i och X_j individerna i och j :s val av varandra inom ett visst par och n antalet väljande individer i gruppen. Genom att multiplicera med 100 undvikes decimaler i index.

Om alla val i en grupp utgöres av val i valkategori 1 («Allra helst»), kommer alla parrelationer att bli av största positiva valens (5—5). Medelvärde

inom varje par blir sålunda $\sqrt{\frac{5^2 + 5^2}{2}} = \sqrt{25} = 5$, och preferens-

index alltså lika med 500. I en annan grupp, där alla val utgöres av valkategori 3 («Likgiltigt»), kommer parrelationernas medelvärde att bli

$\sqrt{\frac{3^2 + 3^2}{2}} = \sqrt{9} = 3$, och preferensindex sålunda lika med 300.

Klasstillhörighet och elevernas sociala preferenser

Vad en tidigare gemensam klasstillhörighet betyder för elevernas sociala preferenser vill vi belysa genom att beräkna preferensindex för ett antal klasser i Stockholms läns-gruppen. Dessa klasser har i regel bildats genom sammanslagning av delar från huvudsakligen två förutvarande klasser. Det problem vi vill belysa är i vad mån en längre klassgemenskap skapar större preferens för de gamla klasskamraterna, och hur snabbt nya relationer uppstår och stabiliseras, när ett antal nya kamrater tillföres en grupp där alla tidigare undervisats gemensamt.

I tabell 31 redovisar vi de beräknade preferensindex, dels vid val inom två grupper av elever från var sin ursprungliga klass (A och B), dels vid val mellan dessa båda sammanslagna klassgrupper. Vi har utfört dessa beräkningar för enhetsskoleklasserna i Österåker och Gustavsberg samt för folkskoleklasserna i Norrtälje. Klasserna i realskolan i Norrtälje har sammanförts från så många tidigare klasser, att en direkt jämförelse med förhållandena i enhetsskoleklasser och folkskoleklasser inte kan bli helt korrekt och rättvisande.

Resultaten från både enhetsskola och folkskola visar övervägande mera positiva preferenser mellan tidigare klasskamrater än mellan nyligen sammanförda kamrater. Differenserna mellan inomgruppspreferenser och mellangruppspreferenser är emellertid i regel inte särskilt markanta.

Anmärkningsvärd är emellertid den påtagliga och stora stabilitet, som framträder i elevernas preferenser av sina kamrater i olika grupper. Den grad av preferens, som en grupp elever visar mot varandra redan vid första försöket, blir bestående på en frapperande likartad nivå även vid det andra försöket, trots att relativt lång tid förflyter mellan försöken.

Nivågruppering och elevernas sociala preferenser

I Österåker har eleverna inte som i flertalet andra skolområden differentierats på olika linjer efter tillvalsämnen, utan klasserna har bestått av ele-

Tabell 31. Preferensindex (P.I.) i enhetsskolor och folkskolor i Stockholms läns-gruppen

Skol- område	Klass	För- sök	Gossar						Flickor					
			Val inom grupp				Val mellan grupper		Val inom grupp				Val mellan grupper	
			Grupp A		Grupp B		Gr. A—Gr. B		Grupp A		Grupp B		Gr. A—Gr. B	
			N	P.I.	N	P.I.	N	P.I.	N	P.I.	N	P.I.	N	P.I.
Österåker	7 u	I	12	394	2	367	2 × 12	368	6	453	2	468	2 × 6	261
»	7 u	II	12	402	2	340	2 × 12	347	6	427	2	500	2 × 6	374
»	7 v	I	10	382	—	—	—	—	11	342	—	—	—	—
»	7 v	II	10	375	—	—	—	—	11	326	—	—	—	—
»	7 x	I	9	414	3	477	3 × 9	382	5	365	3	393	3 × 5	371
»	7 x	II	9	417	3	362	3 × 9	333	5	348	3	434	3 × 5	404
»	7 y	I	5	441	3	473	3 × 5	420	6	438	4	423	4 × 6	327
»	7 y	II	5	424	3	474	3 × 5	410	6	442	4	425	4 × 6	313
Gustavsb.	7 x	I	7	371	6	345	6 × 7	346	8	393	2	484	2 × 8	387
»	7 x	II	7	366	6	353	6 × 7	342	8	422	2	353	2 × 8	374
»	7 y	I	7	457	4	385	4 × 7	397	9	427	5	416	5 × 9	317
»	7 y	II	7	437	4	432	4 × 7	348	9	432	5	413	5 × 9	362
»	7 z	I	6	397	5	395	5 × 6	355	7	355	4	388	4 × 7	377
»	7 z	II	6	440	5	430	5 × 6	401	7	388	4	393	4 × 7	406
Norrtälje	7 x	I	8	369	3	500	3 × 8	433	11	360	4	430	4 × 11	328
»	7 x	II	8	347	3	500	3 × 8	426	11	331	4	393	4 × 11	313
»	7 y	I	4	476	3	422	3 × 4	426	11	376	3	330	3 × 11	362
»	7 y	II	4	472	3	474	3 × 4	439	11	366	3	282	3 × 11	356
»	7 z	I	9	415	2	333	2 × 9	412	8	356	3	401	3 × 8	344
»	7 z	II	9	421	2	417	2 × 9	402	8	358	3	453	3 × 8	370

ver med flera olika tillvalsämnen. Dessa elever har under flertalet veckotimmar fått gemensam undervisning, men under andra har en nivågruppering ägt rum, så att de elever från t. ex. två parallella klasser, som valt tyska undervisas tillsammans i detta ämne under fem veckotimmar, medan elever som valt modersmål och praktiska ämnen arbetar tillsammans i andra grupper.

För att studera dessa organisatoriska anordningars inflytande på de sociala preferensernas omfång och utveckling har vi beräknat preferensindex för dessa separata grupper. I tabell 32 kan vi studera resultaten av dessa beräkningar. Av tabellen framgår att preferensindex inom tyskläsande grupper i regel är något större än inom grupper med praktiska tillvalsämnen hos gossarna. Mellan dessa båda grupper är preferensindex av något lägre storlek än inom grupperna, även om differenserna siffermässigt sett inte är speciellt stora.

Hos flickorna finner vi i samtliga klasser vid första försöket väsentligt större index inom den tyskläsande gruppen än inom gruppen av elever med praktiska tillvalsämnen. Samtidigt kan vi konstatera, att preferensindex inom den tyskläsande flickgruppen genomgående har minskat i storlek vid andra försöket. Det innebär att den större sammanhållning, som

Tabell 32. *Preferensindex (P.I.) för nivågrupperade elevgrupper i Österåkers enhetsskola*

Skol- område	Klass	För- sök	Gossar						Flickor					
			Val inom grupp				Val mellan grupper		Val inom grupp				Val mellan grupper	
			Tyska		Praktiska		T—P		Tyska		Praktiska		T—P	
			N	P.I.	N	P.I.	N	P.I.	N	P.I.	N	P.I.	N	P.I.
Österåker	7 u	I	6	427	9	390	6×9	386	3	500	6	360	3×6	380
»	7 u	II	6	455	9	376	6×9	369	3	452	6	410	3×6	412
»	7 v	I	4	339	6	406	4×6	377	5	384	8	359	5×8	338
»	7 v	II	4	355	6	384	4×6	347	5	294	8	342	5×8	313
»	7 x	I	4	442	8	408	4×8	397	5	434	4	326	4×5	359
»	7 x	II	4	408	8	374	4×8	379	5	416	4	356	4×5	375
»	7 y	I	1	—	7	433	1×7	432	6	420	4	367	4×6	350
»	7 y	II	1	—	7	426	1×7	404	6	389	4	397	4×6	353

de högre index vid första försöket vid höstterminens början indikerar, i stället för att öka under läsåret företer en utveckling mot lösare samman-
slutning. Detta förhållande blir så mycket mera markant, som de tysk-
läsande flickornas preferenser för flickor med praktiska tillvalsämnen visar
stor stabilitet och i flera fall något större preferensindex vid det senare
försöket.

Orsaken eller orsakerna till dessa variationer är omöjliga att fastställa
utan ingående individuella analyser. Vårt undersökningsmaterial från ett
enda skolområde med endast fyra klasser är också för litet för att utgöra
grundval för bestämda slutsatser. Lokala förhållanden och olika elevers
individuella egenart kan spela betydelsefulla roller, som vi inte har haft
möjligheter att kontrollera.

Diskussion av resultaten

Eftersom sambandet mellan de båda undersökningsinstrument vi använt oss
av är relativt lågt med korrelationer mellan 0.20 och 0.25, kan vi inte för-
vänta någon större överensstämmelse mellan resultaten av elevernas socio-
metriska val och deras attityder till sina kamrater. De båda metoderna synes
belysa olika sidor av elevernas sociala beteende. Sociometriska variabler ut-
gör ett mått på interaktionen mellan eleverna i en klass, under det att atti-
tydtesten ger upplysning om elevernas allmänna hållning och handlings-
beredskap.

Både i de sociometriska variablerna och i elevernas attityder till kamrater
finner vi vissa differenser mellan de undersökta skolorna. De största
och mest väsentliga skillnaderna förekommer mellan elever i folkskolan och
elever i realskolor.

I de sociometriska valen framträder med stor regelbundenhet högre

poängmedelvärden och mera positiva utvecklingstendenser hos eleverna i folkskolans klasser än i realskoleklasserna, och i flertalet fall är dessa skillnader statistiskt fullt säkerställda. Differenserna mellan dessa båda skolformer är mest markanta i gossarnas val. Enhetsskoleelevernas resultat visar i regel större likhet med folkskoleeleverna än med realskolans elever.

De erhållna resultaten tyder på, att folkskoleklasser som differentieringsmiljö innehåller vissa faktorer, som underlättar och befrämjar den sociala interaktionen mellan eleverna.

Våra undersökningar av *elevernas attityder till kamraterna* ger emellertid till resultat, att de högsta skalvärdena förefinnes hos realskolans elever. Detta innebär att realskoleeleverna ådagalägger mera positiva och väsentligt mindre negativa attityder till sina kamrater än elever i övriga skolformer. De mest negativa attityderna till kamrater förekommer hos folkskolans elever, och denna skillnad i förhållande till elever i övriga skolformer är klart signifikant hos både gossar och flickor.

Dessa förhållanden kan till synes vara oförenliga med resultaten i de sociometriskas variablerna, där folkskolans elever visar sig i hög grad kontaktsökande och väljer varandra med övervikt för positiva önskningsom interaktion. Detta kontaktbehov behöver dock inte utesluta spänningar mellan elever och negativa attityder. Folkskolebarnens mera negativa attityd gentemot kamrater kan också ha samband med det urval, som äger rum vid övergången från folkskola till realskola, så att de elever som blir kvar i folkskolan präglas av en mera aggressiv inställning och negativa attityder till sina kamrater.

Vid de sociometriskas valen spelar otvivelaktigt bekantskapsfaktorn en väsentlig roll. I folkskoleklasserna har eleverna lärt känna varandra under ett flertal år av gemensam samvaro, och i regel skapas inom klassen en stark sammanhållning och en utpräglad vikänsla. Detta framträder när vi undersöker de sociometriskas valen inom de delar från tidigare klasser, som återfinnes i nybildade klassavdelningar. Interaktionen och sammanhållningen inom en elevgrupp med tidigare gemensam klasstillhörighet är i regel större och relationerna genomsnittligt mera positiva än till nya klasskamrater. I folkskolans klasser finner vi signifikant lägre medeltal av de extremt negativa valen. Det gemensamma umgänget i en konstant klassgemenskap synes motverka, att vissa elever uteslutes och isoleras i kamratkretsen. För utvecklingen av en intim och positiv interaktion mellan eleverna borde därför upprepade uppdelningar och sammanslagning av klasser undvikas. I en nybildad realskoleklass sammanföres i regel elever från ett stort antal tidigare klasser. Man kan förmoda att det dröjer en viss tid innan eleverna lärt känna varandra i någon större omfattning. På grund av det stora antalet elever i realskolans klasser, är det emellertid sannolikt, att en intim interaktion mellan alla klassens elever försvåras, även om dessa visar utpräglad positiva attityder mot varandra.

För riktigheten av denna tolkning talar framför allt det förhållandet, att det absoluta medeltalet av de extremt positiva valen i realskoleklasserna är minst lika stort som i övriga skolformer, och hos både gossar och särskilt hos flickor större än folkskoleklassernas absoluta medeltal i denna kategori. Elevernas önskningar om interaktion är emellertid i alla skolformer begränsat till ett litet urval av klassens elever. När elevantalet i klassen ökar, blir därför den intimare kontakten mellan eleverna försvårad. I ett senare kapitel kommer vi därför att speciellt studera, vad elevantalet i klassen betyder för interaktionen mellan eleverna. De skillnader i attityder till kamrater, som framträder mellan realskolans och folkskolans elever, kan oberoende av differentieringsmiljön vara influerade av differenser i den intellektuella nivån och personlighetsutvecklingen hos dessa elever. Dessa förhållanden kommer att närmare undersökas och ytterligare diskuteras i samband med analysen av dessa variablers betydelse för elevernas inställning.

Sammanfattning

Våra undersökningar visar, att det förekommer vissa differenser mellan de undersökta skolformerna både i de sociometrisk variablerna och i elevernas attityder till sina kamrater. De mest framträdande differenserna förefinnes mellan folkskoleklasser och realskoleklasser. Detta förhållande framträder med stor regelbundenhet vid bearbetningar av de sociometrisk valen.

Realskolans elever har vid val av eget kön genomgående lägre poängmedelvärden än elever i folkskolor, och i flertalet fall är dessa skillnader statistiskt fullt säkerställda. Differenserna är mest markanta i gossarnas val. Vid jämförelser mellan de båda undersökningstillfällena visar gossar i folkskolans klasser mera positiva utvecklingstendenser i sina val än realskolans gossar. I realskolegruppen finner vi väsentligt större andel av elever med låga värden (negativ extremgrupp) vid val av eget kön och en markant mindre andel av elever med höga värden (positiv extremgrupp) än inom övriga skolformer, av vilka folkskolegruppen i regel har de minsta negativa och alltid de största positiva extremgrupperna. Folkskoleelevernas procentuella andel av de mest positiva valen av eget kön är signifikant större än realskoleelevernas. Folkskolans elever har signifikant mindre antal absoluta val inom de extremt negativa valkategorierna, särskilt markant i gossarnas val, men anmärkningsvärt nog också lägre absoluta medeltal i den extremt positiva valkategorin.

Elevernas attityder till kamraterna visar sig emellertid vara mera positiva och väsentligt mindre negativa hos realskolans elever än i övriga skolformer. Den mest negativa attityden till kamrater finner vi hos folkskolans elever.

Jämförelser mellan olika differentieringsformer inom enhetsskolor ger till resultat, att några väsentliga och systematiska skillnader mellan de undersökta differentieringsgrupperna inte framträder i elevernas socio-metriska val.

Klasskamrater med en tidigare gemensam klasstillhörighet visar i regel mera positiva preferenser för varandra än elever som nyligen sammanförts till en klassavdelning.

KAPITEL VIII

Elevernas inställning till lärare och skolsituationen i olika differentieringsmiljöer

Materialets bearbetning

Våra undersökningar av elevernas inställning till lärare och till skolsituationen har företagits med två något olika attitydtest. Det ena är ett attityd-schema av Likert-typ och det andra är utformat som parvisa jämförelser.

Attitydschema av Likert-typ

Attitydschemat av Likert-typ har legat till grund för sammanställande av attitydskalor, varvid vi erhållit en skala för elevernas attityder till lärare och en annan skala för deras attityder till skolsituationen som helhet. Denna senare attitydskala består av två delskalor, en av positiva och en av negativa uppgifter.

Dessa attitydskalor innehåller emellertid ett olika antal av uppgifter, vilket försvårar direkta jämförelser mellan olika skalor. Vi har därför även här överfört de erhållna poängvärdena till en niogradig skala. Därvid har vi också vänt delskalan med negativa testuppgifter, så att det högsta skalvärdet alltid betecknar de mest önskvärda attityderna och det lägsta värdet betecknar mindre önskvärda attityder.

Parvisa jämförelser

Vid bearbetningen av attitydschemat med parvisa jämförelser har vi konsekvent särhållit de positiva och negativa jämförelseparen. Teoretiskt sett torde de utgöra varandras motpoler, så att elever med många markeringar för ett visst positivt alternativ borde ha ett fåtal markeringar för motsvarande negativa. Det är emellertid omöjligt att formulera motsatspar där avståndet mellan de konträra ytterpolerna är helt lika. Av detta skäl samt i viss mån för kontroll av resultaten har vi funnit det vara fördelaktigt att behandla och beräkna resultaten av positiva och negativa jämförelsepar var för sig. Eftersom varje deluppgift jämföres med alla de fyra övriga, får vi tio positiva och tio negativa jämförelsepar. Som mått på elevens attityd i relation till en viss företeelse har vi beräknat summan av antalet markeringar för var och en av de fem positiva och de fem negativa alternativen. Högsta antalet markeringar för varje alternativ blir då fyra och lägsta lika

Tabell 33. Korrelationer (r) mellan olika attitydvariabler

Skolform	Försök	N	Attityder till lärare och attityder till skolsituationen	Positiv och negativ delskala i attityd till skolsituationen
Ä	I	621	.59	.69
	II	624	.66	.71
Y	I	1 094	.63	.61
	II	1 082	.67	.73
R	I	1 075	.59	.69
	II	1 046	.64	.63
F	I	347	.61	.66
	II	357	.61	.74
Samtliga	I	3 137	.60	.66
	II	3 109	.65	.69

med noll. Vi erhåller alltså de jämförda alternativen i en skala med minimivärdet noll och ett maximivärde av fyra.

Samband mellan attitydvariabler

Med våra attitydschema har vi sökt kartlägga elevernas attityder i relation till ett antal väsentliga företeelser i skolan och i skolsituationen. Det är sannolikt att de olika delskalor, som vi analyserat fram med statistiska metoder, visar sig ha ett relativt stort samband inbördes. De utgör endast delmoment av elevernas allmänna hållning, brottstycken av deras inställning till skola, lärare och kamrater. För att få ett siffermässigt uttryck för sambandet mellan vissa attitydvariabler har vi beräknat korrelationer mellan elevernas attityder till lärare och den positiva delskalan av attityder till skolsituationen, och mellan den positiva och den negativa delskalan i elevernas attityder till skolsituationen. Resultaten av dessa korrelationsberäkningar redovisas i tabell 33.

Dessa beräkningar visar, att det föreligger ett relativt stort samband mellan olika attitydvariabler. Korrelationen mellan elevernas attityder till lärare och attityder till skolsituationen uppvisar i regel värden mellan 0.60 och 0.70. Sambanden mellan elevernas attityder gentemot lärarna och deras attityder till skolsituationen som helhet sammanfaller alltså till en väsentlig grad. Elever med positiva attityder till läraren har även mera positiva attityder till skola och skolförhållanden över huvud taget.

Av tabellen framgår också, att det råder ett förhållandevis stort samband mellan den positiva och den negativa delskalan i elevernas attityder till skolsituationen med korrelationer mellan 0.60 och 0.70 i båda försöken. De erhållna korrelationerna uppnår en storleksordning, som sannolikt skulle berättiga en sammanslagning av delskalorna. Vi har dock vid alla bearbetningar behandlat dem som skilda skalor för att kunna studera, i vad mån olika elevgrupper uppvisar en olikartad inställning till positivt och till negativt formulerade testuppgifter.

Tabell 34. Elevernas attityder till lärare inom olika skolformer

Skolform	Kön	Antal	Försök I		Försök II		Korrige- rade M
			M	S	M	S	
Ä.....	G	280	4,83	1,88	4,53	1,88	4,66
Y.....		499	4,65	1,92	4,29	1,90	4,42
R.....		490	4,91	1,76	4,34	1,79	4,33
F.....		176	5,49	1,88	5,17	1,95	4,83
Samtliga	G	1 445	4,88	1,87	4,46	1,88	4,46
Ä.....	F	291	5,19	1,74	4,66	1,71	4,70
Y.....		495	5,17	1,76	4,72	1,83	4,77
R.....		500	5,18	1,65	4,60	1,64	4,65
F.....		150	5,93	1,90	5,14	2,00	4,75
Samtliga	F	1 436	5,26	1,75	4,71	1,77	4,71

Elevernas inställning till lärare i olika differentieringsmiljöer

Resultatet av undersökningar av elevernas attityder gentemot läraren inom olika skolformer redovisas i tabell 34, och signifikansprövning av initialvärden återfinnes i tabell 35. Av dessa tabeller framgår att eleverna i folkskoleklasserna signifikant skiljer sig från eleverna i övriga skolformer genom sin mera positiva attityd till läraren.

Under försökstiden inträder en tillbakagång i elevernas uppskattning av läraren, så att samtliga skolgrupper har lägre medelvärden vid det senare försöket. Med kovariansanalys prövar vi om de olika skolgrupperna härvidlag visar olika tendenser. Resultaten av kovariansanalysen redovisas också i tabell 35. Här finner vi signifikanta utvecklingstendenser endast hos gossarna. Det är främst gossar i folkskoleklassen, som tillsammans med gossar i enhetsskolor av äldre typ visar en mindre tillbakagång i sina attityder, än gossar i realskolor och enhetsskolor av yngre årgång.

Huvudresultatet av våra undersökningar av elevernas attityder till lärarna visar, att eleverna i *folkskolans klasser* har mera positiva attityder till lärar-

Tabell 35. Varians- och kovariansanalysens F-kvoter och signifikanta differenser i elevernas attityder till lärare

Jämförelser	Variansanalys		Kovariansanalys	
	Gossar	Flickor	Gossar	Flickor
	9,10 ***	8,34 ***	4,94 **	0,62 .
Ä—Y.....	.	.	Ä	.
Ä—R.....	.	.	Ä	.
Ä—F.....	F	F	.	.
Y—R.....	R	.	.	.
Y—F.....	F	F	F	.
R—F.....	F	F	F	.

Tabell 36. Elevernas attityder till skolsituationen inom olika skolformer

Skolform	Kön	Antal	Positiv delskala						Negativ delskala					
			Försök I		Försök II		Korrig. M		Försök I		Försök II		Korrig. M	
			M	S	M	S			M	S	M	S		
Ä.....	G	280	4,48	1,85	4,31	1,91	4,45		4,14	1,89	4,29	1,99	4,60	
Y.....		499	4,63	1,96	4,30	1,82	4,36		4,53	1,93	4,42	1,99	4,49	
R.....		490	4,93	1,91	4,31	1,75	4,21		5,16	1,79	4,82	1,79	4,51	
F.....		176	4,98	1,84	4,58	1,76	4,45		4,35	1,82	4,45	1,87	4,63	
Samtliga	G	1 445	4,74	1,91	4,34	1,81	4,34		4,65	1,90	4,54	1,92	4,54	
Ä.....	F	291	5,20	1,85	4,70	1,82	4,81		5,27	1,87	5,08	1,92	5,23	
Y.....		495	5,31	1,90	4,91	1,87	4,95		5,40	1,81	5,31	1,86	5,37	
R.....		500	5,51	1,75	4,81	1,64	4,74		5,75	1,73	5,42	1,71	5,26	
F.....		150	5,49	1,81	4,74	1,76	4,68		5,41	1,89	5,01	2,04	5,07	
Samtliga	F	1 436	5,38	1,83	4,82	1,77	4,82		5,50	1,81	5,27	1,85	5,27	

na än eleverna i övriga skolformer, och att folkskolans gossar har en tendens att behålla detta försteg.

Elevernas inställning till skolsituationen i olika differentieringsmiljöer

Attitydvariabler erhållna med Likert-metoden

Resultat av våra undersökningar av elevernas attityder till skolsituationen redovisas i tabell 36. Variansanalysens F-kvoter och signifikansprövning av initialmedelvärden föreligger i tabell 37.

Av dessa tabeller framgår att flickorna inte visar några signifikanta differenser, när det gäller den positiva delskalan. Hos gossarna föreligger däremot skillnader mellan realskolan och folkskolan å ena sidan samt enhets-skolegrupperna å den andra. I den negativa delskalan framstår realskolegruppens överlägsenhet gentemot övriga skolformer särskilt markant hos

Tabell 37. Varians- och kovariansanalysens F-kvoter och signifikanta differenser i elevernas attityder till skolsituationen

Jämförelser	Positiv delskala				Negativ delskala			
	Variansanalys		Kovariansanalys		Variansanalys		Kovariansanalys	
	Gossar	Flickor	Gossar	Flickor	Gossar	Flickor	Gossar	Flickor
	4,95 **	2,20 .	2,30 .	2,81 *	21,40 ***	5,33 **	0,54 .	1,93 .
Ä—Y.....	.	.	.	.	Y	.	.	.
Ä—R.....	R	.	.	.	R	R	.	.
Ä—F.....	F	.	.	.	.	.	.	.
Y—R.....	R	.	.	.	R	R	.	.
Y—F.....	F	.	.	Y	.	.	.	.
R—F.....	.	.	.	.	R	R	.	.

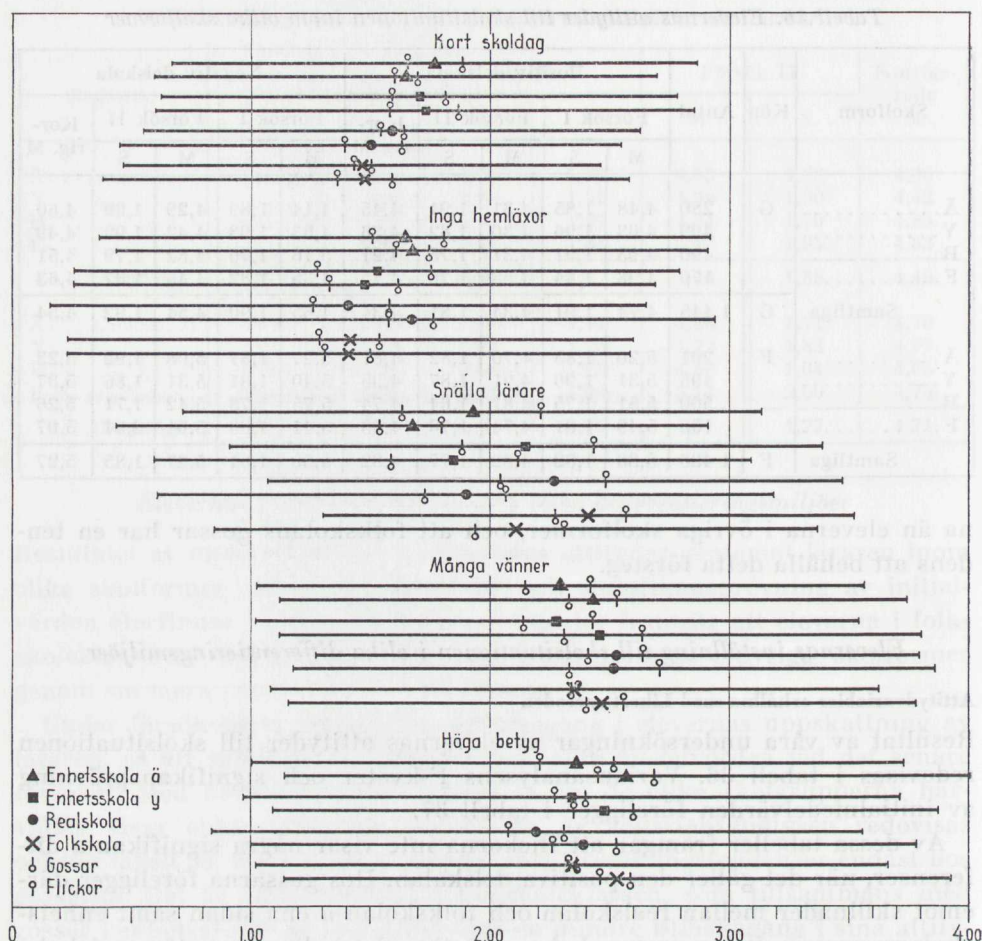

Fig. 2. Medelvärden och spridning för de positiva jämförelseparen vid parvisa jämförelser

gossarna, men signifikant även hos flickorna i förhållande till alla övriga skolformer.

Kovariansanalysen ger vid handen, att några väsentliga skillnader i utvecklingstendensen mellan olika skolformer knappast kan anses göra sig gällande i dessa delskalor.

Attitydvariabler erhållna genom parvisa jämförelser

De resultat vi erhållit vid bearbetning av attitydschemat med parvisa jämförelser redovisas i form av två diagram (fig. 2 och 3), ett för de positiva jämförelseparen och ett för de negativa. I diagrammen har enhetsskolor av olika årgång, realskolor och folkskolor betecknats med särskilda symboler. Symbolens plats i skalan utmärker hela gruppens medelvärde och

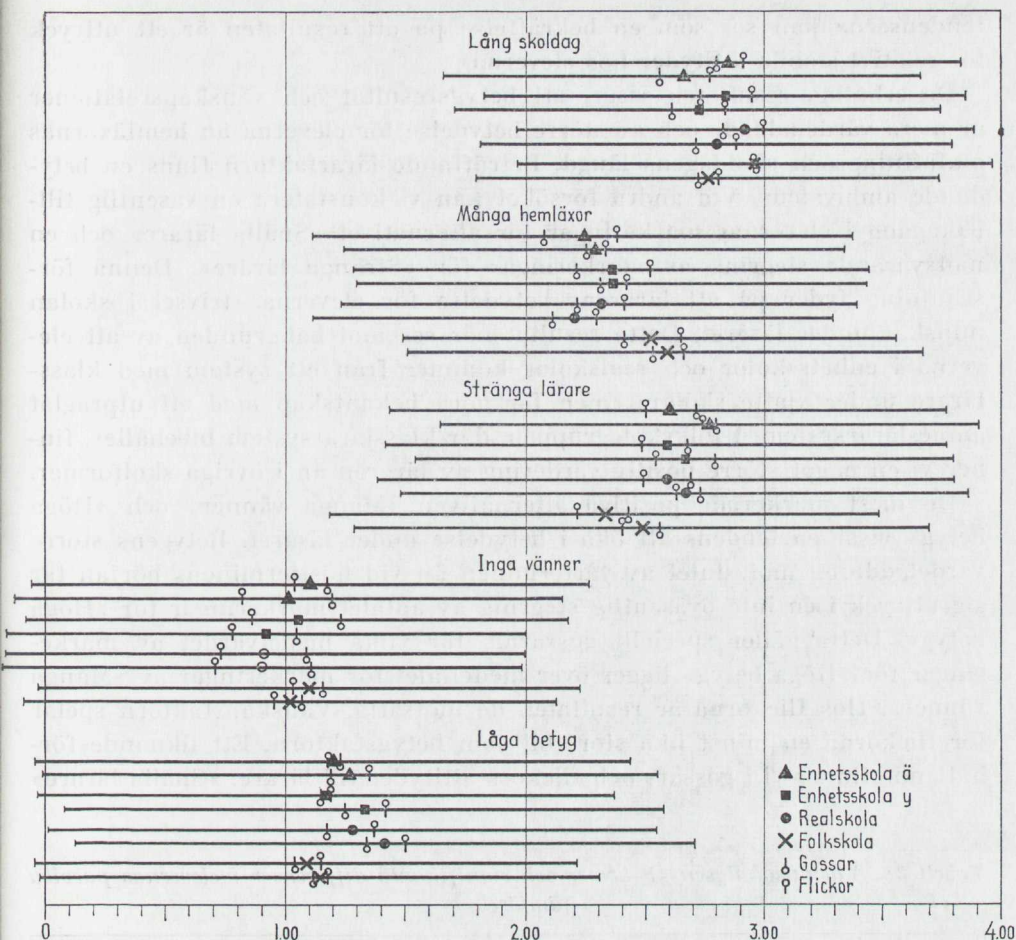

Fig. 3. Medelvärden och spridning för de negativa jämförelseparen vid parvisa jämförelser

med linjer markeras spridningen kring medeltalen. Dessutom anges de särskilda medelvärdena för gossar och för flickor. För att underlätta jämförelser mellan de båda försöken har vi för varje skolform överst utritat resultaten i första försöket och omedelbart därunder resultaten i det andra.

Ett studium av diagrammen visar, att resultaten i de olika skolformerna är i stort sett överensstämmande sinsemellan beträffande alla de jämförda alternativen. Spridningen har emellertid en betydande storlek i samtliga skolgrupper. De förändringar som äger rum från första till andra försöket är relativt små.

Jämför vi de positiva jämförelseparen med de negativa, finner vi en bekräftelse på det förmodade motsatsförhållandet mellan positiva och negativa jämförelser. Låga värden i de positiva paren motsvaras av höga värden i de negativa och tvärtom. Full motsvarighet förekommer inte, men

tendenserna kan ses som en bekräftelse på att resultaten är ett uttryck för relativt stabila attityder hos eleverna.

De erhållna resultaten visar, att betygsresultat och vänskapsrelationer är mera värdeladdade och av större betydelse för eleverna än hemläxornas omfattning och skoldagens längd. Beträffande lärarfaktorn finns en betydande ambivalens. Vid andra försöket kan vi konstatera en väsentlig tillbakagång i elevernas markeringar för alternativet »Snälla lärare» och en motsvarande stegring av markeringar för »Stränga lärare». Denna förskjutning tyder på att lärarens betydelse för elevernas trivsel i skolan minskar under läsåret. Detta resultat bör ses mot bakgrunden av att eleverna i enhetsskolor och realskolor kommer från ett system med klasslärare under sjätte skolåret men får göra bekantskap med ett utpräglat ämneslärarsystem. I folkskolegruppen, där klasslärarsystem bibehålles, finner vi en något större positiv värdering av läraren än i övriga skolformer.

De mest markerade positiva alternativen »Många vänner» och »Höga betyg» visar en tendens att öka i betydelse under läsåret. Betygens större värdeladdning mot slutet av vårterminen än vid höstterminens början tar sig uttryck i en inte oväsentlig stegring av antalet markeringar för »Höga betyg». Detta gäller speciellt gossarna, för vilka medelvärdet av markeringar för »Höga betyg» ligger över medeltalet för markeringar av »Många vänner». Hos flickorna är resultaten de motsatta. Vänskapsfaktorn spelar för flickorna en minst lika stor roll som betygsfaktorn. Ett liknande förhållande finner vi i gossars och flickors attityder till lärare. »Snälla lärare»

Tabell 38. Variansanalysens F-kvoter och signifikanta differenser i elevernas parvisa jämförelser

Jämförelser	Kön	Skoldag		Hemläxor		Lärare		Vänner		Betyg	
		Kort	Lång	Inga	Många	Snälla	Stränga	Många	Inga	Höga	Låga
	G	6,05 ***	2,39 .	3,05 *	3,10 *	11,03 ***	2,53 .	4,42 **	1,09 .	1,35 .	0,96 .
Ä—Y		.	.	.	.	Y	.	.	.	.	.
Ä—R		Ä	.	Ä	.	R	.	R	.	.	.
Ä—F		Ä	.	Ä	F	F	.	.	.	.	.
Y—R		Y	.	Y	.	R	.	R	.	.	.
Y—F		Y	.	.	F	F	.	.	.	.	.
R—F		.	.	.	F	F	.	.	.	.	.
	F	1,69 .	0,61 .	2,96 *	2,94 *	4,30 **	2,39 .	3,61 *	6,52 ***	2,21 .	2,56 .
Ä—Y		.	.	Ä	.	Y	.	.	Ä	.	.
Ä—R		.	.	Ä	.	R	.	R	Ä	.	.
Ä—F		.	.	.	F	F	.	.	.	.	.
Y—R		.	.	.	.	.	.	R	.	.	.
Y—F		.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
R—F		.	.	.	F	.	.	R	F	.	.

markeras av flickor i väsentligt högre grad än hos gossar, medan alternativet »Stränga lärare» fördrages lättare av gossar än av flickor.

Sammanfattande de viktigaste resultaten finner vi, att de visar att för både gossar och flickor spelar betygsresultaten i skolan en framträdande roll. För flickorna är dock vänskapliga relationer till kamrater av minst lika stor betydelse som höga betyg. De sociala relationerna till jämnåriga och till lärarna framstår i flickornas värderingar som mera betydelsefulla än de gör för gossarna. Yttre förhållanden som skoldagens längd och hemläxornas antal spelar vid dessa jämförelser inte den betydande roll, som man av flera skäl kunnat förmoda.

Med variansanalys och kovariansanalys undersöker vi eventuella skillnader i resultaten från olika skolmiljöer. Signifikansprövningens resultat redovisas i tabellerna 38 och 39.

Resultaten av variansanalysen i tabell 38 visar i flera fall inga signifikanta differenser mellan de undersökta skolformerna. Betygen får en likartad uppskattning i alla skoltyper av både gossar och flickor. Någon klar och genomgående trend är svår att utläsa ur de erhållna resultaten. Yttre företeelser som kort skoldag och ett ringa antal hemläxor anges som mera betydelsefulla av elever i de båda enhetsskolorna, medan lärarfaktorn (»snälla lärare») får sina högsta värden i folkskolegruppen särskilt framträdande hos gossarna. Vänskapsfaktorn synes spela sin största roll för elever i realskolorna, som har de högsta värdena för »många vänner» och de lägsta för »inga vänner».

Tabell 39. Kovariansanalysens *F*-kvoter och signifikanta differenser i elevernas parvisa jämförelser

Jäm- förelser	Kön	Skoldag		Hemläxor		Lärare		Vänner		Betyg	
		Kort	Lång	Inga	Många	Snälla	Stränga	Många	Inga	Höga	Låga
	G	3,87 **	1,38 .	4,00 **	5,84 ***	1,35 .	0,89 .	0,78 .	1,83 .	0,13 .	1,72 .
Ä—Y		Y	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Ä—R		.	.	.	Ä	.	.	.	.	.	.
Ä—F		.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Y—R		Y	.	R	Y	.	.	.	.	.	.
Y—F		Y	.	.	.	.	.	.	.	.	.
R—F		.	.	R	F	.	.	.	.	.	.
	F	3,28 *	0,53 .	5,74 ***	3,27 *	3,60 *	2,30 .	0,43 .	0,78 .	0,90 .	1,59 .
Ä—Y		.	.	.	.	Y	.	.	.	.	.
Ä—R		Ä	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Ä—F		.	.	.	F	F	.	.	.	.	.
Y—R		Y	.	R	.	.	.	.	.	.	.
Y—F		.	.	.	F	.	.	.	.	.	.
R—F		.	.	R	F	.	.	.	.	.	.

Kovariansanalysens resultat i tabell 39 tyder på en tämligen likartad utveckling i flertalet av de jämförda variablerna. Undantag utgör främst inställningen till hemläxornas antal, där elever i realskolor tydligen känner trycket av hemläxor starkare än övriga elever och visar signifikanta differenser i förhållande till övriga skolformer.

Diskussion av resultaten

Elevernas *attityder till lärare* uppvisar sina mest positiva värden hos elever i folkskoleklasserna. Detta framträder både i resultaten av Likert-skalan och vid parvisa jämförelser. Dessa skillnader mellan folkskolans elever och övriga elevgrupper har sannolikt ett flertal olika förklaringsgrunder i elevmaterialets sociala bakgrund, dess intellektuella nivå m. m. En viktig organisatorisk skillnad mellan folkskolan och övriga skolformer är folkskolans klasslärarsystem, där en lärare svarar för huvudparten av undervisningen. Vid tolkningen av resultaten kan man därför inte bortse från, att olikheter i lärarsystem kan på ett väsentligt sätt influera på elevernas *attityder till lärare*.

Den mest framträdande skillnaden i elevernas *attityder till skolsituationen* som helhet finner vi i den negativa Likert-skalan hos realskolans elever med mindre utpräglade negativa *attityder* än hos elever i övriga skolformer. Detta förhållande är särskilt markant hos gossarna.

Realskoleelevernas avsevärt mindre negativa inställning till skolsituationen kan till stor del förklaras ur deras upplevelse av sin nya skolsituation. De har efter ofta hård konkurrens lyckats bli intagna i en från deras synpunkt eftersträvensvärd skolform. Detta är en sannolik förklaring till dessa elevers mindre uttalade negativa *attityder* i jämförelse med elever från enhetsskolor och folkskolor.

Dessa resultat kan emellertid även influeras av realskoleelevernas högre intellektuella prestationsnivå och även vara beroende av inflytande från föräldrarnas inställning till skola och utbildning. Dessa faktorer kommer därför att bli föremål för närmare undersökningar i det följande.

Sammanfattning

Folkskolans elever skiljer sig från elever i övriga skolformer genom sina mera positiva *attityder till läraren*. I samtliga skolgrupper inträder en tillbakagång i elevernas uppskattning av läraren. Hos gossar i folkskoleklasser och enhetsskolor av äldre typ är denna tillbakagång mindre än i de andra skolformerna. Resultaten vid de parvisa jämförelserna synes visa att för elevernas trivsel i skolan spelar lärarens reaktioner och hållning en mera väsentlig roll i folkskoleklasserna än i enhetsskolans klasser.

Elevernas attityder till skolsituationen visar i den positiva delskalan något högre värden i realskolor och folkskolor än i enhetsskolor. De största differenserna mellan skolformerna framträder emellertid i realskolornas väsentligt mindre negativa attityder till skola och skolsituation. Differenserna är särskilt övertygande hos gossarna men klart signifikanta även hos flickorna.

Resultaten av de parvisa jämförelserna ger inte lika enhetliga differenser mellan olika skolmiljöer. Med denna metod framstår emellertid klart betygsresultatens och vänskapsrelationernas dominerande betydelse för eleverna i jämförelse med sådana yttre förhållanden som skoldagens längd och hemläxornas antal.

KAPITEL IX

Elevernas inställning i relation till intellektuell prestation och personlighetsutveckling

Elevernas inställning på olika intellektuella prestationsnivåer

Elevmaterialets intellektuella struktur

Intelligensdifferenser mellan olika skolformer

Elevernas intellektuella prestationsförmåga har bestämts med två modifierade delprov av *Härnqvists* F-test. De båda delprovens summerade råpoäng för elever i olika differentieringsgrupper redovisas i tabell 40.

Medelvärdet för hela elevpopulationen utgör 45,69 med en relativt stor spridning. Den intellektuella nivån är som väntat delvis mycket olika i olika skolformer. Enhetsskolegrupperna har båda sinsemellan mycket lika medeltal och spridning, medan realskolegruppen har ett betydligt högre medeltal och folkskolegruppen ett relativt lågt medelvärde. Resultaten utgör sålunda en bekräftelse på realskoleklassernas intellektuella överlägsenhet gentemot både enhetsskoleklasser och folkskoleklasser.

Principen för indelning i intellektuella nivåer

För vidare bearbetningar har intelligenstagets sammanlagda råpoäng överförs till en niogradig skala, i vilken skalvärdet 9 betecknade den högsta och skalvärde 1 den lägsta intellektuella prestationsnivån. Med utgångspunkt från denna niogradiga nivåindelning av elevernas intellektuella förmåga har vi för avsikt att undersöka eventuella skillnader i sociometrisk variabler och i attitydvariabler på olika intelligensnivåer inom olika skolformer. Ett studium av olika sociala variabler på alla de nio nivåerna skulle givetvis ha sitt intresse, men för överskådlighetens skull har vi begränsat

Tabell 40. Intelligenstestets medeltal och spridning i olika skolformer

Skolform	Gossar			Flickor			Samtliga elever		
	N	M	S	N	M	S	N	M	S
Å.....	267	42,21	12,00	277	44,72	11,15	544	43,49	11,63
Y.....	492	41,48	11,94	452	44,54	11,29	944	42,94	11,73
R.....	464	51,77	10,79	488	52,22	10,35	952	52,00	10,57
F.....	172	37,93	10,13	145	39,53	10,18	317	38,66	10,17
Samtliga	1 395	44,60	12,49	1 362	46,79	11,64	2 757	45,69	12,13

våra undersökningar till jämförelser mellan tre olika intellektuella nivåer. Vi sammanför elever med skalvärdena 1—3 till en intellektuell lågrupp, elever med skalvärden 4—6 till en intellektuell mellangrupp och slutligen elever med skalvärdena 7—9 till en intellektuell höggrupp och bearbetar och utvärderar resultaten i olika sociala variabler på dessa tre intellektuella prestationsnivåer.

Bearbetningsprinciper

Vid bearbetningen av materialet har vi undersökt i vad mån det finns signifikanta samband mellan intellektuell prestation och de sociala variablerna vid sociometriska val och vid attitydtest genom medeltalsjämförelser mellan resultaten på lägsta och på högsta intellektuella nivå. Därjämte har vi med variansanalys undersökt skillnader mellan de olika differentieringsgrupperna på de tre intellektuella prestationsnivåerna. Vid dessa bearbetningar skulle en *tvåvägsvariensanalys* (skolform $\times$ intelligensnivå) under vissa förhållanden varit att föredraga. Men eftersom antalet elever i de olika undergrupperna är så varierande, har vi genomfört bearbetningen som enkel variansanalys.

Sociometriska variabler på olika intellektuella nivåer

Jämförelser mellan medelvärden

För att undersöka samband mellan sociometriska variabler och intellektuell prestation gör vi jämförelser mellan medelvärden i de sociometriska variablerna för samtliga elever på lägsta och på högsta intellektuella nivå. Resultaten av dessa jämförelser redovisas i tabell 41. Vi finner där en klar signifikans när det gäller elevernas val av motsatta könet, så att elever i den högsta intellektuella nivån både avger och erhåller ett större antal

Tabell 41. Signifikansprövning av differenser i de sociometriska variablerna mellan lägsta och högsta intellektuella nivå

Variabel	Kön	Intellektuell nivå						Signifikans- prövning	
		1—3			7—9				
		N	M	S	N	M	S	t	P
Avg. val eget kön	G	371	113,7	17,44	298	113,2	16,86	+ 0,39	.
Erh. val eget kön		371	111,8	17,86	298	113,8	16,35	— 1,55	.
Avg. val mots. kön		371	75,6	23,91	298	80,1	19,26	— 3,39	***
Erh. val mots. kön		371	81,5	20,83	298	90,3	17,97	— 5,91	***
Avg. val eget kön	F	272	114,3	18,15	349	110,7	12,77	+ 2,79	**
Erh. val eget kön		272	110,4	18,75	349	113,2	15,90	— 1,99	*
Avg. val mots. kön		272	84,2	20,02	349	90,0	17,47	— 3,79	***
Erh. val mots. kön		272	75,5	18,32	349	82,8	16,11	— 5,23	***

Tabell 42. Signifikansprövning av differenser i de sociometriska variablerna mellan lägsta och högsta intellektuella nivå inom samma skolform

Skolform	Kön	Antal elever vid jämförelserna		Val av eget kön				Val av motsatt kön			
				Avgivna val		Erhållna val		Avgivna val		Erhållna val	
		1—3	7—9	t	P	t	P	t	P	t	P
Å	G	85	39	+ 0,47	.	— 1,46	.	+ 1,20	.	— 2,41	*
Y		172	62	— 2,47	*	— 4,06	***	— 3,16	**	— 5,24	***
R		37	194	— 3,20	**	— 2,27	*	— 1,33	.	— 5,33	***
F		77	3	+ 2,95	**	— 2,97	**	— 0,14	.	— 0,86	.
Å	F	69	51	+ 1,07	.	— 3,09	**	+ 0,31	.	— 2,84	**
Y		107	84	+ 1,93	.	— 0,26	.	— 3,07	**	— 3,88	***
R		39	204	— 0,15	.	— 0,45	.	— 2,31	*	— 1,62	.
F		57	10	— 1,36	.	— 2,10	*	— 2,07	*	— 2,33	*

valpoäng, alltså intager och mötes av mera positiva valönsknningar än elever på den lägsta intellektuella nivån.

Vid elevernas val av eget kön finner vi inga signifikanta skillnader mellan lägsta och högsta intelligensnivå hos gossarna. Flickorna i den lägsta intelligensgruppen visar sig mera positiva i de avgivna valen medan flickorna i den högsta intelligensgruppen erhåller signifikant större antal valpoäng.

Vi har även signifikansprövat differenser mellan högsta och lägsta intelligensnivå separat för varje skolform. Resultaten redovisas i tabell 42. Av denna tabell framgår att medeltalet avgivna valpoäng inte har någon fast tendens att följa den intellektuella nivån. I vissa skolformer finner vi signifikant lägre, i andra signifikant högre värden i den lägsta intelligensgruppen och i andra fall ingen signifikans alls.

De erhållna valen visar däremot en enhetlig och likartad tendens i samtliga skolformer, så att eleverna i de högsta intelligensgrupperna erhåller både från sitt eget och motsatta könet en mera positiv värdering än elever på den lägsta intelligensnivån.

Detta talar för att eleverna i sina sociometriska val är influerade av kamraternas intellektuella prestationsförmåga, så att elever med högre intelligensnivå erhåller mera positiva värderingar än elever med lägre intelligensnivå.

Vid jämförelser mellan olika skolformer finner vi emellertid i detta sammanhang inte helt enhetliga och klara differenser. I samtliga skolformer erhåller elever inom det intellektuella högsiktet mera positiva värderingar än eleverna i lågsiktet. Denna tendens synes emellertid vara mindre utpräglad hos flickorna i realskolor och i enhetsskolor av yngre årgång vid val av eget kön och för flickorna i realskolor även vid val från motsatta könet. Det skulle innebära, att eleverna i dessa fall väljer efter andra normer än intellektuella värderingar, när de gör sina sociometriska val.

Tabell 43. Signifikansprövning av differenser i attitydvariablerna mellan lägsta och högsta intellektuella nivå

Variabel	Kön	Intellektuell nivå						Signifikans- prövning	
		1—3			7—9				
		N	M	S	N	M	S	t	P
Attityd till lärare.....	G	371	4,83	2,00	298	4,97	1,81	— 0,95	.
» » kamrater P ..		371	4,74	2,00	298	5,13	1,76	— 2,67	**
» » kamrater N ..		371	4,75	2,06	298	5,79	1,71	— 7,19	***
» » skolsit. P ..		371	4,55	2,10	298	5,08	1,84	— 3,49	***
» » skolsit. N ..		371	4,21	1,92	298	5,28	1,76	— 7,53	***
Attityd till lärare.....	F	272	5,32	1,90	349	5,26	1,58	+ 0,43	.
» » kamrater P ..		272	4,94	1,84	349	5,27	1,55	— 2,38	*
» » kamrater N ..		272	5,28	1,79	349	5,94	1,53	— 4,87	***
» » skolsit. P ..		272	5,39	2,01	349	5,46	1,69	— 0,47	.
» » skolsit. N ..		272	5,23	1,92	349	5,74	1,68	— 3,49	***

Variansanalys

Vid variansanalys med materialet uppdelat på de tre intellektuella prestationsnivåerna framträder inte några nya resultat utöver dem som redan erhållits vid bearbetningen av materialet som helhet. Vi har därför utelämnat sifferresultaten från den företagna variansanalysen. På samtliga intellektuella nivåer finner vi högre poängvärden i folkskolor och enhetsskolor än i realskolor vid val av eget kön. Differenserna är emellertid i regel mera säkerställda inom den lägsta och den mellersta intellektuella nivån än inom den högsta intelligensnivån.

Elevattityder på olika intellektuella nivåer

Jämförelser mellan medelvärden

För att studera samband mellan elevattityder och intellektuell prestation har vi jämfört de fyra skolgruppernas sammanlagda värden i de olika attitydvariablerna på lägsta och högsta intellektuella nivå. Signifikansprövning av dessa differenser redovisas i tabell 43.

Det framgår av tabellen, att det varken hos gossar eller hos flickor förefinnes några signifikanta skillnader mellan den lägsta och den högsta intelligensgruppen i deras attityder till läraren. Elevernas attityder till kamrater och till skolsituationen har däremot genomgående högre skalvärden hos eleverna på den högre intellektuella nivån. Detta förhållande framträder starkt och med övertygande signifikans hos gossar och beträffande de negativa delskalorna även hos flickor. I de positiva delskalorna skiljer sig flickor på den högre intelligensnivån inte lika övertygande från flickorna i den lägre nivån, och i deras attityder till skolsituationen finns ingen säkerställd skillnad.

Vi har också utfört signifikansberäkningar av differenserna mellan den

Tabell 44. Signifikansprövning av differenser i attitydvariablerna mellan lägsta och högsta intellektuella nivå inom samma skolform

Skolform	Kön	Antal elever vid jämförelserna		Attityder till lärare		Attityder till kamrater				Attityder till skolsituationen			
						Positiv delskala		Negativ delskala		Positiv delskala		Negativ delskala	
		1—3	7—9	t	P	t	P	t	P	t	P	t	P
Å	G	85	39	+ 0,33	.	— 1,13	.	— 4,86	***	— 0,42	.	— 2,07	*
Y		172	62	— 2,09	*	— 2,78	**	— 4,60	***	— 3,15	**	— 4,15	***
R		37	194	— 0,33	.	— 0,64	.	— 1,09	.	— 2,13	*	— 2,98	***
F		77	3	— 1,15	.	+ 0,01	.	— 5,09	***	— 1,06	.	— 2,69	**
Å	F	69	51	+ 1,11	.	— 1,65	.	— 1,74	.	+ 0,57	.	— 0,33	.
Y		107	84	— 2,90	**	— 0,99	.	— 2,93	**	— 2,31	*	— 3,52	***
R		39	204	+ 0,03	.	— 0,55	.	— 0,53	.	+ 0,59	.	— 0,09	.
F		57	10	— 1,48	.	— 4,29	***	— 1,68	.	— 0,29	.	— 0,17	.

lågsta och den högsta intellektuella nivån separat för varje skolform. Resultaten redovisas i tabell 44.

I elevernas attityder till läraren finner vi endast signifikanta differenser till den högre intelligensgruppens fördel inom yngre enhetsskolor.

I elevernas attityder till kamrater och till skolsituationen finner vi som regel negativa t-värden, vilket innebär att eleverna på den högre intelligensnivån ger uttryck för mera positiva och mindre negativa attityder än eleverna på den lägsta nivån. De signifikanta differenserna är mera förekommande och störst hos gossarna i de negativa delskalorna, vilket innebär att elever i den högsta intellektuella nivån framför allt har mindre negativa attityder till kamrater och till skolförhållanden än elever inom den lägsta intelligensnivån.

Hos flickorna är dessa differenser mindre utpräglade, och i enhetsskolor av äldre årgång och i realskolor förekommer det att den lägsta intelligensgruppen är mera positivt inställd till skolan än eleverna i det intellektuella högsnittet.

Variansanalys

Vid variansanalysen med materialet uppdelat på de tre intellektuella prestationsnivåerna erhåller vi i stort sett samma resultat som vid tidigare jämförelser mellan olika skolformer. De erhållna differenserna är emellertid i regel mest utpräglade inom det intellektuella mellanskiktet och på lägsta intellektuella nivå, medan differensen mellan skolformerna på den högsta intellektuella nivån framträder mera sparsamt.

Diskussion av resultaten

Sociometrisk variabel

Elevernas sociometrisk status i sin klass, dvs. antalet *erhållna sociometrisk val* eller poäng, har i ett flertal undersökningar befunnits vara högt korrelerad med deras intellektuella prestationsnivå.

Resultaten av våra undersökningar visar också liknande resultat. Elever i det intellektuella högskiktet erhåller både vid val från eget och motsatta könet ett större antal sociometriskas valpoäng än elever i det motsvarande intellektuella lågskiktet. Skillnaden mellan högskikt och lågskikt är störst vid valen från motsatta könet och avgjort mindre vid val från det egna könet, särskilt hos gossarna. Vi finner genomgående denna tendens i samtliga undersökta skolgrupper med mer eller mindre framträdande styrka.

Vid jämförelser mellan olika skolformer, när materialet uppdelats på intellektuella prestationsnivåer, kan vi i regel på samtliga nivåer konstatera högre poängvärden i folkskola och enhetsskola i jämförelse med realskola vid val av eget kön. I gossarnas val finner vi signifikanta differenser framför allt på den lägsta och mellersta intellektuella nivån och i flickornas val endast på den intellektuella medelnivån.

Sambandet mellan *avgivna sociometriskas val* och intellektuell prestation har tidigare inte undersökts i någon nämnvärd omfattning. Våra undersökningar visar att den intellektuella låggruppen särskilt hos flickorna vid val av eget kön avger genomsnittligt något större antal valpoäng än den intellektuella höggruppen. Kontaktönskingarna hos de svagt begåvade synes alltså i allmänhet vara minst lika stora eller större än hos de högt begåvade. Man kan emellertid förmoda, att de svagast begåvade mera okritiskt riktar ett större antal positiva val till eftersökta elever, medan de högt begåvade är mera restriktiva i sina val och främst väljer de kamrater från vilka de kan förvänta likartade val. Vi finner också betydande skillnader mellan elever i olika skolformer särskilt hos gossarna. Gossarna inom den lägsta intellektuella nivån i realskolor är markant restriktiva i sina val både till eget och till motsatta könet i jämförelse med gossarna i folkskolan på samma intellektuella nivå. Dessa resultat skulle tyda på att svagt begåvade gossar i realskoleklasserna inte känner sig särskilt väl inlemmade i klassens gemenskap och inte lyckats riktigt i sina försök att knyta nya kontakter.

Avgivna val till motsatta könet visar i regel med klar signifikans sina högsta poängvärden inom det intellektuella högskiktet, vilket innebär att de högt begåvade eleverna är mera positivt inställda till motsatta könet än de svagt begåvade.

Elevattityder

Elevernas *attityder till kamrater* synes vara i hög grad beroende av den intellektuella prestationsnivån. Vi finner hos både gossar och flickor avsevärt mera utpräglade positiva attityder och påtagligt mindre negativa attityder hos de högtbegåvade eleverna än hos de svagt begåvade. Denna tendens finns genomgående i alla de undersökta skolgrupperna med stark och övertygande signifikans hos gossar utom i realskolegruppen, detta senare beroende på att även de svagt begåvade realskoleeleverna har markant mindre negativa attityder till kamrater än elever i folkskolor.

Mellan olika skolformer förekommer signifikanta differenser i elevernas attityder till kamrater främst i det intellektuella mellanskiktet och på lägsta intellektuella nivå när det gäller den negativa delskalan, där folkskolans elever utmärkes av en framträdande negativ attityd. På högsta intellektuella nivå förekommer inga signifikanta differenser mellan olika skolmiljöer.

Elevernas *attityder till lärare* visar statistiskt säkerställda differenser till folkskoleelevernas favör hos flickorna på alla intellektuella nivåer och hos gossarna endast inom det intellektuella mellanskiktet. Mellan högsta och lägsta intellektuella nivå finner vi i stort sett likvärdiga skalvärden för elevernas attityder till läraren.

Elevernas attityder till *skolsituationen* uppvisar differenser mellan skolformer främst inom det intellektuella mellanskiktet, där det är realskolans elever, som avviker från de övriga med sina mera positiva och avgjort mindre negativa attityder till skola och skolsituation. I samtliga skolformer ger de svagt begåvade eleverna, särskilt gossarna, uttryck för mera negativa värderingar än de högtbegåvade. Hos flickorna och hos realskolans gossar är dessa negativa attityder dock mindre framträdande.

De resultat vi erhållit visar klart, att när eleverna befinner sig på den lägsta delen av intelligensskalan, präglas deras attityder av mera öppen aggressivitet och negativ hållning. I konsekvens härmed finner vi hos folkskolans elever de mest framträdande negativa attityderna och hos elever i realskolor de minst negativa.

Även om folkskolegruppens intellektuella medelnivå är betydligt lägre än realskolegruppens, kan detta inte helt förklara resultaten, eftersom realskolans elever på motsvarande intellektuella nivå visar mindre negativa tendenser i sina attityder till kamrater än folkskolans elever. Man kan därför ifrågasätta, om inte folkskoleelevernas mera negativa attityder är ett utslag av den selektion, som äger rum när en stor andel av klassens studiebegåvade elever övergår till realskolor. Lärarnas attityder och föräldrarnas hållning och skolambition kan emellertid även i väsentlig grad influera på elevinställningen.

Elevernas inställning på olika anpassningsnivåer

Personlighetstesten och materialets indelning i anpassningsnivåer

Personlighetstestens bearbetning

Av tidigare undersökningar (bl. a. *Bjerstedt* 1956) hade vi vissa belägg för att elevernas personlighetsdrag i regel inte i högre grad synes influera på elevernas sociometrisk val. Vi har velat underkasta detta problem en förnyad granskning och har för den skull använt oss av två olikartade personlighetstest.

Cattells JPQ är uppdelat i tolv faktorer på grundval av en noggrann statistisk analys. Ett flertal faktorer synes vid en innehållsgranskning av uppgifterna i väsentlig grad täcka varandra. Sammanslagning av vissa faktorer i Cattells test har också företagits av *Eysenck* (1953). En logisk analys av uppgifterna ger närmast till resultat att det övervägande antalet uppgifter rör sig mellan polerna emotionell labilitet — emotionell stabilitet och extraversion — introversion. Vi har därför efter en preliminär analys av testresultaten i olika faktorer sammanfört resultaten i delfaktorerna 1, 2, 3, 4, 5 och 9 till en gemensam personlighetsskala. På liknande sätt har vi erhållit en poängsumma genom att lägga samman resultaten i delskalorna i det andra personlighetstestet, MMPI.

Samband mellan personlighetstesten

Med korrelationsberäkningar har vi undersökt sambandet mellan resultaten i de båda personlighetstesten. Resultaten visade i samtliga differentieringsgrupper relativt låga korrelationer, i regel mellan 0.30 och 0.40. En preliminär analys av testresultaten i olika skolgrupper visade att Cattells test i hög grad differentierar mellan gossar och flickor. *Bjerstedt* (1959) har i sina analyser av testet påvisat stora skillnader i resultaten från de båda könen. Vårt främsta syfte med personlighetstesten är att erhålla ett instrument, som kan särskilja elever med påtagliga störningar i sin personlighetsutveckling från elever med en harmonisk och välbalanserad utveckling. Ett personlighetstest, som visar så stora differenser mellan könen som vi funnit hos Cattells JPQ, förefaller därför föga användbart för våra syften.

MMPI har vid ett flertal undersökningar av bl. a. *Eriksson* (1957) visat sig vara ett utmärkt differentieringsinstrument för att särskilja individer med uttalade missanpassningssymtom och psykopatiska drag. Med detta personlighetstest utskiljes med all sannolikhet mera enhetliga grupper med avvikelser i sin personlighetsutveckling och sociala anpassning i negativ och positiv riktning.

Av denna anledning redovisas här resultaten i de sociala variablerna endast vid materialets uppdelning efter resultaten i MMPI.

Indelning i anpassningsnivåer

De sammanlagda råpoängen i olika delskalor av MMPI har överförts till en niogradig skala så att höga skalvärden anger positiva utvecklingsdrag och låga värden innebär personlighetsavvikelser i en negativ riktning.

Med ledning av denna indelning i niogradig skala har vi sammanfört eleverna till tre anpassningsnivåer, ett högskikt med övervägande harmonisk personlighetsutveckling och god social anpassning, ett mellanskikt med genomsnittlig utveckling och slutligen ett lågskikt, som visar mest negativa personlighetsdrag i form av påtagliga missanpassningssymtom och störningar i utvecklingen.

Tabell 45. Signifikansprövning av differenser i de sociometriska variablerna mellan lägsta och högsta anpassningsnivå

Variabel	Anpassningsnivå						Signifikans- prövning	
	1—3			7—9				
	N	M	S	N	M	S	t	P
Avg. val eget kön ...	605	109,6	16,02	688	114,6	15,66	—5,77	***
Erh. val eget kön ...	605	111,6	17,49	688	114,3	16,69	—2,86	**
Avg. val mots. kön..	605	81,4	20,20	688	84,7	20,82	—2,89	**
Erh. val mots. kön..	605	83,5	19,43	688	83,0	17,66	+ 0,48	.

Elevernas resultat i de sociometriska variablerna och i attitydvariablerna har därefter undersökts genom medeltalsjämförelser mellan lägsta och högsta anpassningsnivå och genom variansanalys av differenser mellan olika skolformer på de tre nämnda anpassningsnivåerna.

Sociometriska variabler på olika anpassningsnivåer

Jämförelser mellan medelvärden

Medelvärdet av de fyra skolgruppernas sammanlagda poäng i de olika variablerna på lägsta och högsta anpassningsnivå jämföres och signifikansprövas i tabell 45.

Av tabellen framgår att elever på den högsta nivån i regel får ett större antal sociometriska poäng än elever på den lägsta. Dessa differenser är fullt säkerställda utom vid erhållna val från motsatta könet.

Vi har även signifikansprövat differenser mellan lägsta och högsta nivå för varje skolform. Resultaten av dessa beräkningar redovisas i tabell 46.

Vid valen till och från det egna könet finner vi en enhetlig tendens i samtliga jämförda skolgrupper. Elever på den högsta nivån både ger och får i regel högre antal valpoäng än elever på den lägre. Detta innebär att de mera harmoniska och välanpassade eleverna i alla skolformer är mera positivt inställda till sina kamrater än elever på den lägsta nivån, och att de också i regel erhåller ett större antal valpoäng och således mötes av en

Tabell 46. Signifikansprövning av differenser i de sociometriska variablerna mellan lägsta och högsta anpassningsnivå inom samma skolform

Skol- form	Antal elever vid jämförel- serna		Val av eget kön				Val av motsatt kön			
			Avgivna val		Erhållna val		Avgivna val		Erhållna val	
	1—3	7—9	t	P	t	P	t	P	t	P
Å	126	127	—3,36	**	—2,53	*	—1,96	.	+ 0,04	.
Y	194	242	—3,15	**	—0,81	.	—2,51	*	+ 0,77	.
R	188	261	—2,70	**	—1,88	.	+ 0,15	.	+ 0,30	.
F	97	58	—4,66	***	—2,03	*	—2,65	*	—1,06	.

högre uppskattning än de elever som befinner sig i den lägsta anpassningsnivån. Signifikansen är klar och övertygande för de avgivna valen, men svagare och mera oregelbunden vid de erhållna.

Vid de avgivna valen till motsatta könet finner vi att elever på den högsta nivån i regel är mera positivt inställda till motsatta könet än elever på den lägsta nivån. Signifikansen är dock svag. Erhållna val från motsatta könet visar ingen som helst signifikant tendens.

Efter denna analys kan vi konstatera, att elevernas anpassningsnivå har ett bestämt och avgörande inflytande på elevernas *avgivna* sociometrisk valpoäng, så att elever inom den högsta anpassningsnivån är avgjort mera positiva i sina val, framför allt val av eget kön, än elever inom den lägsta nivån. Även för elevernas erhållna valpoäng spelar den sociala anpassningen en väsentlig roll, i det att elever på högsta nivå vid val från eget kön regelbundet erhåller större antal valpoäng än elever på motsvarande lägsta nivå.

Variansanalys

Vid variansanalysen med materialet uppdelat på de tre anpassningsnivåerna framträder inga nya resultat utöver dem som redan erhållits vid tidigare bearbetningar av materialet som helhet. På samtliga anpassningsnivåer är vid val av eget kön differenserna störst mellan realskolegruppen och folkskolorna och signifikansen ställd utom allt tvivel, och vid val av motsatta könet framträder det låga antalet valpoäng som förekommer i enhetsskolor av äldre årgång, klart signifikant dock endast på mellannivån.

Elevattityder på olika anpassningsnivåer

Jämförelser mellan medelvärden

Samband mellan elevattityder och social anpassning i personlighetstestet har vi undersökt genom jämförelser mellan medelvärden i de olika attitydvariablerna på lägsta och högsta nivå. Signifikansprövning av differenser redovisas i tabell 47.

Tabell 47. Signifikansprövning av differenser i attitydvariabler mellan lägsta och högsta anpassningsnivå

Variabel	Anpassningsnivå						Signifikans- prövning	
	1—3			7—9				
	N	M	S	N	M	S	t	P
Attityd till lärare. . . .	605	4,59	1,82	688	5,41	1,79	— 8,25	***
» » kamrater P.	605	4,44	1,79	688	5,34	1,76	— 9,13	***
» » kamrater N.	605	4,69	1,90	688	6,04	1,67	— 13,58	***
» » skolsit. P.	605	4,59	1,90	688	5,48	1,89	— 8,46	***
» » skolsit. N.	605	4,43	1,87	688	5,58	1,84	— 12,86	***

Tabell 48. Signifikansprövning av differenser i attitydvariablerna mellan lägsta och högsta anpassningsnivå inom samma skolform

Skolform	Antal elever vid jämförelserna		Attityder till lärare		Attityder till kamrater				Attityder till skolsituationen			
					Positiv delskala		Negativ delskala		Positiv delskala		Negativ delskala	
	1—3	7—9	t	P	t	P	t	P	t	P	t	P
Ä	126	127	—5,12	***	—5,63	***	—5,61	***	—5,28	***	—5,34	***
Y	194	242	—5,52	***	—5,66	***	—8,32	***	—4,98	***	—7,65	***
R	188	261	—3,61	***	—3,81	***	—6,41	***	—3,01	***	—4,23	***
F	97	58	—3,64	***	—3,85	***	—4,66	***	—4,31	***	—4,30	***

Av tabellen framgår att vi erhåller höggradigt signifikanta differenser mellan lägsta och högsta nivå för alla attitydvariabler, varvid det genomgående är den högsta nivån som har de mest positiva och minst negativa attityderna.

Samma företeelse framträder även när vi signifikansprövar differenser mellan lägsta och högsta nivå för varje skolform separat. Resultaten av dessa beräkningar redovisas i tabell 48. Inom alla undersökta skolformer finner vi höggradigt säkerställda differenser i samtliga attitydvariabler.

Variansanalys

Variansanalysen med materialet uppdelat på de tre anpassningsnivåerna visar genomgående samma resultat som vid bearbetningen av materialet som helhet. I regel framträder emellertid inga signifikanta differenser mellan de jämförda skolformerna inom den högsta anpassningsnivån i elevernas attityder till kamrater och i attityder till skolsituationen. Elevernas attityder till lärare framträder emellertid på alla de undersökta nivåerna med mera positiva värden hos elever i folkskolans klasser än hos elever i övriga skolformer.

Diskussion av resultaten

Sociometrisk variabel

Flertalet tidigare undersökningar av detta problem har givit till resultat, att elevernas personlighetsutveckling och sociala anpassning inte i någon högre grad synes influera på elevernas sociometrisk val.

Våra undersökningar kan på viktiga punkter komplettera dessa resultat. Ett resultat som framstår som helt säkerställt är, att elever inom den högsta anpassningsnivån är avgjort *mera positiva i sina avgivna val* framför allt till det egna könet än elever inom motsvarande lägsta anpassningsnivå. Detta framträder med full signifikans vid val av eget kön i alla de undersökta skolformerna.

Elever i den högsta anpassningsnivån erhåller i regel signifikant högre valpoäng från eget kön än elever på den lägsta nivån, dock inte med lika övertygande säkerhet, medan val som kommer från motsatta könet tydligen influeras av andra värderingsnormer än elevernas sociala anpassning.

Vid jämförelser mellan de undersökta skolformerna framstår på samtliga anpassningsnivåer även här som huvudresultat realskoleelevernas regelbundet förekommande lägre poängvärden vid val av eget kön i jämförelse med övriga skolformer.

Elevattityder

När materialet uppdelas efter elevernas anpassningsnivå framträder inga nya resultat vid signifikansprövning av differenser mellan olika skolformer. Elevernas attityder till kamrater och till skolsituationen visar dock i regel inga signifikanta differenser på den högsta nivån, men väl på de övriga.

Vid jämförelser mellan högsta och lägsta anpassningsnivå finner vi emellertid höggradigt signifikanta differenser. På den högsta nivån förekommer genomgående de mest positiva och de minst negativa attityderna. Dessa resultat framträder i samtliga attitydvariabler och i alla de undersökta skolformerna med helt övertygande signifikans. Elever med uttalade missanpassningssymtom och psykopatiska drag uppvisar således i alla attitydvariablerna både till lärare, till kamrater och till skolsituationen som helhet avsevärt mindre positiva och avgörande mera negativa tendenser än elever med en harmonisk personlighetsutveckling.

Sammanfattning

Elevinställning och intellektuell nivå

Även vid materialets uppdelning på intellektuella nivåer visar eleverna i folkskolor och enhetsskolor mera positiva värderingar i sina sociometriska val av eget kön än eleverna i realskolor på samtliga intellektuella nivåer. Tendensen är mest framträdande i gossarnas val och på de båda lägre intelligensnivåerna.

Medeltalet avgivna valpoäng visar inga fasta tendenser att följa den intellektuella nivån. I vissa skolformer finner vi signifikant lägre i andra signifikant högre värden i den lägsta intelligensgruppen, och i andra fall inga signifikanta differenser över huvud taget. — De erhållna valen visar däremot en enhetlig och likartad tendens i samtliga skolformer, så att elever på de högsta intelligensnivåerna erhåller både från sitt eget och motsatta könet en i regel signifikant mera positiv värdering än som kommer elever på den lägsta intelligensnivån till del.

I elevernas attityder förekommer signifikanta differenser främst inom den intellektuella medelnivån, och de resultat som framträder är helt

överensstämmande med dem som erhållits vid tidigare bearbetningar av materialet som helhet.

I elevernas attityder till läraren förefinnes inga signifikanta skillnader mellan lägsta och högsta intellektuella nivå vare sig hos gossar eller flickor. — Elevernas attityder till kamrater och till skolsituationen har däremot genomgående högre skalvärden hos elever i den högsta intellektuella nivån. Detta förhållande är mera markerat hos gossar än hos flickor.

De signifikanta differenserna mellan högsta och lägsta intellektuella nivåer är mest förekommande och störst i de negativa delskalorna. Det innebär att eleverna och främst gossarna inom den högsta intellektuella nivån har mera positiva och framför allt mindre negativa attityder till kamrater och till skola och skolförhållanden än elever på den lägsta intellektuella nivån.

Elevinställning och anpassningsnivå

På samtliga anpassningsnivåer är differenserna i elevernas sociometrisk val störst mellan elever i realskolor och elever i folkskolor till folkskole-elevernas förmån.

Elevernas personlighetsutveckling och sociala anpassning synes utöva ett väsentligt inflytande på elevernas sociometrisk val. Elever inom den högsta nivån är avgjort mera positiva i *sina avgivna val* framför allt till sitt eget kön än elever inom motsvarande lägsta nivå, och elever på den högsta nivån erhåller i regel högre valpoäng från eget kön än elever på lägsta nivå.

Inga nya resultat framträder i elevernas attitydvariabler, när materialet uppdelas efter elevernas anpassningsnivå. Däremot framträder med höggradig signifikans differenser mellan lägsta och högsta anpassningsnivå i alla attitydvariablerna, varvid elever inom den högsta anpassningsnivån genomgående har de mera positiva och de minst negativa attityderna både till lärare, till kamrater och till skolsituationen som helhet.

KAPITEL X

Elevernas inställning i relation till klassens storlek och allmänna miljöbakgrund

I detta kapitel kommer vi att undersöka samband mellan vissa yttre miljövariabler och elevernas inställning. Först studerar vi elevinställningen både i sociometrisk variabler och attitydvariablerna i *klasser med olika elevantal*. Därefter analyserar vi *den allmänna miljöbakgrundens* inverkan på elevernas inställning genom att uppdelat materialet efter de olika geografiska regioner som varit föremål för undersökning.

Elevernas inställning i klasser med olika elevantal

För att undersöka samband mellan elevinställning och klasstorlek har vi i enhetsskolor och i folkskolor spaltat upp materialet efter elevantalet i klassen. Enhetsskoleklasserna har sammanförts i två grupper, den ena med ett elevantal mellan 20 och 30 och den andra med 31 elever och därutöver. Folkskoleklasserna har också delats i två grupper, men i dessa klasser sätter vi antalet 20 elever i klassen som skiljegräns mellan de båda grupperna. I realskoleklasserna finns genomgående över 30 elever (i regel omkr. 35 elever) i klassen, varför en liknande uppspaltning av dessa klasser inte kunnat ske.

Sociometrisk variabler

Metod och resultat

Med variansanalys har vi undersökt eventuella differenser mellan initialmedelvärden och prövat signifikansen för skillnader i medelvärden mellan klasser inom samma skolform men med olika elevantal. Med kovariansanalys har vi beräknat korregerade medelvärden för att studera eventuella skillnader i utvecklingen av de sociometrisk valen i klasser av olika storlek inom samma skolform. Resultaten av dessa beräkningar redovisas i tabell 49. Slutligen har vi gjort en separat variansanalys för att undersöka i vad mån det finns signifikanta skillnader i initialvärdena mellan klasser från olika skolformer men med lika elevantal. Resultaten av denna analys återfinnes i tabell 50.

Analys av resultaten

Resultaten av variansanalysen i tabell 49 visar att det föreligger signifikanta skillnader mellan initialvärden i de jämförda grupperna. Hos gossarna

Tabell 49. Varians- och kovariansanalysens F-kvoter och signifikanta differenser i sociometrisk valpoäng mellan klasser med olika elevantal inom samma skolform

Jämförelser	Kön	Variansanalys				Kovariansanalys			
		Val av eget kön		Val av motsatt kön		Val av eget kön		Val av motsatt kön	
		Avg. val	Erh. val	Avg. val	Erh. val	Avg. val	Erh. val	Avg. val	Erh. val
Äm (20—30)—Äs (31—35) Ym (20—30)—Ys (31—38) Fm (10—19)—Fs (20—30)	G	10,66 ***	10,42 ***	5,25 **	6,56 ***	1,86 .	1,26 .	3,34 **	9,31 ***
		m	m	.	m	.	.	.	.
	F	m	m	.	m	.	.	.	m
		.	.	.	m	.	.	s	.
Äm (20—30)—Äs (31—35) Ym (20—30)—Ys (31—38) Fm (10—19)—Fs (20—30)	F	8,07 ***	5,69 ***	4,23 **	5,01 **	6,56 ***	2,58 *	4,61 ***	3,30 **
		.	.	m	.	.	.	m	.
	G+F	.	.	m	.	.	.	.	s
		m	m	.	.	m	m	.	s
Äm (20—30)—Äs (31—35) Ym (20—30)—Ys (31—38) Fm (10—19)—Fs (20—30)	G+F	8,91 ***	7,67 ***	10,77 ***	10,98 ***	3,94 **	1,84 .	3,57 **	6,35 ***
		m	m	m	m	.	.	m	.
	G	m	m	m	m	m	.	.	.
		m	m	.	m	m	.	s	s

Tabell 50. Variansanalysens F-kvoter och signifikanta differenser i sociometrisk valpoäng mellan klasser med samma elevantal från olika skolformer

Jämförelser	Val av eget kön		Val av motsatt kön	
	Avgivna val	Erhållna val	Avgivna val	Erhållna val
Äm (20—30)— Ym (20—30).....	0,70 .	0,35 .	0,64 .	1,31 .
	.	.	.	.
	.	.	.	.
	.	.	.	.
Äs (31—35)— Ys (31—38)..... Äs (31—35)— R (31—36) Ys (31—38)— R (31—36)	2,89 .	4,34 *	11,49 ***	8,07 ***
	.	.	.	Y
	.	.	R	R
	.	Y	R	.

i enhetsskolor finns vid val av eget kön genomgående signifikant klart högre initialvärden i klasser med ett lägre (20—30) elevantal, medan dessa skillnader i folkskoleklasserna inte når full signifikans. Hos flickorna är det tvärtom. Här finner vi fullt säkerställd signifikans till de mindre klassernas förmån endast i folkskoleklasser med 10—19 elever men inte i enhetsskoleklasserna. En sammanslagning av gossars och flickors val ger dock i samtliga jämförda grupper klart signifikanta skillnader. Klasser med lägre elevantal visar i sina initialvärden en mera positiv uppskattning av elever av eget kön än i klasser med högre elevantal.

Vid val av motsatta könet finner vi i gossarnas avgivna val inga signifikanta skillnader mellan klasser med olika elevantal, medan flickorna i enhetsskolor av mindre klasstorlek utvecklar större positiv uppskattning av gossarna. Som konsekvens härav får gossarna i enhetsskolor med mindre elevantal ett signifikant större antal valpoäng från flickorna och här når även folkskolegruppen upp till klar signifikans. Flickornas erhållna val företer däremot inga signifikanta skillnader mellan klasser av olika storlek. Vid en sammanslagning av gossars och flickors val får vi klar signifikans i enhetsskolorna för både avgivna och erhållna val. Folkskoleklasserna visar signifikans endast för de erhållna valen.

Vid jämförelser mellan klasser med samma elevantal men från olika skolformer (tabell 50) finner vi inga skillnader mellan enhetsskoleklasser och folkskoleklasser med ett elevantal mellan 20 och 30 i dessa klasser. En motsvarande jämförelse mellan enhetsskolor med ett elevantal mellan 31 och 38 i klassen och realskoleklasserna visar vid val av eget kön endast en signifikant skillnad till förmån för enhetsskolor av yngre årgång. Vid val av motsatt kön förekommer fler signifikanta skillnader, och i detta fall är det eleverna i realskoleklasserna som uppvisar mera positiva relationer till elever av motsatta könet än vad fallet är i enhetsskoleklasser av motsvarande storlek.

Kovariansanalysens resultat i tabell 49 visar endast ett fåtal signifikanta värden främst hos flickorna där elever i folkskoleklasser av minsta storlek (10—19 elever) visar mera positiva utvecklingstendenser än i de större folkskoleklasserna. Mellan elever i enhetsskolor med större och mindre elevantal finns i regel inga eller endast svagt signifikanta ($< .05$) differenser mellan korregerade medelvärden, vilket innebär att elevantalet i dessa klasser inte på ett påtagligt sätt influerar på de sociometriskas valens mera långsiktiga utvecklingstendenser.

Elevattityder

Attityder till kamrater

I enhetsskolor och folkskolor har vi uppdelat materialet efter elevantalet i klassen för att belysa i vad mån klassens storlek inverkar på elevernas attityder till kamraterna. Resultatet av dessa undersökningar redovisas i

Tabell 51. Varians- och kovariansanalysens *F*-kvoter och signifikanta differenser i elevernas attityder till kamrater mellan klasser med olika elevantal inom samma skolform

Jämförelser	Variansanalys		Kovariansanalys	
	Gossar	Flickor	Gossar	Flickor
	6,03 ***	2,23 *	2,36 *	1,35 .
Positiv delskala				
Äm—Äs.....	m	.	.	.
Ym—Ys.....	.	.	m	.
Fm—Fs.....	.	.	.	.
	2,84 *	1,90 .	2,45 *	2,60 *
Negativ delskala				
Äm—Äs.....	.	.	.	m
Ym—Ys.....	.	.	.	.
Fm—Fs.....	.	.	.	.

tabell 51. De erhållna resultaten visar att i klasser med ett lägre elevantal förekommer så gott som regelbundet högre skalvärden för önskvärda attityder hos eleverna. Kovariansanalysen visar också en mera positiv utvecklingstendens i de mindre klasserna. Dessa skillnader är dock i regel så små att de endast i undantagsfall når upp till signifikant nivå.

Av dessa resultat får man alltså dra den slutsatsen att elevantalet i klassen endast i ringa grad influerar på elevernas inställning till varandra.

Attityder till lärare

I vad mån klassens storlek influerar på elevernas attityder till läraren har vi studerat i enhetsskolor och folkskolor. Man skulle kunna förmoda att i en klass med ett mindre elevantal skulle finnas förutsättningar för en intimare kontakt mellan lärare och elever och därav följa bättre relationer.

Resultaten av våra undersökningar redovisas i tabell 52. Av denna tabell kan vi utläsa att i enhetsskolor av både äldre och yngre årgång har eleverna i klasser med ett större elevantal (31—38) i regel något högre, alltså mera

Tabell 52. Varians- och kovariansanalysens *F*-kvoter och signifikanta differenser i elevernas attityder till lärare mellan klasser med olika elevantal inom samma skolform

Jämförelser	Variansanalys		Kovariansanalys	
	Gossar	Flickor	Gossar	Flickor
	8,30 ***	9,62 ***	2,52 *	1,91 .
Äm—Äs.....	.	.	.	.
Ym—Ys.....	.	.	.	.
Fm—Fs.....	m	m	.	.

positiva, attitydvärden än i klasser med lägre elevantal (20—30). Inga av dessa skillnader är emellertid signifikanta. Endast i folkskoleklasser med ett elevantal mellan 10 och 19 finner vi mera positiva attityder gentemot läraren än i klasser med ett elevantal mellan 20 och 30, och endast hos flickorna når skillnaderna upp till signifikant nivå.

Kovariansanalysens resultat visar att attitydernas utvecklingsförlopp inte företer några signifikanta avvikelser när materialet uppdelas i grupper efter elevantalet i klassen.

Attityder till skolsituationen

Resultaten av dessa undersökningar redovisas i tabell 53. Av tabellen finner vi att folkskoleklasser med ett lägre elevantal i sina initialvärden avviker i positiv riktning från klasser med större elevantal. Mellan enhetsskoleklasser med olika elevantal finns däremot inga signifikanta skillnader.

Kovariansanalysen uppvisar inte alls några signifikanta utvecklingsdifferenser mellan klasser med olikheter i elevantalet.

Diskussion av resultaten

Klassens storlek och elevernas sociometrisk val

Att den sociala interaktionen i en grupp i hög grad influeras av antalet medlemmar i gruppen kan man beräkna rent teoretiskt. Om det tillkommer en ny medlem i en grupp innebär det lika många nya kontaktmöjligheter som antalet tidigare medlemmar i gruppen. *Bossard* (1945) anger med en här lätt modifierad formel antalet möjliga parvisa kontakter i en grupp: $X = \frac{y(y-1)}{2}$, varvid X är antalet möjliga kontakter och y utgör

Tabell 53. Varians- och kovariansanalysens F-kvoter och signifikanta differenser i elevernas attityder till skolsituationen mellan klasser med olika elevantal inom samma skolform

Jämförelser	Variansanalys		Kovariansanalys	
	Gossar	Flickor	Gossar	Flickor
Positiv delskala	4,72 ***	4,88 ***	0,70 .	2,60 *
Äm—Äs.....	.	.	.	.
Ym—Ys.....	.	.	.	.
Fm—Fs.....	m	m	.	.
Negativ delskala	2,42 *	2,45 *	1,32 .	1,87 .
Äm—Äs.....	m	.	.	.
Ym—Ys.....	.	.	.	.
Fm—Fs.....	.	m	.	.

antalet individer i gruppen. I en klass med 25 elever blir alltså antalet parvisa kontaktmöjligheter 300. Men om antalet elever i klassen ökar till 35 erhåller vi i det närmaste dubbelt så många möjligheter till parvisa kontakter eller exakt 595.

Våra undersökningar visar också, att det förefinnes ett regelbundet sammanhang mellan elevernas sociometriskas valpoäng och antalet elever i klassen. I klasser med ett lägre barnantal finner vi konsekvent högre sociometriskas poängvärden, vilket innebär en högre grad av interaktion mellan eleverna.

Det för elevinteraktionen optimala elevantalet ger undersökningen inte något direkt svar på. De mest positiva relationerna både i förhållande till eget och motsatt kön finner vi i regel i folkskoleklasser med ett elevantal mellan 10 och 19. Dessa klasser är emellertid så särpräglade genom sin geografiska placering och så få, att resultaten från dessa inte kan ges någon mera generell betydelse. Enhetsskolor med större elevantal (31—38) visar däremot genomgående lägre poängvärde och därmed sämre elevinteraktion än enhetsskolor med ett mindre elevantal (20—30).

Dessa resultat ger en bekräftelse på riktigheten i antagandet, att en intimare elevinteraktion befrämjas och uppkomsten av positiva relationer underlättas när elevantalet i klasserna blir mindre. De genomsnittligt lägre poängmedelvärden i de sociometriskas variablerna som vi erhållit i realskolans klasser är med all sannolikhet till en väsentlig del betingade av det jämförelsevis stora elevantalet i dessa klasser. Vid jämförelse mellan realskoleklasser och enhetsskoleklasser med motsvarande elevantal finner vi inga nämnvärda skillnader vid val av eget kön, och vid val av motsatta könet uppvisar realskolans elever en signifikant mera positiv inställning än enhetsskolans elever.

Klassens storlek och elevernas attityder

Man skulle kunna förmoda att ett lägre elevantal i klassen skulle medföra bättre förutsättningar för en intimare kontakt mellan lärare och elever och därav följa mera positiva attityder mot *läraren* från elevernas sida. Våra undersökningar synes emellertid visa, att elevantalet i klassen inte på något väsentligt sätt inverkar på elevernas attityder till läraren. I enhetsskoleklasserna finner vi tvärtom i de större klasserna med ett elevantal mellan 31 och 38 mera positiva attityder till lärare än i de mindre klasserna med mellan 20 och 30 elever. Dessa skillnader är emellertid inte signifikanta.

I klasser med ett lägre elevantal förekommer så gott som regelbundet mera önskvärda attityder till *kamrater* än i klasser med större elevantal. Dessa skillnader är dock så små att de endast i få fall når upp till signifikant nivå. Endast i de minsta folkskoleklasserna med 10—19 elever finner vi signifikant mera positiva attityder *till läraren och till skolsituationen*

än i de större folkskoleklasserna med 20—30 elever. Vid jämförelser mellan de båda försökstillfällena utgör emellertid inte ens dessa små klasser en bättre utvecklingsmiljö för elevernas attityder.

För enhetsskolornas del visar våra resultat att klassens elevantal inte på något signifikant sätt influerar på elevernas attityder. Eftersom de avvikande resultaten härrör från ett fåtal särpräglade folkskoleklasser kan vi sammanfattande konstatera att för elevernas attityder till sina kamrater, till lärare och till skolsituationen spelar elevantalet i klassen en obetydlig roll.

Elevernas inställning i olika geografiska regioner

Sociometriskas variabler

I detta avsnitt har materialet uppdelats efter de geografiska enheter som valts ut för undersökningen för att studera eventuella differenser i de sociometriska variablerna inom olika geografiska regioner.

Metod och resultat

Vi har med kovariansanalys beräknat korregerade medelvärden för att möjliggöra jämförelser mellan utvecklingsförlopp i olika geografiska grupper. I tabellerna 54 och 55 har vi sammanfört signifikansprövning av differen-

Tabell 54. Variansanalysens F-kvoter och signifikanta differenser i sociometrisk valpoäng inom olika geografiska regioner

Jämförelser	Val av eget kön		Val av motsatt kön	
	Avg. val	Erh. val	Avg. val	Erh. val
	22,64 ***	19,13 ***	18,76 ***	18,76 ***
SK—SS.....	SK	SK	.	.
SK—SL.....	SK	SK	.	.
SK—VL.....	.	.	VL	VL
SK—NN.....	.	.	NN	NN
SK—NÖ.....	SK	SK	.	.
SS—SL.....	SL	SL	SL	SL
SS—VL.....	VL	VL	VL	VL
SS—NN.....	NN	NN	NN	NN
SS—NÖ.....	NÖ	NÖ	.	.
SL—VL.....	VL	VL	VL	VL
SL—NN.....	NN	NN	NN	NN
SL—NÖ.....	.	.	.	.
VL—NN.....	VL	VL	.	.
VL—NÖ.....	VL	VL	VL	VL
NN—NÖ.....	NN	NN	NN	NN

SK = Skåne-gruppen
 SS = Stockholms stads-gruppen
 SL = Stockholms läns-gruppen
 VL = Västmanlands-gruppen.
 NN = Norrland nedre gruppen.
 NÖ = Norrland övre gruppen.

Tabell 55. Kovariansanalysens *F*-kvoter och signifikanta differenser i sociometrisk valpoäng inom olika geografiska regioner

Jämförelser	Val av eget kön		Val av motsatt kön	
	Avg. val	Erh. val	Avg. val	Erh. val
	6,73 ***	4,18 ***	13,15 ***	9,48 ***
SS—SL.....	SL	.	SL	.
SS—SK.....	SK	.	SK	.
VL—NN.....	.	.	VL	VL
VL—NÖ.....	VL	.	VL	VL
VL—SS.....	VL	VL	VL	VL

ser mellan dels initialmedelvärden inom de olika geografiska enheterna, dels differenser mellan korregerade medelvärden i de regioner som har de tre högsta respektive de tre lägsta medelvärdena jämte en jämförelse mellan de regioner som har högsta och lägsta värde.

Analys av resultaten

Vid val av eget kön har Stockholms-grupperna genomgående de lägsta initialvärdena medan Skåne-, Västmanlands- och nedre Norrlands-grupperna har de högsta värdena. Resultaten visar inga signifikanta skillnader mellan Skåne-, Västmanlands- och nedre Norrlands-grupperna vid val av eget kön, men i flertalet fall klar signifikans i relation till de övriga geografiska regionerna. Vid val av motsatta könet har Västmanlands- och nedre Norrlands-grupperna fortfarande de högsta initialvärdena medan de lägsta värdena förekommer i Skåne- och Stockholms stads-grupperna. Mellan dessa grupper av regioner förekommer klart signifikanta differenser i medelvärden.

Resultaten av kovariansanalysen understryker och vidgar ytterligare differenserna mellan dessa regionala grupperingar så att Västmanlands-gruppen genomgående får högre korregerade medelvärden och Stockholms stads-gruppen i regel de lägsta värdena.

Elevattityder

Attityder till kamrater

Resultat av våra undersökningar av elevernas attityder till sina kamrater inom olika geografiska regioner redovisas i tabell 56. Resultaten visar att eleverna i landsbygdsregioner i Skåne, Västmanland och Norrland genomgående har högre värden i den positiva delskalan än eleverna i Stockholms stad. Skillnaden mellan Stockholms stad och landsbygdsområdena i tabellen representerade av Skånegruppen ger vid prövning övertygande signifikans. Även mellan Stockholms stad och Stockholms län är skillnaden av

Tabell 56. Varians- och kovariansanalysens *F*-kvoter och signifikanta differenser i elevernas attityder till kamrater inom olika geografiska regioner

Jämförelser	Variansanalys				Kovariansanalys			
	Positiv delskala		Negativ delskala		Positiv delskala		Negativ delskala	
	Gossar	Flickor	Gossar	Flickor	Gossar	Flickor	Gossar	Flickor
	17,42 ***	6,43 ***	2,06 .	1,03 .	9,73 ***	7,97 ***	3,51 **	0,76 .
SS—SL.....	SL	SL	.	.	.	SL	.	.
SK—VL.....	.	.	.	.	SK	.	.	.
NN—NÖ.....	.	.	.	.	.	.	.	.
SK—SS.....	SK	SK	.	.	SK	SK	SK	.
SK—NN.....	.	SK	.	.	SK	.	.	.

en storlek som ger svag signifikans. Mellan de olika landsbygdsgруппerna finner vi som regel inga signifikanta skillnader. För den negativa delskalan visar variansanalysen att ingen signifikant skillnad förefinnes mellan olika geografiska regioner.

Vid andra försöket finner vi i regel en svag tillbakagång i elevernas positiva attityder till sina kamrater utom i Skåne-gruppen, där hos gossarna en markant ökning kan konstateras. Resultatet av kovariansanalysen visar också en signifikant tendens till Skåne-gruppens favör jämfört med Stockholms stads-gruppen. Utvecklingstendensen i den negativa delskalan visar signifikanta differenser endast för gossarna.

Stockholms stads-gruppens signifikant lägre initialvärden än övriga geografiska regioners och denna elevgrupps tillbakagång i sin positiva inställning till kamraterna utgör det karakteristiska huvuddraget i dessa analyser av elevernas attityder till kamrater inom olika geografiska regioner.

Attityder till lärare

Vi undersöker även i vad mån elevernas attityder till läraren varierar inom olika geografiska regioner. Resultaten av dessa undersökningar redovisas i tabell 57. Signifikansprövningen visar inga skillnader mellan landsortsgруппerna, en svag signifikans för skillnad mellan Stockholms stad och län till länsgruppens fördel och en otvetydig överlägsenhet för landsortsgруппerna i förhållande till Stockholms stad.¹

Resultaten av kovariansanalysen visar en stark tillbakagång i Stockholms stads-gruppen och minst i landsortsgруппerna i Skåne, Västmanland och Norrland.

Inom elevgruppen från *Stockholms stad* finner vi *de minst positiva attityderna till lärare* medan elever från landsortsgруппerna i Skåne, Västman-

¹ Signifikansprövningen i tabell 57 har endast utförts för Västmanlands-gruppen men även i förhållande till övriga landsortsgруппer är differenserna mellan dessa och Stockholmsgruppen fullt säkerställda.

Tabell 57. Varians- och kovariansanalysens *F*-kvoter och signifikanta differenser i elevernas attityder till lärare inom olika geografiska regioner

Jämförelser	Variansanalys		Kovariansanalys	
	Gossar	Flickor	Gossar	Flickor
	31,45 ***	27,55 ***	26,70 ***	19,39 ***
SS—SL.....	SL	SL	.	.
SK—VL.....	.	.	.	.
SK—NN.....	.	.	.	.
SK—NÖ.....	.	.	.	.
VL—NN.....	.	.	.	.
VL—NÖ.....	.	.	.	.
NN—NÖ.....	.	.	.	.
VL—SS.....	VL	VL	VL	VL

land och Norrland har en betydligt mera positiv inställning till lärare och denna differens har en tendens att öka under försökstiden genom att tillbakagången är betydligt större i Stockholms stad än i landsortsgrupperna.

Attityder till skolsituationen

Elevernas attityder till skolsituationen har vi också analyserat med materialet uppdelat i geografiska regioner. Resultaten redovisas i tabell 58. Liksom vid tidigare uppdelning i geografiska enheter finner vi även vid dessa delskalor signifikanta skillnader mellan Stockholms stad och övriga grupper med största differensen mellan Stockholms stad och landsbygdsgrupperna i Skåne, Västmanland och Norrland. Signifikansen är här prövad mellan Skåne-gruppen och Stockholms stads-gruppen. Mellan de olika landsbygdsgrupperna finns i regel inga eller få svaga signifikanta skillnader, medan differenserna mellan Stockholms stad och landsortsregionerna är övertygande säkerställda ur statistisk synpunkt.

Tabell 58. Varians- och kovariansanalysens *F*-kvoter och signifikanta differenser i elevernas attityder till skolsituationen inom olika geografiska regioner

Jämförelser	Variansanalys				Kovariansanalys			
	Positiv delskala		Negativ delskala		Positiv delskala		Negativ delskala	
	Gossar	Flickor	Gossar	Flickor	Gossar	Flickor	Gossar	Flickor
	23,91 ***	25,06 ***	5,31 ***	13,53 ***	18,71 ***	13,72 ***	8,43 ***	7,01 ***
SS—SL.....	SL	SL	.	.	.	.	.	.
SK—VL.....	.	SK	.	.	.	.	.	.
NN—NÖ.....	.	.	.	.	.	.	.	.
SK—SS.....	SK	SK	SK	SK	SK	SK	SK	SK
SK—NN.....	.	.	.	.	.	.	.	.

Kovariansanalysen ger vid handen att utvecklingstendensen i Stockholms stads-gruppen avviker i negativ riktning från landsortsgrupperna, här representerade av Skåne-gruppen, under det att dessa grupper sinsemellan uppvisar så likartade utvecklingsförhållanden att inga signifikanta differenser förekommer.

Diskussion av resultaten

Sociometriska val i olika geografiska regioner

Vid dessa jämförelser mellan olika geografiska regioner förekommer väsentligt större differenser än vid jämförelser mellan olika skolformer, och differenserna uppvisar alltid samma riktning och tendens. Landsbygdsgrupperna i Skåne, Västmanland och Norrland uppvisar i regel väsentligt högre sociometriska poängmedelvärden och mera positiva utvecklingstendenser både vid val av eget och motsatt kön än elever från Stockholms stads-grupper.

Dessa resultat visar att elevernas sociala kontakter i hög grad påverkas av vissa faktorer i den allmänna miljöbakgrunden. I ett litet landsortssamhälle har eleverna större möjligheter att stifta bekantskap och lära känna varandra än i storstaden. I mindre samhällen finns större möjligheter till sammanträffanden även utanför skolan. Rent numerärt finns inte så många kamrater att välja mellan, och eleverna har en mera personlig och intim kännedom om varandras familjer och vanor. Detta skapar utan tvivel en viss känsla av samhörighet och ömsesidig uppskattning, som tar sig uttryck i en större frekvens av uttalanden om positiv interaktion. I storstaden försvåras ofta de sociala kontakterna av ett flertal yttre förhållanden, genom de stora avstånden och genom bebyggelsens utformning. Där finns också i regel ett större antal kamrater att umgås med. Allt detta bidrar till att göra de sociala relationerna mera splittrade och ytliga samt främjar en viss reserverad hållning i det sociala umgänget.

Elevattityder i olika geografiska regioner

Resultaten av de olika attitydvariablerna inom de sex undersökta geografiska regionerna sammanfattar vi i ett diagram (fig. 4). Därvid visar sig en synnerligen stor likhet i de fem attitydvariablernas skalvärden i flertalet regioner. Denna överensstämmelse är nästan fullständig i Skåne-gruppen, i Stockholms stads- och läns-grupp och i Västmanlands-gruppen. I Norrlands-grupperna är spridningen mellan variablerna betydligt mera framträdande.

Mest frapperande är de låga värden för samtliga variabler utom den negativa delskalan av attityder till kamrater inom Stockholms stad. Särskilt stor blir skillnaden när dessa värden jämföres med Skåne- och Västmanlands-grupperna. Även när det gäller elevernas attitydvariabler är dif-

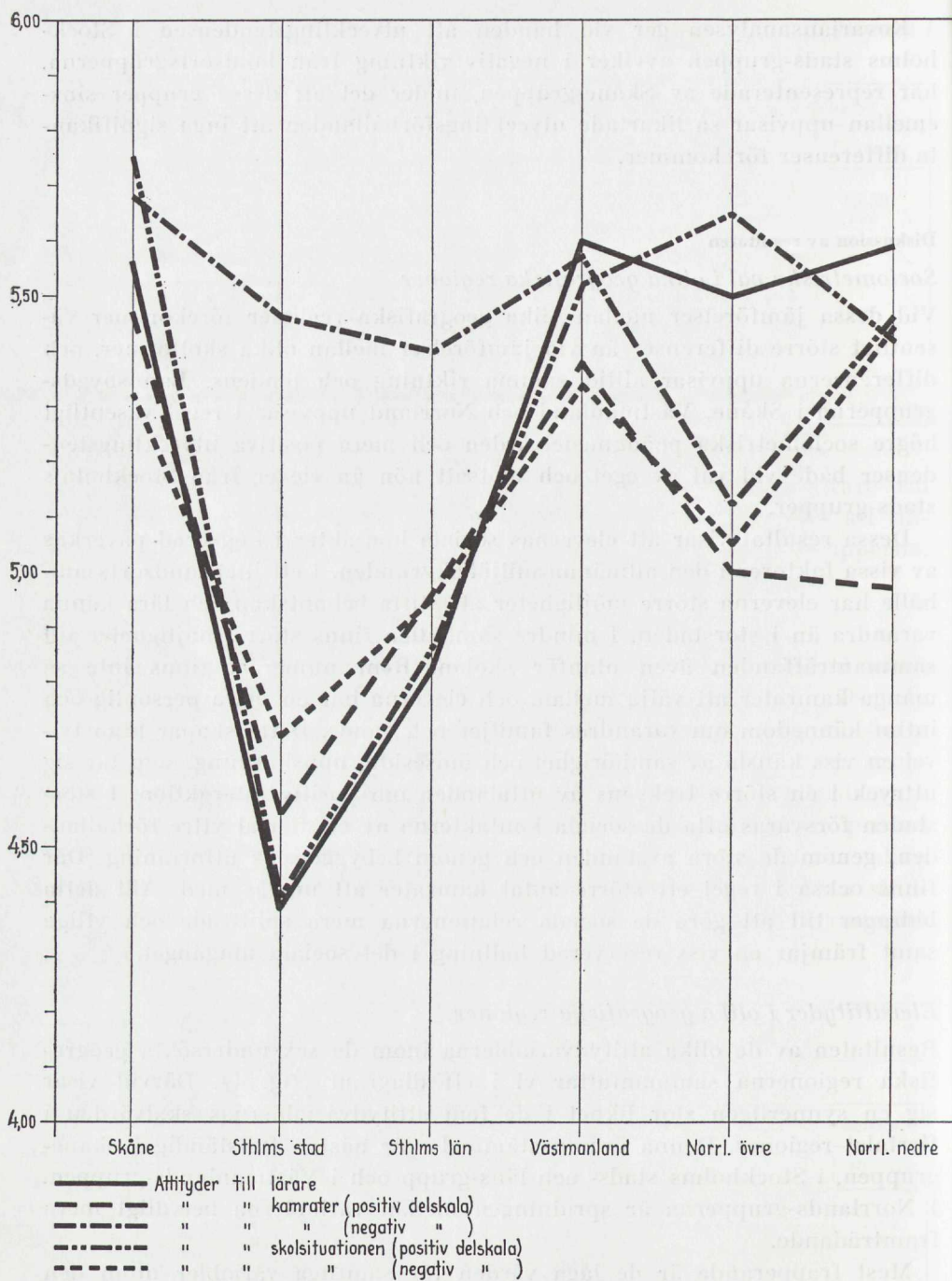

Fig. 4. Medelvärden vid första försöket i de fem attitydskalorna inom olika geografiska regioner

ferenserna mellan olika geografiska regioner större än olikheter mellan de jämförda skoluttyperna.

Den allmänna miljöbakgrunden synes alltså spela en mycket betydelsefull roll för utformningen av elevernas attityder till lärare, till kamrater och till skolsituationen som helhet. I storstadsmiljö motverkas utvecklingen av positiva sociala attityder av ett flertal faktorer. Vi kan nämna de stora skolenheterna, kollektivsituationernas mångfald, de sociala gruppernas obeständighet och rörlighet samt familjegruppens splittring. Alla dessa företeelser utgör hinder för uppkomsten av primärgrupper, i vilka solidaritet, samhörighet och andra positiva attityder kan uppövas och utvecklas.

Sammanfattning

Elevinställning och klasstorlek

Våra undersökningar visar, att i en klass med ett lägre elevantal förekommer regelbundet högre sociometriska valpoäng än i klasser med större elevantal. Dessa resultat ger oss belägg för att när elevantalet i klassen blir mindre befrämjas en intimare interaktion mellan eleverna och uppkomsten av positiva relationer underlättas. Våra jämförelser mellan realskolor och enhetsskolor med ett motsvarande elevantal visar i regel inga påtagliga skillnader vid val av eget kön, och vid val av motsatta könet finner vi hos realskolans elever en signifikant mera positiv inställning.

För utvecklingen av elevernas attityder till lärare, till kamrater och till skolsituationen som helhet finner vi däremot att elevantalet i klassen spelar en obetydlig roll.

Elevinställning i olika geografiska regioner

Både när det gäller de sociometriska variablerna och när det gäller attitydvariablerna erhåller vi de största skillnaderna, när vi gör jämförelser mellan resultaten i de olika geografiska regioner vi undersökt, och differenserna går alltid i samma riktning. Landsbygdsgrupperna i Skåne, Västmanland och Norrland ligger i regel högst i samtliga variabler både vid sociometriska val och i attitydskalorna, och Stockholms stad ligger genomgående lägst.

Dessa väsentliga för att inte säga avgörande skillnader i elevernas sociala beteende synes alltså inte kunna återföras till skolans organisation eller andra skolinflytanden utan influeras av förhållanden utanför skolmiljön. Den allmänna miljöbakgrunden synes sålunda vara av den största betydelse både för interaktionen mellan eleverna och för elevernas attityder till lärare, till kamrater och till skolsituationen som helhet.

KAPITEL XI

Elevernas inställning i relation till sociala miljövariabler

I detta kapitel kommer vi att redovisa resultaten av våra undersökningar av samspelet mellan elevernas attityder och vissa faktorer i den sociala miljön. Vi analyserar först *samband mellan elevernas inställning till lärare och lärarnas attityder* i uppfostringsfrågor och angående undervisningsproblem. Därefter studerar vi i vad mån *föräldrarnas utbildningsnivå* inverkar på *barnens sociala attityder*, och slutligen sätter vi *föräldrarnas skolambition i relation till barnens attityder* till skolsituationen.

Lärarnas attityder och elevernas inställning

Undersökning av lärarnas attityder

Denna undersökning syftar dels till att klarlägga lärarnas attityder i uppfostringsfrågor och deras inställning till undervisningsproblem, dels till att undersöka samband mellan lärarattityder och elevernas inställning till och uppskattning av sina lärare.

Ur attitydschemat för lärarna utvärderades efter homogenitetsanalys först 15 uppgifter, som utgör en delskala för lärarens *uppfostringsattityder* och därefter 13 uppgifter, som bildar en delskala för lärarens inställning till *undervisningsproblem*. Varje deluppgift gavs poäng efter fallande skala 5, 4, 3, 2 och 1, varvid ett helt accepterande av uppgiftens innehåll värderades med 5 poäng och ett helt förnekande fick 1 poäng. Den sammanlagda poängsumman kom för delskalan för uppfostringsattityder att sträcka sig mellan 75 och 15 poäng och för delskalan för undervisningsproblem mellan 65 och 13 poäng. Eftersom båda skalorna var sammanställda av påståenden, som präglas av en dominativ inställning, kom en hög sammanlagd poäng att innebära en dominativ lärarattityd och en låg poängsumma avståndstagande från dominativa tendenser.¹

Vid materialets bearbetning har vi delat upp lärarna efter deras utbildning och den skolform i vilken de tjänstgör. Bearbetningens resultat redo-

¹ »Behavior is said to be dominative when it is characterized by a rigidity or inflexibility of purpose, by an inability or an unwillingness to admit the contribution of another's experience desires, purposes, or judgment in the determining of goals which concern others. — In domination one attempts to make others behave according to one's own standards or purposes». (Anderson o. Brewer 1945, s. 9)

Tabell 59. Lärarnas uppfostringsattityder

Lärarnas utbildning	Skolform												Summa		
	Ä			Y			R			F					
	N	M	S	N	M	S	N	M	S	N	M	S	N	M	S
Lärare med akadem.ex.	32	41,1	10,9	43	40,0	9,2	70	40,6	9,0	—	—	—	145	40,5	9,4
Folkskoll. med vidareutbildn.	7	38,4	9,8	13	40,5	8,5	1	31,0	—	—	—	—	21	39,4	8,8
Folkskollärare	14	44,4	12,7	8	36,5	11,1	10	42,0	11,7	33	46,7	9,2	65	44,2	10,9
Facklärare	11	47,7	8,2	10	40,9	8,3	5	41,2	9,1	15	53,1	9,9	41	47,2	10,1
Summa	64	42,7	11,0	74	39,9	9,1	86	40,7	9,3	48	48,7	9,8	272	42,3	10,2

visas i två tabeller, en för lärarnas *uppfostringsattityder* (tabell 59) och en för lärarnas inställning till *undervisningsproblem* (tabell 60).

Av tabell 59 framgår att de största skillnaderna mellan olika lärarkategoriernas attityder i uppfostringsfrågor förekommer mellan lärare med akademisk examen å ena sidan och folkskollärare och facklärare å den andra. De vidareutbildade folkskollärarnas uppfostringsattityder visar stor likhet med de akademiskt utbildade lärarnas och skiljer sig signifikant från attityder hos lärare med enbart folkskollärarexamen (se tabell 61).

Lärarens attityd synes emellertid vara beroende av hans upplevelser av eleverna och deras inställning till skola och skolsituation. Påtaglig är sålunda likheten i attityd hos *samtliga* lärarkategorier som tjänstgör i enhetskolor av yngre årgång och i realskolor, medan folkskollärare och facklärare som tjänstgör i folkskoleklasser uppvisar mera dominanta uppfostringsattityder. Antalet folkskollärare och facklärare med undervisning i enhetskolor och realskolor är dock alltför litet i vårt material för att kunna ligga till grund för bestämda slutsatser. Tendensen att dessa lärarkatego-

Tabell 60. Lärarens inställning till undervisningsproblem

Lärarnas utbildning	Skolform												Summa		
	Ä			Y			R			F					
	N	M	S	N	M	S	N	M	S	N	M	S	N	M	S
Lärare med akadem.ex.	32	39,1	10,4	43	38,0	7,9	70	41,3	8,7	—	—	—	145	39,8	8,9
Folkskoll. med vidareutbildn. .	7	34,1	9,4	13	36,9	7,3	1	32,0	—	—	—	—	21	35,8	7,8
Folkskollärare	14	39,3	11,8	8	36,0	10,5	10	41,1	6,0	33	40,5	7,3	65	39,8	8,6
Facklärare	11	47,2	8,2	10	40,8	7,4	5	40,6	6,3	15	50,3	8,2	41	46,0	8,6
Summa	64	40,0	10,7	74	37,9	8,0	86	41,1	8,3	48	43,6	8,8	272	40,4	9,1

Tabell 61. Signifikansprövning av differenser

Jämförelser	Attitydskala					
	Uppfostringsfrågor			Undervisningsproblem		
	Attityd-diff.	C. R.	P	Attityd-diff.	C. R.	P
Ak.ex. — Fo.v.	+ 1,1	0,53	.	+ 4,0	2,16	*
Ak.ex. — Fo.	— 3,7	2,37	*	± 0,0	0,00	.
Ak.ex. — Fa.	— 6,7	3,81	**	— 6,2	4,04	**
Fo.v. — Fo.	— 4,8	2,04	*	— 4,0	1,99	*
Fo.v. — Fa.	— 7,8	3,14	**	— 10,2	4,70	**
Fo — Fa.	— 3,0	1,44	.	— 6,2	3,65	**

rier uppvisar mera dominanta uppfostringsattityder vid tjänstgöring i folkskolor än i övriga skolformer är dock otvetydig.

Inställningen till undervisningsproblem är i stort sett likartad hos lärare med akademisk examen och hos folkskollärare oberoende av den skolform i vilken de tjänstgör. Folkskollärare med vidareutbildning synes ha en något mindre dominant inriktning i sin undervisning, medan facklärare även när det gäller undervisningsproblem företräder den mest dominanta attityden och mest utpräglat hos de lärare som tjänstgör i folkskoleklasser.

Dessa skillnader mellan olika lärarkategoriernas attityder, när det gäller uppfostringsfrågor och undervisningsproblem, påverkas med all sannolikhet av ett flertal faktorer. De olika lärarkategorierna rekryteras av allt att döma från olika sociala skikt i samhället, och det finns väsentliga olikheter i deras utbildning och tjänstgöringsförhållanden. Vid en uppdelning av materialet på fyra åldersgrupper och efter kön har vi däremot inte kunnat konstatera några signifikanta differenser.

Förklaring till facklärarnas mera dominant attityder både när det gäller undervisningsproblem och uppfostringsfrågor bör därför sökas på flera håll: i själva ämnet de företräder och hos dessa lärares tjänstgöringsförhållanden, men kanske framför allt i deras knapphändiga pedagogisk-psykologiska utbildning.

Av tabell 62 framgår att det föreligger en påtaglig överensstämmelse mellan lärarnas attityder i uppfostringsfrågor och deras inställning till

Tabell 62. Korrelationer (r) mellan lärarnas uppfostringsattityder och deras inställning till undervisningsproblem

Lärarnas utbildning	N	r
Lärare med akadem. ex.	145	.76
Folkskoll. med vidareutbildning.	21	.78
Folkskollärare.	65	.74
Facklärare.	41	.73
Samtliga lärare	272	.75

undervisningsproblem. För samtliga lärarkategorier är korrelationen omkring 0.75. Lärare med dominanta attityder i uppfostringsfrågor har alltså i regel också uppfattningen, att läraren bör vara den dirigerande och dominerande när det gäller undervisning. Om man genom lämplig utbildning och pedagogisk träning kunde öppna vägar för en förnyelse av undervisningens metodiska utformning, skulle möjligen också därigenom en uppmjukning av lärarens dominanta uppfostringsattityder kunna åstadkommas.

Bavelas och Lewin (1942) redogör för ett försök att åstadkomma sådana attitydförändringar genom pedagogisk-metodisk träning. Under en fortbildningskurs omfattande fyra veckor observerades och registrerades lärarnas arbetsmetoder, och av sina handledare fick de fortlöpande kritik och upplysningar om hur de skulle effektivisera sin undervisning. Vid slutet av träningsperioden kunde man konstatera en attitydförskjutning, så att lärarens dominanta behandling av eleverna hade reducerats i betydande grad. Lärarna visade sig också mera engagerade i sitt arbete och större säkerhet i sin behandling av barnen. Även hos barnen framträdde större initiativrikedom och mera aktivt intresse vid arbetets planering.

Samband mellan lärarattityd och elevernas attityder

Några tidigare undersökningar

Relationerna mellan lärare och elever i skolan har blivit föremål för åtskilliga studier, som givit upplysande och intressanta resultat.

Lewin, Lippitt och White (1939) studerade hur lärares olikartade uppträdande och deras attityder kan åstadkomma olika sociala beteenden hos eleverna. Under den dominerande lärarens ledning visade eleverna aggressivitet och irritation men även undergivenhet och likgiltighet, medan eleverna under en gruppriktad ledare arbetade i lugn samverkan i en relativt konfliktfri atmosfär.

Anderssons och Brewers (1945 o. 1946) observationer av lärares beteenden i klassrummet gav likartade resultat. De gjorde jämförelser mellan klasser med påfallande dominanta lärare och klasser med övervägande integrativa lärare och kunde därvid visa, att lärarens uppträdande i avsevärd grad influerade och bestämde elevernas beteenden, som i sin tur återverkade på lärarens åtgärder och ingripanden i en ständig kretsgång. Hos såväl dominanta som integrativa lärare medförde lärarens åtgärder och attityder, att hos eleverna framträdde beteenden och attityder likartade dem som förekom hos lärarna. Dominanta lärare fick dominanta elever, som ofta visade aggressiva och asociala tendenser mot varandra.

Även *Cook, Leed och Callis* (1952) kunde vid sina attitydundersökningar konstatera att lärare, som inte lyckades skapa goda kontakter med sina elever, i regel kännetecknades av dominanta attityder.

Det finns alltså goda grunder för antagandet att dominanta attityder hos lärare kan leda till konflikter mellan eleverna och andra svårigheter i skol-

Tabell 63. Korrelationer (ρ) mellan enskilda lärares attityder

Skol- form	N	Klassföreståndares attityder								
		Uppfostran			Undervisning			Uppfostran + Undervisning		
		G	F	G + F	G	F	G + F	G	F	G
Ä	24	.08	.46	.27	.06	.41	.24	.07	.51	
Y	34	— .26	.21	.07	.05	.32	.18	— .12	.28	
R	25	— .12	.32	.06	— .27	.10	— .08	— .22	.19	—
F	17	.27	.15	.18	.24	.09	— .05	.24	.03	

arbetet. Undersökningar av samband mellan lärarens uppfostringsattityder och elevernas uppfattning av läraren, som utförts av *Leeds* (1950 o. 1952) och av *Della Piana* och *Gage* (1955), visar signifikanta positiva korrelationer. Även i den s. k. Stockholmsundersökningen av *Husén*, *Husén* och *Svensson* (1959) har sambanden mellan lärarens uppfostringssyn och elevernas attityder till skolan siffermässigt fastställts. I klass 6 konstaterades de största sambanden mellan lärarens attityd i uppfostringsfrågor och elevernas inställning till skolan och deras skolmotivation med korrelationer mellan 0.43 och 0.46. En »barnförstående» attityd från lärarens sida skapar alltså mera motiverade barn, och hos dessa utvecklas en positiv hållning till läraren och skolan, medan omvänt dominanta attityder hos läraren verkar hindrande på skolmotivationen och frammanar mindre positiva attityder till skolan.

Bearbetningsmetod och resultat

Genom att beräkna korrelationer mellan lärarnas attityder i uppfostringsfrågor och deras inställning till undervisningsproblem å ena sidan och elevernas attityder gentemot lärarna å den andra får vi ett mått på samspelet mellan lärare och elever.

Vid uträkningen av korrelationerna har vi förfarit på det sättet, att vi för varje klassavdelning beräknat medeltalet av elevernas positiva attityder till lärarna dels för gossar och flickor separat, dels för de båda könen tillsammans. Därefter har klassavdelningarna rangordnats efter dessa medeltal. På ett liknande sätt har vi rangordnat lärarvariablerna dels för klassföreståndarna, dels för den lärare, som utan att vara klassföreståndare har största antalet undervisningstimmar i klassen. Vi har även beräknat medeltalen för dessa båda lärares samlade attityder, varefter även dessa medeltal rangordnats, och dessutom slutligen rangordnat de summerade attityderna för de fyra lärare, som har haft mest undervisning i respektive klass. Högsta poäng i lärarattitydskalorna och lägsta poäng i elevernas attitydskala har därvid givits rangnummer 1 osv. Mellan dessa olika variabler har så rangkorrelationer beräknats. Resultaten av korrelationsberäkningarna redovisas i tabellerna 63 och 64.

fostringsfrågor och undervisningsproblem och elevernas attityder till lärarna

Annans lärares attityder								
Uppfostran			Undervisning			Uppfostran + Undervisning		
G	F	G + F	G	F	G + F	G	F	G + F
.04	.40	.22	.17	.54	.41	.08	.35	.29
-.06	-.10	-.19	-.02	-.01	-.09	-.05	-.02	-.05
-.07	-.08	-.07	-.22	.10	-.19	-.13	.08	-.06
.02	.07	.07	.11	.13	.13	.20	.25	.21

Flertalet av de beräknade korrelationerna är låga och inte signifikanta. Undantaget från denna regel utgör sambanden mellan lärarattityder och flickornas attityder i enhetsskolor av äldre årgång, där vi finner signifikanta värden. Även i enhetsskolor av yngre datum och i realskolor finner vi hos flickorna betydligt större samband mellan deras attityder och klassföreståndarens än hos gossarna. Även när det gäller lärarnas summerade attityder finner vi de största sambanden mellan flickornas attityder och lärarattityderna.

Diskussion av resultaten

Eftersom eleverna både i enhetsskolor och i realskolor övergår från ett utpräglat klasslärarsystem till ett ämneslärarsystem och sålunda stiftar bekantskap med ett stort antal nya lärare, kan man inte förvänta alltför stort samband mellan någon enskild lärares attityder och elevernas inställning till lärarna i allmänhet. Man kunde dock förvänta att klassföreståndarna i enhetsskolor har större inflytande på utformningen av elevernas attityder än övriga lärare. På enhetsskolans högstadium betonas klassföreståndarens uppgifter som fostrare och sammanhållande kraft i klassen, och han har ofta ett större antal undervisningstimmar i klassen än övriga lärare. — I folkskolans klasser, där en klasslärare även i årskurs 7 har hand om större delen av undervisningen, borde man också förvänta en väsentlig influens på eleverna från denne lärares attityder.

Tabell 64. Korrelationer (ρ) mellan lärares summerade attityder till uppfostringsfrågor och undervisningsproblem och elevernas attityder till lärarna

Skolform	N	Klassförest. + en lärare			Fyra lärares attityder								
		Uppf. + Underv.			Uppfostran			Undervisning			Uppf. + Underv.		
		G	F	G + F	G	F	G + F	G	F	G + F	G	F	G + F
Ä	24	.10	.57	.34	.33	.71	.56	.13	.57	.37	.26	.68	.49
Y	34	-.08	.27	.05	-.15	.02	-.10	-.01	.18	.10	.06	.10	.10
R	25	-.12	.20	.00	-.08	.24	.09	-.14	.31	.08	-.20	.22	-.04
F	17	.14	.14	.09	.00	.12	.05	.04	.01	.05	-.06	-.06	-.03

De erhållna resultaten kan inte sägas bekräfta dessa förmodanden. Några otvetydiga differenser mellan olika skolformer finner vi inte. Mest överraskande är de låga sambanden mellan lärarattityder och elevattityder i folkskoleklasserna, där dock klassläraren utgör den ojämförligt viktigaste faktorn både i fråga om elevernas undervisning och för deras fostran. De låga sambanden kan kanske delvis förklaras därav, att även flertalet elever i folkskoleklasserna har fått nya klassföreståndare vid läsårets början.

Det inflytande som klassföreståndarens och övriga lärares attityder i uppfostringsfrågor och till undervisningsproblem har haft på eleverna kommer till klara uttryck endast vid utformningen av flickornas attityder till lärarna. Gossarnas attityder till lärarna är tydligen beroende av andra faktorer än graden av lärarnas dominanta inställning i uppfostringsfrågor och till undervisningsproblem.

Även om flickorna ytligt sett ofta uppvisar en hållning av följsamhet och eftergivenhet gentemot lärarna, synes de sålunda uppleva trycket från den dominante läraren starkare och reagerar med en protest, som tar sig uttryck i attitydtestet genom en låg värdering av lärare med dominanta attityder och en hög värdering av de lärare, som tar avstånd från en dominerande och dirigerande inställning. Denna tendens framträder både i enhetsskolor av olika årgångar och i realskolor men är genomgående klart signifikant endast i enhetsskolor av äldre årgång och kan förmodligen ses som ett utslag av klassföreståndarnas mera målmedvetna fostrande på verkan i dessa äldre enhetsskolor.

Gossarna upplever inte lärarnas attityder på samma sätt som flickorna och synes i större utsträckning acceptera dominanta attityder hos klassföreståndare och andra lärare. I varje fall återverkar inte lärarnas attityder på gossarnas inställning i så hög grad att vi här kan registrera några signifikanta samband.

Dessa resultat stämmer väl överens med resultaten av våra undersökningar med parvisa jämförelser av elevernas attityder till lärare. Där finner vi, att för flickorna är en »snäll lärare» betydligt mera eftersträfvansvärd för trivseln i skolan än bland gossarna, och att gossarna har något lättare att acceptera en »sträng lärare» än flickorna.

Föräldrarnas hållning och barnens attityder

Enkätundersökning med elevernas föräldrar

Syftet med denna undersökning är tvåfaldigt. Vi vill dels studera och *kartlägga föräldrarnas attityder* och inställning till väsentliga problem i samband med barnens utbildning och yrkesval, deras uppfattning av läxläsning, prov och betyg i skolan samt söka få en uppfattning av föräldrarnas personliga engagemang i barnens skolarbete. Dels vill vi med ledning av svaren på de uppställda frågorna söka få fram *ett mått på föräldrarnas ambition*.

ner för sina barns utbildning och intresse för skolan («Skolambition») för att kunna sätta detta i relation till barnens attityder till sina lärare och till olika sidor av skolsituationen.

Bearbetningsmetod

Bearbetningen av materialet har främst tagit sikte på att beräkna procentuella fördelningen av antalet »Ja-svar» och »Nej-svar», resultaten har härvid beräknats med tre olika gruppindelningar av materialet. Förutom uppdelningen i de fyra olika skoltyperna har vi dessutom uppdelat svaren på tre socialgrupper och på fem utbildningsgrupper.

Socialgruppsindelningen har utförts med ledning av de uppgifter om yrke som föräldrarna lämnat samtidigt med svaren, och gruppindelningen har företagits med hjälp av statistiska centralbyråns socialgruppsindelning av olika yrken.

Utbildningsgrupperingen har företagits på grundval av uppgifter om föräldrarnas utbildning, som dessa lämnat i samband med besvarandet av enkäten. De fem utbildningsgrupperna har sammanställts på följande sätt:

- Utbildningsgrupp 1. — båda föräldrarna endast folkskola
2. — endera av föräldrarna genomgått yrkesskola
3. — endera av föräldrarna genomgått folkhögskola
4. — endera av föräldrarna avlagt realexamen
5. — endera av föräldrarna avlagt studentexamen eller akademisk examen.

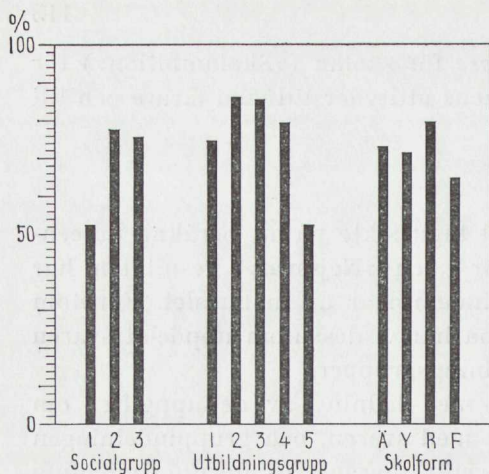
Huvudresultaten av undersökningen åskådliggöres med hjälp av diagram (fig. 5—7) över den procentuella fördelningen av »Ja-svar» i olika skoltyper, socialgrupper och utbildningsgrupper. (Detaljresultat återfinnes i tabell 4 i tabellbilagan.)

Kommentar till resultaten

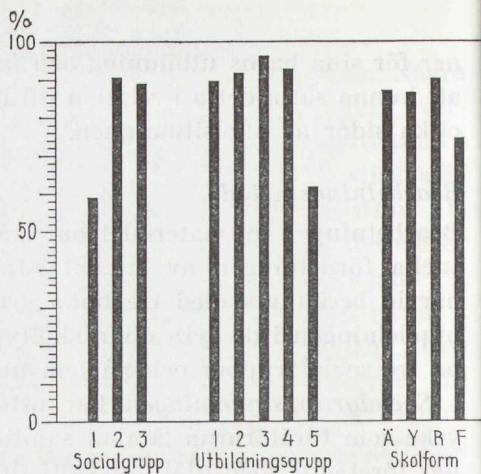
Skillnader mellan resultaten från enhetsskolor av tidig årgång och nyare årgång är mycket obetydliga i samtliga frågor utom i de två, som berör samarbetet mellan föräldrarna och skolan. I enhetsskolor av äldre årgång diskuterar föräldrarna mera med lärare när det gäller barnens yrkesval, och i de äldre försöksdistrikten förekommer ett flitigare deltagande i föräldramöten. Resultaten av dessa båda frågor indicerar, att det förekommer ett intensivare och mera fruktbärande samarbete mellan föräldrar, lärare och skola i de skolområden, där enhetsskolan varit i verksamhet ett antal år än i de områden, där den nyligen införts.

Skillnader mellan resultat från enhetsskolan å ena sidan och resultat från realskolan och folkskolan å den andra finner vi emellertid också just när det gäller dessa båda frågor om samarbete mellan föräldrar och lärare. I realskolan och folkskolan förekommer diskussion med lärare om elevernas

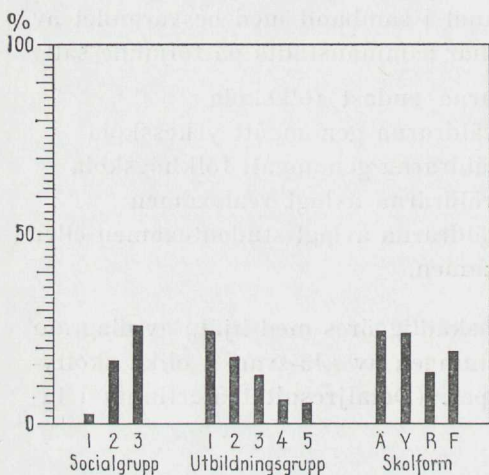
Skulle Ni velat ha längre skolutbildning än vad Ni har fått?

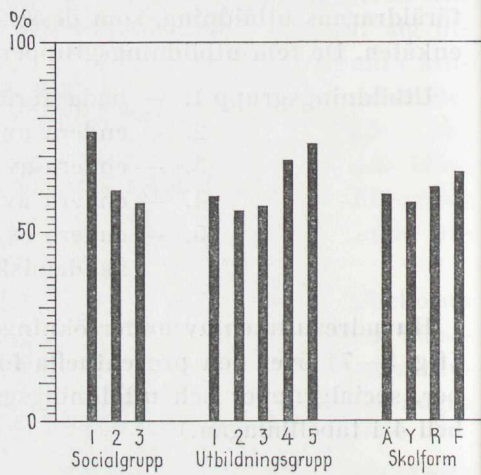
Önskar Ni att Ert barn skall få längre skolutbildning än Ni själv har fått?

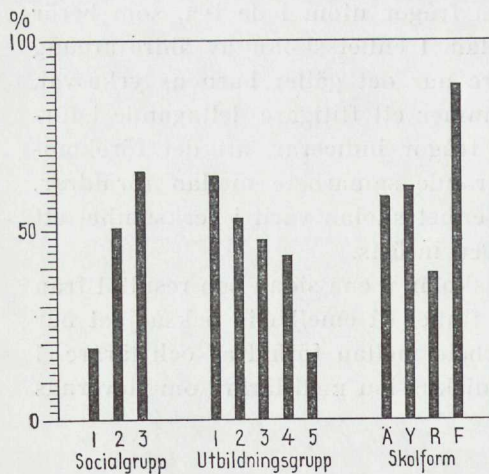
Anser Ni att skolan bör ta huvudansvaret för barnens yrkesval?

Anser Ni att barnens yrkesval främst bör vara föräldrarnas sak?

Anser Ni att Ert barn i första hand bör inrikta sig på en utbildning för ett praktiskt yrke?

Anser Ni att Ert barn i första hand bör inrikta sig på teoretiska studier?

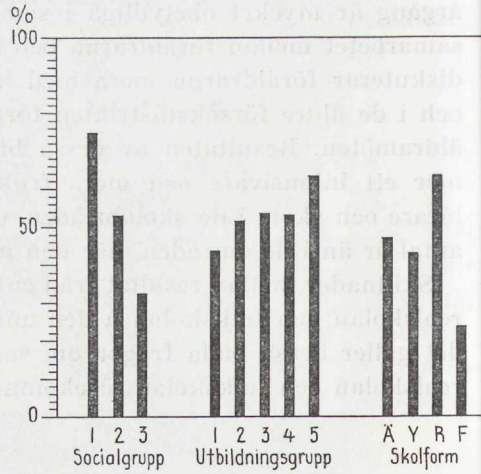
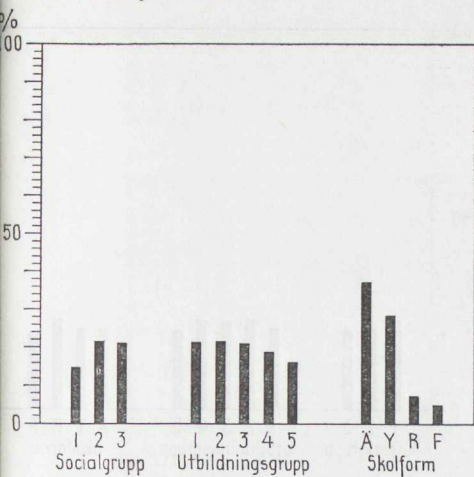
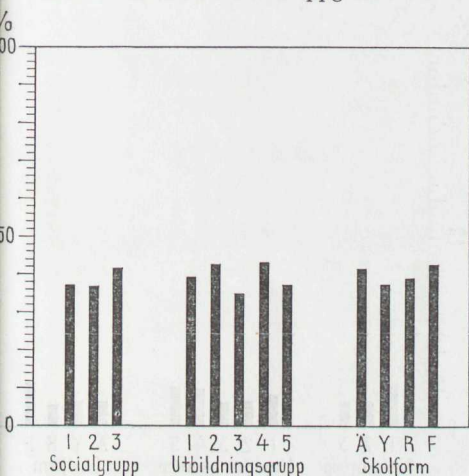

Fig. 5. Den procentuella fördelningen av »Ja-svar» vid olika frågor i föräldraskenketan inom socialgrupper, utbildningsgrupper och skolformer

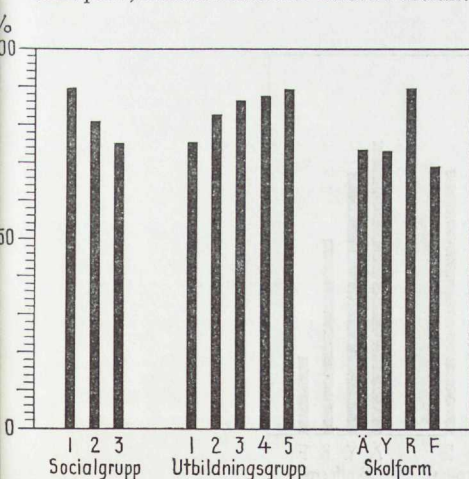
Har Ni diskuterat Ert barns framtida utbildning med lärarna t. ex. klassföreståndare eller yrkesvalslärare?

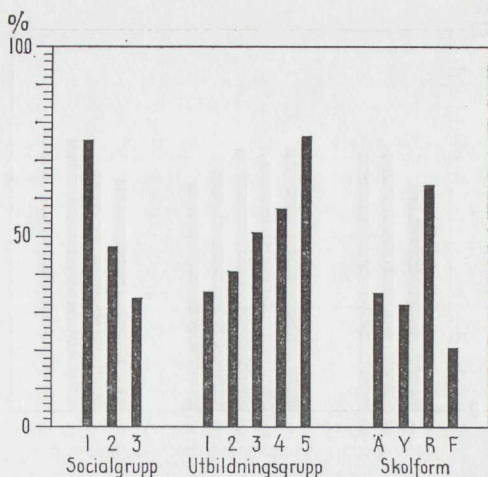
Brukar Ni regelbundet förhöra Ert barn och kontrollera läxor och hemuppgifter?

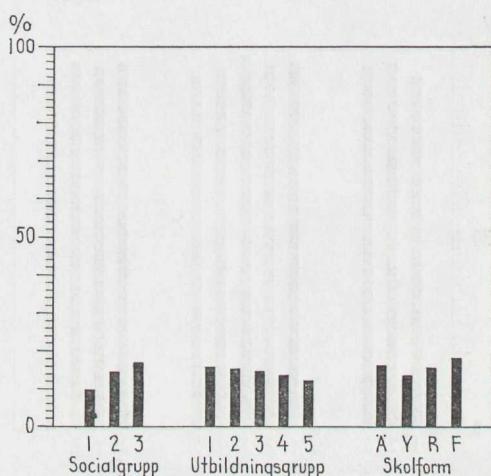
Tar Ni reda på och diskuterar resultaten av olika prov, som Ert barn fått utföra i skolan?

Anser Ni att Ert barn skulle kunna klara studentexamen?

Anser Ni att Ert barn får för mycket hemläxor?

Är Ni nöjd med de betyg Ert barn erhöi i klass 6?

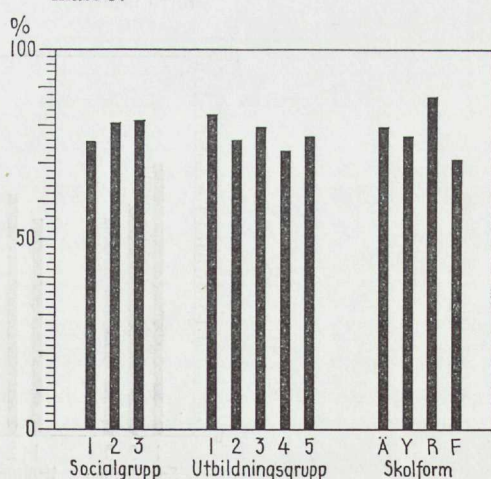
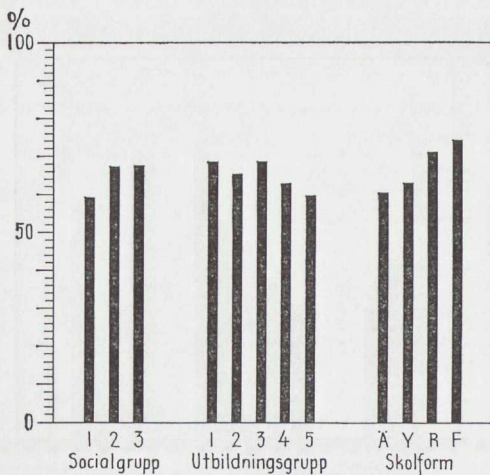
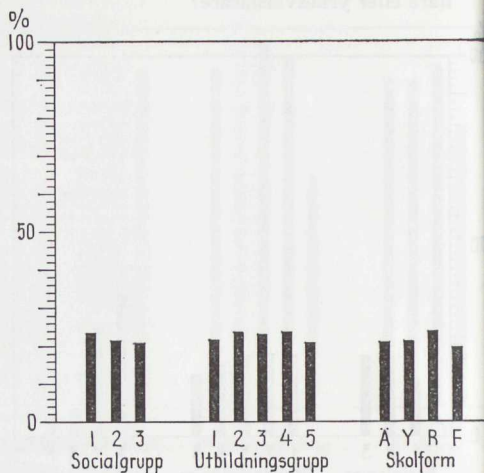

Fig. 6. Den procentuella fördelningen av »Ja-svar» vid olika frågor i föräldraenkäten inom socialgrupper, utbildningsgrupper och skolformer

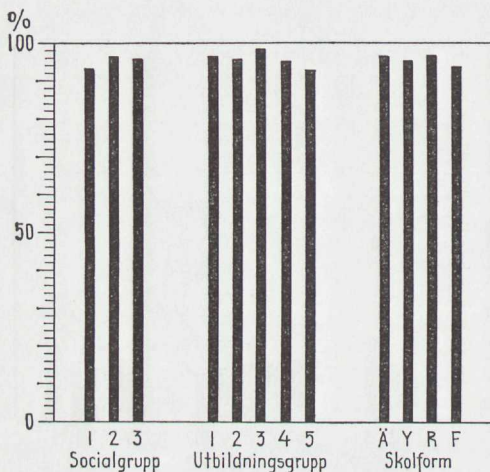
Tycker Ert barn att det är roligt med prov i skolan?

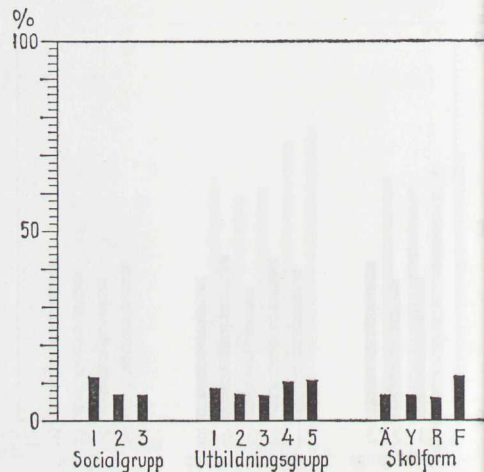
Blir Ert barn nervöst och oroligt inför prov i skolan?

Tycker Ni att Ert barn lär sig nyttiga och värdefulla ting i skolan?

Anser Ni att Ert barn får syssla med onödiga saker i skolan?

Har Ni varit på något föräldramöte under förra läsåret?

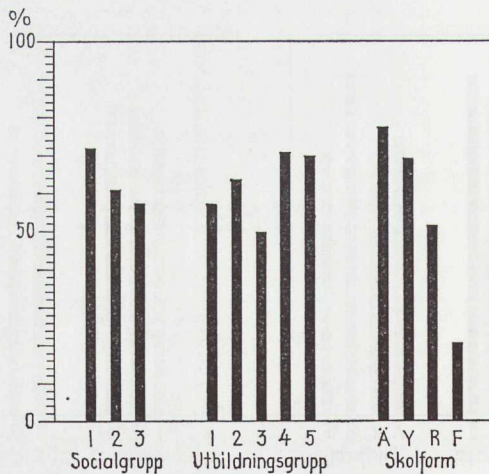

Fig. 7. Den procentuella fördelningen av »Ja-svar» vid olika frågor i föräldraenkäten inom socialgrupper, utbildningsgrupper och skolformer

yrkesval i mycket ringa omfattning, och deltagandet i föräldramöten är i realskolan betydligt mindre än i enhetsskolan och i folkskolan är deltagandet överraskande lågt.

Föräldrarna till elever i realskolor skiljer sig emellertid från föräldrar till elever i övriga skolformer genom sin avgörande inriktning mot teoretiska studier för barnen och genom sina högt ställda förväntningar och aspirationer ifråga om examensresultat samt ett påtagligt engagemang i elevernas skolarbete, diskussion av prov och betygsresultat.

Skillnader mellan olika socialgrupper och utbildningsgrupper är mest markant när det gäller föräldrarnas aspirationer för sina barn, varvid socialgrupp 1 och utbildningsgrupp 5 har långt större förväntningar att barnen skall kunna klara studentexamen än övriga grupper. I dessa båda grupper finner vi också en bestämd inriktning mot teoretiska studier och en avgjord åsikt att yrkesvalet är föräldrarnas privatsak, som skolan inte bör ta något ansvar för.

Föräldrarna i socialgrupp 1 och utbildningsgrupperna 4 och 5 visar också ett otvetydigt och starkt engagemang i barnens skolarbete genom att i större utsträckning än övriga grupper diskutera resultaten av elevernas prov i skolan och genom ett flitigare deltagande i föräldramöten.

Ett detaljresultat av intresse bör slutligen noteras. Föräldrar från socialgrupp 2 och 3 med barn i realskola uppvisar på avgörande punkter, när det gäller barnens yrkesinriktning och skolutbildning samt deras engagemang i barnens skolarbete, ett attitydmönster som i hög grad överensstämmer med de ovan sammanfattade grunddragen hos föräldrar i socialgrupp 1. Utan tvivel upplever dessa föräldrar skolutbildningen som möjligheter och chanser till socialt avancemang.

Föräldrarnas utbildning och barnens attityder

För att undersöka i vad mån föräldrarnas utbildning inverkar på utformningen av elevernas attityder till sina kamrater, till lärare och till skolsituationen gör vi jämförelser mellan elevernas attityder i de två föräldragrupper, som uppvisar den största skillnaden i utbildning, nämligen dels den grupp där båda föräldrarna inte har någon som helst utbildning utöver folkskolan (Utbildningsgrupp 1), dels de grupper där någon av föräldrarna avlagt realexamen, studentexamen eller akademisk examen (Utbildningsgrupperna 4 och 5). Dessa båda gruppers medelvärden i olika attitydskalor jämföres och signifikansprövas.

Resultatet av dessa undersökningar redovisas i tabellerna 65, 66 och 67.

Elevernas *attityder till läraren* är mest positiva då föräldrarna genomgått endast folkskola och sålunda tillhör utbildningsgrupp 1. Denna tendens framträder i alla de undersökta skolgrupperna, men endast hos eleverna i realskolor når differenserna mellan de jämförda utbildningsgrupperna övertygande och klar signifikans.

Tabell 65. Elevernas attityder till lärare vid uppdelning av materialet efter föräldrarnas utbildning

Skolform	Utbildningsgrupp						Signifikansprövning	
	1			4—5				
	N	M	S	N	M	S	t	P
Ä.....	357	5,14	1,88	69	4,74	1,71	+ 1,63	.
Y.....	598	4,92	1,87	130	4,69	1,75	+ 1,29	.
R.....	444	5,27	1,65	268	4,81	1,76	+ 3,51	***
F.....	207	5,89	1,86	12	5,67	2,23	+ 0,41	.
Samtliga	1 606	5,19	1,83	479	4,79	1,76	+ 4,34	***

Tabell 66. Elevernas attityder till skolsituationen vid uppdelning av materialet efter föräldrarnas utbildning

Skolform	Del-skala	Utbildningsgrupp						Signifikans-prövning	
		1			4—5				
		N	M	S	N	M	S	t	P
Ä.....	Pos	357	4,93	1,90	69	5,10	1,66	— 0,70	.
Y.....		598	5,01	1,96	130	4,82	1,90	+ 1,03	.
R.....		444	5,51	1,86	268	4,81	1,82	+ 4,89	***
F.....		207	5,35	1,79	12	5,08	2,19	+ 0,50	.
	Samtliga	1 606	5,17	1,91	479	4,86	1,83	+ 3,23	***
Ä.....	Neg	357	4,67	2,04	69	5,09	1,67	— 1,59	.
Y.....		598	4,96	1,94	130	5,01	1,74	— 0,25	.
R.....		444	5,69	1,84	268	5,21	1,76	+ 3,43	***
F.....		207	5,03	2,00	12	4,50	1,93	+ 0,90	.
	Samtliga	1 606	5,11	1,98	479	5,12	1,74	— 0,13	.

Tabell 67. Elevernas attityder till kamrater vid uppdelning av materialet efter föräldrarnas utbildning

Skolform	Del-skala	Utbildningsgrupp						Signifikans-prövning	
		1			4—5				
		N	M	S	N	M	S	t	P
Ä.....	Pos	357	4,99	1,89	69	5,70	1,44	— 2,94	**
Y.....		598	4,73	1,82	130	4,81	1,86	— 0,42	.
R.....		444	5,30	1,70	268	4,89	1,67	+ 3,15	**
F.....		207	5,07	1,78	12	5,58	1,44	— 0,97	.
	Samtliga	1 606	4,99	1,81	479	5,00	1,71	— 0,11	.
Ä.....	Neg	357	5,33	1,87	69	5,77	1,80	— 1,80	.
Y.....		598	5,52	1,84	130	5,60	1,62	— 0,48	.
R.....		444	5,87	1,78	268	5,60	1,72	+ 1,96	*
F.....		207	5,06	1,81	12	5,17	1,27	— 0,21	.
	Samtliga	1 606	5,51	1,85	479	5,62	1,69	— 1,22	.

Elevernas *attityder till skolsituationen* företer inte en lika enhetlig bild som deras attityder till läraren. De signifikanta differenser som framträder finns även här inom realskolegruppen och visar, att elever med föräldrar i utbildningsgrupp 1 har de högsta medeltalen i båda delskalorna. Det innebär alltså, att dessa elever har den mest positiva och den minst negativa inställningen till skola och skolsituation jämfört med elever vars föräldrar själva gått i realskola eller läroverk.

Även när det gäller elevernas *attityder till kamrater* uppvisar eleverna i realskolegruppen avvikande resultat. I samtliga övriga skolgrupper framträder en tendens, att de elever vars föräldrar har en längre skolutbildning visar mera positiva attityder mot sina kamrater än elever vars föräldrar endast gått i folkskola. I realskolegruppen är det emellertid motsatta förhållandet. Här visar elever till föräldrar med endast folkskola signifikant mera positiva attityder gentemot klasskamraterna än elever vars föräldrar hör till utbildningsgrupperna 4 och 5 med avlagd real- eller studentexamen.

Sammanfattande kan vi alltså konstatera, att de väsentliga och signifikanta skillnaderna i elevernas attityder mellan de båda jämförda utbildningsnivåerna finns i *realskolegruppen*, där de elever, vars föräldrar har den lägsta utbildningsgraden, uppvisar de mest positiva och de minst negativa attityderna i relation till lärare, skola, skolsituation och skolkamrater.

Föräldrarnas inställning till skolan och barnens attityder

För att få ett mått på föräldrarnas intresse för barnens skolarbete och ambitioner i fråga om barnens skolgång och utbildning har vi sammanställt vissa frågor i enkätformuläret till en skala. Vi har beräknat phi-koefficienter mellan svaren på samtliga frågor, och med ledning av de erhållna interkorrelationerna har vi sammanfört sex av frågorna till en intresseskala, som utgör ett uttryck för föräldrarnas skolintresse och skolambition.

Vi är medvetna om att denna intresseskala ingalunda utgör ett fullgott mätinstrument för så svårgripbara företeelser som skolintresse och föräldraambition, men den får ändå anses tillfredsställa rimliga krav. En homogenitetsbestämning med Cronbachs α -koefficient ger ett värde av 0.61.

Med ledning av denna skala har vi valt ut två extremgrupper av elever, dels elever, vars föräldrar har mycket hög skolambition, dels elever, vars föräldrar har särskilt lite intresse för barnens skolarbete och låg ambition i fråga om deras vidare utbildning. Därefter har vi jämfört och signifikansprövat differenser mellan dessa båda grupper medelvärden i olika attitydskalor.

Resultaten av undersökningarna redovisas i tabellerna 68, 69 och 70.

Av tabellerna framgår att de elevgrupper, vars föräldrar har hög skolambition, också uppvisar de mest positiva och de minst negativa attityderna i samtliga attitydskalor. Tendensen är också fullt likartad i alla de undersökta skolgrupperna. Differensen mellan de jämförda extremgrup-

Tabell 68. Elevernas attityder till lärare vid uppdelning av materialet efter föräldrarnas skolintresse och skolambition

Skolform	Skolambition						Signifikans- prövning	
	Hög			Låg				
	N	M	S	N	M	S	t	P
Ä.....	112	5,17	1,81	95	4,90	1,76	+ 1,10	.
Y.....	189	5,35	1,86	152	4,31	1,93	+ 5,49	***
R.....	333	5,16	1,65	22	4,86	1,21	+ 0,82	.
F.....	31	5,81	1,72	76	5,74	2,14	+ 0,16	.
Samtliga	665	5,24	1,75	345	4,82	1,97	+ 3,39	***

Tabell 69. Elevernas attityder till skolsituationen vid uppdelning av materialet efter föräldrarnas skolintresse och skolambition

Skolform	Del- skala	Skolambition						Signifikans- prövning	
		Hög			Låg				
		N	M	S	N	M	S	t	P
Ä.....	Pos	112	5,50	1,90	95	4,42	1,96	+ 4,02	***
Y.....		189	5,58	1,87	152	4,24	1,98	+ 6,42	***
R.....		333	5,50	1,77	22	4,81	1,59	+ 1,75	.
F.....		31	5,58	2,00	76	5,05	2,06	+ 1,21	.
	Samtliga	665	5,53	1,83	345	4,50	1,99	+ 7,98	***
Ä.....	Neg	112	5,54	1,89	95	3,95	1,95	+ 5,94	***
Y.....		189	5,77	1,84	152	4,10	1,87	+ 8,27	***
R.....		333	5,76	1,74	22	4,91	1,51	+ 2,23	*
F.....		31	5,10	1,94	76	4,55	2,00	+ 1,29	.
	Samtliga	665	5,69	1,66	345	4,21	1,92	+11,95	***

Tabell 70. Elevernas attityder till kamrater vid uppdelning av materialet efter föräldrarnas skolintresse och skolambition

Skolform	Del- skala	Skolambition						Signifikans- prövning	
		Hög			Låg				
		N	M	S	N	M	S	t	P
Ä.....	Pos	112	5,54	1,71	95	4,90	1,53	+ 2,81	**
Y.....		189	5,20	1,80	152	4,05	1,81	+ 5,87	***
R.....		333	5,20	1,66	22	5,00	1,51	+ 0,55	.
F.....		31	5,13	1,43	76	5,08	1,98	+ 0,13	.
	Samtliga	665	5,25	1,70	345	4,57	1,82	+ 5,81	***
Ä.....	Neg	112	6,11	1,76	95	4,93	1,88	+ 4,66	***
Y.....		189	5,91	1,63	152	4,88	1,96	+ 5,32	***
R.....		333	5,82	1,70	22	5,05	2,13	+ 2,03	**
F.....		31	4,97	1,94	76	4,87	1,93	+ 0,24	.
	Samtliga	665	5,85	1,72	345	4,90	1,94	+ 7,76	***

perna är emellertid störst i enhetsskolorna, där vi så gott som genomgående finner en obestriddlig och klar signifikans, som framträder starkast i elevernas inställning till skolsituationen. Minsta skillnaden förekommer i folkskolegruppen, som i intet fall når upp till signifikansgränsen. I realskolegruppen förefinnes bestämda skillnader mellan de jämförda grupperna, men delvis på grund av att gruppen med låg ambition är så obetydlig, uppnås full signifikans endast i de båda negativa delskalorna.

Dessa resultat visar sålunda, att de elever, vilkas föräldrar visar stort intresse för barnens skolarbete och har höga ambitioner för deras vidare utbildning, i regel uttrycker betydligt mera positiva och avgjort mindre negativa attityder till sina lärare, till skolan och skolsituationen och till sina klasskamrater än barn till föräldrar med låga ambitioner. Sambanden mellan föräldrahållningen och elevernas inställning är i detta fall helt entydiga.

Diskussion av resultaten

Barnens attityder till lärare och skolförhållanden liksom flertalet andra attityder utvecklas och utformas i hög grad under inflytande från föräldrar och andra närstående personer. *Sherif* och *Cantril* (1947) betonar i sin framställning av »The Psychology of Ego-Involvements» identifikationens avgörande betydelse för attitydernas utformning. När ett barn identifierar sig med en annan person, tenderar det att övertaga och upptaga som sitt eget denna persons sätt att tänka och känna. Ur uppfostringssynpunkt är det sålunda av största betydelse vilka personer som barnet kommer att identifiera sig med.

De attityder ett barn uppvisar, när det kommer i skolan, är således grundade i tidigare upplevelser och framför allt genom dess identifikation med den egna familjen. Attityder som har sitt ursprung i identifikation med föräldrar och familjemedlemmar är i regel starka och svåra att förändra, främst beroende av den uppmuntran och de belöningar som ofta är förknippade med uppvisande av önskvärda attityder. I skolsituationer kan detta attitydernas upphov och ursprung leda både till samstämmighet och konflikt mellan elevattityder och lärarens inställning samt skolans normer.

Om elevens tidigare grundlagda attityder konvergerar med de beteenden skolan anser önskvärda sker en förstärkning och konfirmering av elevens attityd. I de fall där elevens ursprungliga attityder står i motsatsförhållande till dem som skolan söker utveckla hos eleven kommer skolans inflytande med stor sannolikhet inte att bli stort.¹

De resultat vi erhållit vid våra undersökningar utgör i stort sett en bekräftelse på dessa teoretiska överväganden. De samband vi funnit mellan

¹ Newcomb (1943) ger detaljerade exempel på sådana konfliktupplevelser i sin studie av förhållanden i Bennington College.

föräldrarnas utbildning och elevernas attityder kan till synes verka förbryllande. Man skulle förvänta, att föräldrar som själva gått i högre skolor, skulle till sina barn överföra positiva attityder till skola och skolförhållanden. Detta synes emellertid inte ha varit fallet. Tvärtom finner vi i regel mera positiva attityder till lärare och till skolsituationen hos de barn, vars föräldrar endast har genomgått folkskola. Detta framträder starkast hos elever i realskolor. Sambandet mellan föräldraattityd och elevattityd är här både förklarligt och naturligt.

Föräldrar som inte själva fått ytterligare utbildning utöver folkskola, men som fått in sina barn i realskolor, uppfattar och upplever skolgången som en möjlighet till bättre utkomstmöjligheter och socialt avancemang för barnens räkning. De har därför en synnerligen positiv hållning till lärare, skola och utbildning över huvud taget, och dessa positiva attityder överföres genom identifikationsprocessen till barnen.

På liknande sätt verkar föräldrarnas skolambition. Här är sambanden fullt entydiga. I alla skolformer leder en större föräldraambition till det resultatet, att barnens attityder blir mera positiva och deras negativa attityder till skolförhållanden och även gentemot kamrater i skolan tenderar att minska. — Även i detta fall kan resultaten tolkas som en verkan av identifikationsprocessen. Föräldrar med höga ambitioner för sina barn förväntar av dessa, att de går in för sitt skolarbete och accepterar skolan utan alltför mycket kritiskt förbehåll, och barnens framgångar i skolan belönas med gillande och beröm. Härigenom frammanas och konfirmeras positiva attityder till skola, lärare och utbildning och negativa attityder dämpas och undertryckes.

Sammanfattning

Lärarattityder och elevinställning

Lärarnas inställning till uppfostringsfrågor och till undervisningsproblem synes sammanhånga med deras utbildning och tjänstgöringsförhållanden. Folkskollärare och facklärare uppvisar mera dominanta attityder i uppfostringsfrågor än lärare med akademisk examen. Även när det gäller inställningen till undervisningsproblem har facklärarna den mest dominanta attityden medan i detta fall inställningen hos folkskollärare och lärare med akademisk examen är i stort sett likartad.

Lärarnas attityder synes emellertid även vara påverkade av deras upplevelser av eleverna och deras attityder. Folkskollärare och facklärare som tjänstgör i folkskoleklasser uppvisar i regel mera dominanta attityder än lärare av dessa kategorier, som tjänstgör i andra skolformer.

De korrelationer vi erhållit mellan lärarens attityder i uppfostringsfrågor och till undervisningsproblem och elevernas attityder till lärare är

i regel låga och under signifikansgränsen utom när det gäller sambanden mellan flickornas attityder och lärarattityderna. Korrelationerna är klart signifikanta i enhetsskolor av äldre årgång men tendensen är starkt framträdande även i de yngre enhetsskolorna och i realskolorna. Vid utformningen av gossarnas attityder till lärarna synes andra faktorer än lärarnas mer eller mindre dominanta inställning spela en mera betydelsefull roll.

Föräldrahållningen och barnens attityder

Enkätundersökningen av föräldrarnas inställning till barnens utbildning och yrkesval och deras intresse och engagemang i barnens skolarbete uppvisar de största skillnader mellan enhetsskolor å ena sidan och realskolor och folkskolor å den andra beträffande de frågor som berör samarbetet mellan föräldrarna och skolan. I enhetsskolor förekommer ett flitigare deltagande i föräldramöten, och där diskuterar föräldrarna mera med lärarna när det gäller barnens yrkesval. I realskolan och folkskolan förekommer diskussion med lärare om elevernas yrkesval i mycket ringa omfattning och deltagande i föräldramöten är i realskolor betydligt lägre än i enhetsskolor, och i folkskolor är deltagandet överraskande lågt, även med hänsyn till att i vissa klasser inte något föräldramöte blivit anordnat under läsåret.

Föräldrar från socialgrupp 1 som i regel själva avlagt realexamen eller studentexamen visar större engagemang i barnens skolarbete, har högre aspirationer för barnens räkning och en bestämd inriktning mot teoretiska studier. Även föräldrar från socialgrupp 2 och 3, som fått in sina barn i realskolan, uppvisar på avgörande punkter, när det gäller barnens yrkesinriktning och utbildning samt ifråga om förväntningar och intresse för barnens skolarbete, ett attitydmönster som i hög grad sammanfaller med inställningen till dessa frågor i socialgrupp 1. Dessa föräldrar upplever med all rätt skolutbildningen som öppnande nya möjligheter för barnen.

De väsentliga och signifikanta differenserna i elevernas attityder mellan de två föräldragrupper, som har den största skillnaden i utbildning, nämligen föräldrar som inte har någon som helst utbildning utöver folkskola (Utbildningsgrupp 1) och föräldrar som avlagt realexamen, studentexamen eller akademisk examen (Utbildningsgrupperna 4 och 5) förekommer vid jämförelser i realskolegruppen. Elever till föräldrar med den lägsta utbildningsgraden uppvisar de mest positiva och minst negativa attityderna till lärare, skola och även kamrater. Dessa föräldrar, som inte själva fått någon längre skolutbildning, men fått in sina barn i realskola, uppfattar och upplever skolans möjligheter till ekonomisk och social framgång för barnens räkning. Deras positiva hållning till lärare, skola och utbildning över huvud taget synes även överföras till barnen.

Den elevgrupp vars föräldrar har ett stort skolintresse och en hög skolambition uppvisar de mest positiva och de minst negativa attityderna i samtliga attitydskalor. När föräldrarna visar stort intresse för barnens skolarbete och har höga ambitioner för deras vidare utbildning, inverkar detta på barnens attityder, så att de uttrycker betydligt mera positiva och avgjort mindre negativa attityder till olika företeelser i skolan, till lärare och till kamrater. Dessa samband mellan föräldrahållning och barnens attityder är fullt klara och helt entydiga.

KAPITEL XII

Skolans organisation och elevernas sociala utveckling

De differentieringsåtgärder som vidtages i skolan, organisatoriska såväl som pedagogiska, syftar alla till att tillgodose variationer i elevernas individuella anlag och utvecklingsgång. Utvecklingspsykologiska rön om individuella skillnader i elevernas utveckling utgör därför differentieringens grundval. Ett flertal andra faktorer är emellertid också av stor betydelse och måste beaktas vid lösande av skolans differentieringsproblem. Skolans målsättning utgör en övergripande och dominerande aspekt, mot vilken effekten av olika differentieringsåtgärder kommer att vägas. De rent praktiska synpunkterna på vad som är möjligt att genomföra och förverkliga organisatoriskt och metodiskt måste också komma med i bilden.

Huvudproblemet för denna undersökning har varit att studera och belysa vissa organisatoriska differentieringsformers effekt på elevernas sociala utveckling, varvid huvudsakligen två sociala variabler studerats, nämligen elevernas värderingar av varandra i *sociometriska valsituationer* samt *elevernas attityder* till lärare, till kamrater och till olika företeelser i skolsituationen.

För förståelse och förklaring av de sociala variablernas utveckling har vi emellertid funnit det nödvändigt att studera även ett antal andra miljövariabler, som lärarnas attityder, föräldrarnas intresse för och inställning till skolan och den allmänna miljöbakgrunden, vilka alla kan antagas vara mer eller mindre verksamma vid utformning av barnens sociala beteende.

Huvudresultat och slutsatser

I denna översikt sammanfattar vi undersökningens huvudresultat och gör en utvärdering av de erhållna resultatens betydelse för diskussionen av differentieringens utformning i skolan.

Skolorganisation och elevinteraktion

De sociometriska variablerna utgör ett mått på den sociala interaktionen i en klass. En skolklass, där eleverna ger varandra ett stort antal positiva val, betraktar vi som mera välintegrerad än en klass, där eleverna har utpräglade tendenser att ge varandra negativa val.

Våra undersökningar ger till resultat att folkskoleklassen som differentieringsmiljö innesluter vissa faktorer som befrämjar och underlättar den sociala interaktionen mellan eleverna i klassen. De faktorer som med all sannolikhet spelar en väsentlig roll som bakomliggande orsaker är främst *bekantskapsfaktorn* och *klasstorleken*.

I en klassmiljö, som förblir i stort sett konstant under ett flertal år, lär eleverna bättre känna varandra, och där utvecklas en gemenskapsanda och en samhörighetskänsla, som särskilt visar sig däri att isolering och uteslutning av vissa elever i klassen förekommer i mycket ringa grad. Denna klassanda av sammanhållning motverkas, när klassen utsättes för upprepade uppdelningar varvid delar av tidigare klasser sammanföres till nya.

Elevantalet i klassen har en fundamental betydelse för interaktionen. Det visar sig att elevernas intima kontakter i regel är begränsade till ett litet urval av kamraterna och detta urval är relativt oberoende av klassens elevantal. När elevernas antal förhöjes ökas antalet parrelationer med en starkt stigande progression, så att när elevantalet i klassen blir större, reduceras de sociala kontaktmöjligheterna i stigande grad. Ett lägre elevantal i klassen underlättar möjligheterna och ökar tillfällena till intimare social kontakt.

Skolorganisation och elevattityder

Våra undersökningar av elevernas attityder uppvisar i vissa differentieringsmiljöer resultat som starkt avviker från den allmänna attityden.

Folkskolans elever visar mer positiva attityder till läraren än elever i övriga skolformer. Dessa mera positiva attityder framträder sannolikt genom samverkan av ett flertal faktorer i elevernas allmänna miljö, i föräldrarnas hållning och skolintresse. Även olikheter i lärarsystem i jämförelse med realskolor och enhetsskolor kan bidra till uppkomsten av mera positiva attityder till lärare hos folkskolans elever.

Hos folkskolans elever finner vi emellertid också uppenbart mera utpräglade negativa attityder både till kamrater och till skolsituationen än i övriga skolformer. Även om hänsyn togs till den intellektuella prestationsnivåns och personlighetsutvecklingens betydelse för attitydernas utformning, kan vi inte bortse från det förhållandet, att det sker en selektion i bestämd riktning vid elevernas övergång till högre studier, varvid de elever som stannar kvar i folkskolan kommer att präglas av en mera aggressiv attityd och negativ inställning till både kamrater och skolförhållanden.

Realskolans elever visar synnerligen positiva attityder till skolsituationen och skiljer sig markant från folkskolans elever genom sin väsentligt mindre negativa inställning till skola och skolförhållanden. Även dessa resultat är med all sannolikhet influerade av den selektionsprocess som äger rum vid övergången från folkskola till realskola. Realskoleelevernas mera uppskat-

tande attityder gentemot skolan kan ses som ett resultat av deras förväntningar av den nya skola, i vilken de vunnit inträde. De har ofta efter tävlan och konkurrens lyckats komma in i en eftertraktad skolform. Deras inställning till denna nya skola präglas därför av en positiv hållning och reducerade negativa tendenser.

Sammanhangen mellan miljövariabler i form av skolorganisation, hemförhållanden och den allmänna miljöbakgrunden samt individvariabler i form av intellektuell prestation och personlighetsutveckling i relation till elevernas inställning och attityder är emellertid i hög grad komplicerade. Man kan inte med någon säkerhet avgöra vilken eller vilka faktorer som är mest avgörande i detta utvecklingsförlopp.

Alla resultat influeras sannolikt av individernas särdrag, som intelligens-differenser och personlighetsavvikelser, och elevattityderna utformas under evident inflytande av föräldrarnas intresseinriktning och skolambition. Därjämte spelar den allmänna miljöbakgrunden en obestriddlig roll både för elevinteraktionen och elevattityderna. Storstadsmiljön synes i väsentlig grad verka hindrande och hämmande för uppkomsten av en mera intim interaktion mellan eleverna och försvåra utformningen av positiva attityder.

De olika differentieringsåtgärder som vidtages i skolan bör därför avvägas och anpassas efter den allmänna miljön, så att de om möjligt främjar och i varje fall inte motverkar en bättre social utveckling. I en urbaniserad storstadsmiljö är det viktigare och mera betydelsefullt att de åtgärder som vidtages kan motverka de splittrande tendenser, som denna miljö medför, än i ett litet samhälle på landsbygden, där bekantskaper knytes lättare, och där samhörighet har lättare att uppstå och utvecklas.

Slutord

Den skolreform som projekterades av 1946 års skolkommision och beslöts av 1950 års riksdag bygger på två huvudprinciper, upprättande av en enhetlig skolorganisation och omdaning av skolans inre arbete. Den hittillsvarande försöksverksamheten har emellertid främst sysslat med enhets-skolans administrativa och organisatoriska problem, och den förnyelse av skolarbetets metoder, som utgör en integrerad del av skolreformen, har fått en mera undanskymd plats både lokalt och centralt. Detta framgår med all tydlighet av skolöverstyrelsens sammanfattande redogörelse för »Försöksverksamhet med nioårig enhetsskola» (1959).

De enhetsskolor i vilka våra undersökningar företagits motsvarar sålunda inte det skolideal som skolkommisionen skisserat. Vad reformpedagogiska metoder betyder för elevernas sociala utveckling har därför inte kunnat bli föremål för undersökning och evalvering. De differenser i elevernas sociala

beteende, som vi kunnat konstatera vid jämförelser mellan de undersökta skolformerna, har därför utvärderats och diskuterats endast med hänsyn till olikheter i skolformernas yttre organisation.

Organisatoriska reformer kan emellertid endast skapa den yttre ram, som kan befrämja och underlätta en metodisk förnyelse. Skolreformens mål och slutliga syfte är en nydaning av skolans inre liv, en uppgift som emellertid kräver både förberedelse och tid. Därtill fordras främst förändrade attityder hos både lärare och föräldrar, men även praktiska pedagogiska hjälpmedel och mera konkreta erfarenheter av nyare pedagogiska metoders möjligheter och begränsning. Först när dessa förutsättningar finnes, blir det möjligt att med tillförlitlighet utvärdera skolreformen som helhet.

Litteratur

- Anderson, H. H. & Brewer, H. M.* (1945): Studies of teachers' classroom personalities, I. Dominative and socially integrative behavior of kindergarten teachers. Applied psychology monographs No 6. Stanford.
- Anderson, H. H. & Brewer, J. E.* (1946): Studies of teachers' classroom personalities, II. Effects of teachers' dominative and integrative contacts on children's classroom behavior. Applied psychology monographs No 8. Stanford.
- Banks, O.* (1955): Parity and prestige in English secondary education. A study in educational sociology. London.
- Bavelas, A. & Lewin, K.* (1942): Training in democratic leadership. Journal of abn. and soc. psychology. Vol. 37. S. 115—119.
- Best, J. W.* (1959): Research in education. Prentice-Hall.
- Björstedt, Å.* (1956): Interpretations of sociometric choice status. Lund.
- Björstedt, Å.* (1959): Könsdifferenser och »status»-differenser på JPQ: En notis. Pedagogisk forskning. Vol. 3. S. 38—43.
- Björnsjö, M.* (1958): Val av kamrater i skolklassen. Folkskolan årg. 12. S. 20—25.
- Bonney, M. E. & Fessenden, S. A.* (1955): Bonney-Fessenden sociograph. Los Angeles.
- Bossard, J. H. S.* (1945): The law of family interaction. The American journal of sociology. Vol. 50. S. 292—294.
- Brubacher, J.* (1950): Modern philosophies of education. Second edition. New York.
- Byrd, E.* (1951): A study of validity and constancy of choices in a sociometric test. Sociometry Vol. 14. S. 175—181.
- Casserberg, T.* (1948): Social fostran i amerikanska skolor. Pedagogiska skrifter. Häfte 200—201. Göteborg.
- Cattell, R. B., Beloff, J., Flint, P. & Gruen, W.* (1953): Handbook for the Junior Personality Quiz (»The JPQ») (A questionnaire measuring 12 personality factors in 10—16 year old children). Campaign.
- Cook, W. W., Leeds, C. H. & Callis, R.* (1952): Minnesota teacher attitude inventory. Manual. Psychological corporation. New York.
- Criswell, J. H.* (1943): Sociometric methods of measuring group preferences. Sociometry. Vol. 6. S. 398—408.
- Criswell, J. H.* (1947): The measurement of group integration. Sociometry. Vol. 10. S. 259—267.
- Cronbach, L. J.* (1951): Coefficient alpha and the internal structure of test. Psychometrika. Vol. 16. S. 297—334.
- Davis, A.* (1950): Social-class influences upon learning. Cambridge.
- Della Piana, G. M. & Gage, N. L.* (1955): Pupils' values and the validity of the Minnesota teacher attitude inventory. The journal of educ. psychology. Vol. 46. S. 167—178.
- Dewey, J.* (1899): The school and society. Chicago.

- Edwards, A. L.* (1957): Techniques of attitude scale construction. New York.
- Ekstrom, R. B.* (1959): Experimental studies of homogeneous grouping. A review of the literature. Princeton.
- Eng, E. & French, R. L.* (1948): The determination of sociometric status. *Sociometry*. Vol. 11. S. 368—371.
- Eriksson, K. H.* (1957): Vanart och personlighetsavvikelser. Differential-psykologiska undersökningar av manliga ungdomsvårdsskoleelever.
- Eysenck, H. J.* (1953): The structure of human personality. London.
- Folkräkningen* (1954): Folkräkningen den 31 december 1950. Del IV. Totala räkningen. Sveriges officiella statistik. Stockholm.
- Gardner, E. F. & Thompson, G. G.* (1956): Social relations and morale in small groups. New York.
- Garrett, H. E.* (1958): Statistics in psychology and education. Fifth edition. New York—London—Toronto.
- Green, B. F.* (1954): Attitude measurement. I *Lindzey: Handbook of social psychology*. S. 335—369. Cambridge.
- Guilford, J. P.* (1954): Psychometric methods. Second edition. New York.
- Havighurst, R. J. & Neugarten, B. L.* (1957): Society and education. Boston.
- Henricson, S-E.* (1959): Intresseschema. Stockholm.
- Henrysson, S., Ljung, B-O. och Svensson, N-E.* (1960): Några program för elektronisk databehandling. Rapport från pedagogisk-psykologiska institutionen, lärarhögskolan i Stockholm. (Stencil.)
- Hollingshead, A. B.* (1952): Tonåringar (Elmtown's youth). Uppsala.
- Husén, T.* (1951): Mätningar av intressen och attityder. I *Westerlund: Personalen och företaget*. Stockholm.
- Husén, T.* (1956): Interaktionen lärare—elever i klassrummet. Metodologiska problem och några empiriska bidrag. *Pedagogisk forskning*. Vol. 1. S. 30—43.
- Husén, L., Husén, T. & Svensson, N-E.* (1959): Elever—lärare—föräldrar. En studie av skolans uppfostrings- och disciplinproblem. Stockholm.
- Hörnström, E.* (1957): Den sociala motiveringen för skolkommissionens differentieringsförslag. *Pedagogisk debatt* Nr 2. S. 38—41. Lund.
- Johannesson, I.* (1954): Studier av sociala relationer mellan barn i folkskoleklasser. Lund.
- Johannesson, I.* (1960): Valeffektuering och valkonstans. Studier av stabilitet och variabilitet i sociometriska valsituationer. *Nordisk psykologi*. Årg. 12. S. 132—138.
- Justman, J.* (1953): Personal and social adjustment of intellectually gifted accelerants and non-accelerants in junior high schools. *The school review*. Vol. 61. S. 468—478.
- Kandel, I. L.* (1955): The new era in education. A comparative study. Boston.
- Kungl. Maj:ts proposition* (1950): Angående riktlinjer för det svenska skolväsendets utveckling. Bihang till riksdagens protokoll 1950. Nr 70. Stockholm.
- Kungl. Skolöverstyrelsen* (1959): Försöksverksamhet med nioårig enhetsskola. Sammanfattande redogörelse för läsåren 1949/50—1958/59. Kungl. Skolöverstyrelsens skriftserie 42. Stockholm.
- Leeds, C. H.* (1950): A scale for measuring teacher-pupil attitudes and teacher-pupil rapport. *Psychological monographs*. Vol. 64. No 312. Washington.
- Leeds, C. H.* (1952): A second validity study of the Minnesota teacher attitude inventory. *The elementary school journal*. Vol. 52. S. 398—405.

- Lewin, A., Lippitt, R. & White, R. K. (1939): Patterns of aggressive behavior in experimentally created »social climates». The journal of soc. psychology. Vol. 10. S. 271—299.
- Lindquist, E. F. (1953): Design and analysis of experiments in psychology and education. Boston.
- London school plan (1947): Development plan for primary and secondary education adopted by the London County Council under the Education Act 1944. Published by the London County Council, London.
- McDonald, F. J. (1959): Educational psychology. San Francisco.
- McNemar, Q. (1955): Psychological statistics. Second edition. New York.
- Moreno, J. L. (1943): Sociometry and the cultural order. Sociometry monograph No 2. New York.
- Moreno, J. L. (1953): Who shall survive? Foundations of sociometry, group psychotherapy and sociodrama. New York.
- Newcomb, Th. M. (1943): Personality and social change. New York.
- Northway, M. L. (1952): A primer of sociometry. Toronto.
- Ottaway, A. K. C. (1953): Education and society. An introduction to the sociology of education. London.
- Petersen, P. (1933): Jena-planen för en fri, allmän folkskola. Pedagogiska skrifter. Häfte 143. Lund.
- Pohlmann, V. C. (1956): Relationship between ability, socio-economic status, and choice of secondary school. The journal of educ. sociology. Vol. 29. S. 392—397.
- Proctor, C. H. & Loomis, C. P. (1951): Analysis of sociometric data. Jahoda, M., Deutsch, M. & Cook, S. W. (1951): Research methods in social relations. S. 561—585. New York.
- Riesman, D. (1950): The lonely crowd. A study of the changing American character. New Haven.
- Sherif, M. & Cantril, H. (1947): The psychology of ego-involvements. Social attitudes and identifications. New York.
- Sjöstrand, W. (1959): Mognande och differentiering. I Elmgren—Husén—Sjöstrand—Trankell: Skolan och differentieringen. Fyra professorer har ordet. S. 101—139. Stockholm.
- Skolkommission, 1946 års (1948): Betänkande med förslag till riktlinjer för det svenska skolväsendets utveckling. SOU 1948:27. Stockholm.
- Smith, G. (1951): Ett personlighetsschema med enkla och dubbla jämförelser. Nordisk psykologi. Årgång 3. S. 1—11.
- Smith, G. (1954): Ett personlighetsschema med enkla och dubbla parvisa jämförelser, II. Med särskild hänsyn till reliabilitet och validitet. Nordisk psykologi. Årgång 6. S. 141—155.
- Terman, L. M. (1935): Det begåvade barnet. Pedagogiska skrifter. Häfte 147. S. 247—269. Lund.
- Thomson, G. H. (1929): A modern philosophy of education. London.
- Twenty-fourth Yearbook (1945): Community living and the elementary school. The national elementary principal. Washington.
- Wrightstone, J. W. (1957): Class organization for instruction. What research says to the teacher. No 13. Washington.
- Wyndham, H. S. (1934): Ability grouping. Recent developments in methods of class-grouping in the elementary schools of the United States. Melbourne.
- Yearbook (1958): The fifty-seventh yearbook of the National Society for the Study of Education. Part II. Education for the gifted. Chicago.

[illegible][illegible]

Tabell 2. Exempel på tabellering av sociometriska val enligt Bonney-Fessendens sociograph

Elevens nummer	Valaspekt	11		12		13		14		15		16	
		Försök		Försök		Försök		Försök		Försök		Försök	
		I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II
11	1			15	21	11	22	12	23	13	24	11	11
	2			15	21	21	31	11	22	24	24	11	11
	3			14	11	11	31	12	23	55	14	11	11
12	1	51	12			32	11	43	23	42	33	31	11
	2	51	12			43	11	41	22	54	33	52	11
	3	41	11			31	11	43	22	52	22	21	11
13	1	11	22	23	11			12	23	14	13	12	22
	2	12	13	34	11			12	23	24	13	22	22
	3	11	13	13	11			11	23	13	13	21	23
14	1	21	32	34	32	21	32			32	12	11	22
	2	11	22	14	22	21	32			32	32	31	22
	3	21	32	34	22	11	32			22	22	21	22
15	1	31	42	24	33	41	31	23	21			12	11
	2	42	42	45	33	42	31	23	23			12	11
	3	55	41	25	22	31	31	22	22			21	11
16	1	11	11	13	11	21	22	11	22	21	11		
	2	11	11	25	11	22	22	13	22	21	11		
	3	11	11	12	11	12	33	12	22	12	11		

Tabell 3. Resultattabeller över attitydvariabler erhållna vid parvisa jämförelser

Tabell 3 A. Skoldagens längd

Skolform	Kort skoldag									
	Gossar					Flickor				
	N	I		II		N	I		II	
		M	S	M	S		M	S	M	S
Ä.....	267	1,88	1,11	1,70	1,04	277	1,65	1,08	1,60	1,05
Y.....	492	1,82	1,12	1,87	1,14	452	1,59	1,01	1,58	1,11
R.....	464	1,64	1,09	1,63	1,04	488	1,54	0,98	1,39	1,04
F.....	172	1,51	1,04	1,59	1,12	145	1,43	0,96	1,36	1,06
Summa	1 395	1,73	1,11	1,72	1,09	1362	1,57	1,01	1,49	1,07
Lång skoldag										
Ä.....	267	2,80	1,02	2,56	1,02	277	2,91	0,93	2,77	0,97
Y.....	492	2,73	1,03	2,61	1,05	452	2,95	0,99	2,84	0,98
R.....	464	2,83	1,00	2,71	1,01	488	3,00	0,91	2,88	0,96
F.....	172	2,97	0,99	2,72	0,97	145	2,96	1,01	2,81	0,97
Summa	1 395	2,81	1,02	2,65	1,02	1 362	2,96	0,95	2,83	0,97

Tabell 3 B. Hemläxornas antal

Skolform	Inga hemläxor									
	Gossar					Flickor				
	N	I		II		N	I		II	
		M	S	M	S		M	S	M	S
Ä.....	267	1,81	1,35	1,75	1,26	277	1,51	1,20	1,61	1,22
Y.....	492	1,76	1,29	1,62	1,23	452	1,28	1,21	1,33	1,19
R.....	464	1,58	1,29	1,77	1,29	488	1,26	1,20	1,58	1,25
F.....	172	1,54	1,23	1,50	1,19	145	1,29	1,14	1,31	1,17
Summa	1 395	1,68	1,30	1,68	1,25	1 362	1,32	1,20	1,47	1,22
Skolform	Många hemläxor									
	Gossar					Flickor				
	N	I		II		N	I		II	
		M	S	M	S		M	S	M	S
Ä.....	267	2,08	1,12	2,25	1,09	277	2,38	1,12	2,33	1,00
Y.....	492	2,21	1,12	2,31	1,09	452	2,52	1,02	2,42	1,04
R.....	464	2,21	1,11	2,11	1,14	488	2,41	1,05	2,29	1,04
F.....	172	2,41	1,04	2,53	1,05	145	2,65	1,02	2,66	1,11
Summa	1 395	2,21	1,11	2,26	1,11	1 362	2,47	1,05	2,38	1,05

Tabell 3 C. Lärarfaktorn

Skolform	Snälla lärare									
	Gossar					Flickor				
	N	I		II		N	I		II	
		M	S	M	S		M	S	M	S
Ä.....	267	1,64	1,20	1,54	1,21	277	2,21	1,15	1,80	1,25
Y.....	492	1,89	1,26	1,59	1,24	452	2,43	1,15	2,12	1,20
R.....	464	2,05	1,21	1,73	1,28	488	2,48	1,15	2,07	1,27
F.....	172	2,27	1,09	1,94	1,26	145	2,57	1,13	2,31	1,22
Summa	1395	1,94	1,23	1,67	1,26	1 362	2,41	1,15	2,06	1,24
Skolform	Stränga lärare									
	Gossar					Flickor				
	N	I		II		N	I		II	
		M	S	M	S		M	S	M	S
Ä.....	267	2,71	1,15	2,80	1,14	277	2,50	1,18	2,74	1,11
Y.....	492	2,68	1,15	2,79	1,09	452	2,48	1,20	2,54	1,17
R.....	464	2,69	1,20	2,73	1,19	488	2,49	1,22	2,63	1,20
F.....	172	2,43	1,16	2,56	1,21	145	2,21	1,13	2,40	1,19
Summa	1 395	2,66	1,17	2,74	1,15	1 362	2,46	1,20	2,60	1,17

Tabell 3 D. Vänskapsfaktorn

Skolform	Många vänner									
	Gossar					Flickor				
	N	I		II		N	I		II	
		M	S	M	S		M	S	M	S
Ä.....	267	2,15	1,34	2,33	1,37	277	2,42	1,19	2,53	1,25
Y.....	492	2,14	1,29	2,31	1,37	452	2,43	1,22	2,64	1,28
R.....	464	2,41	1,29	2,33	1,39	488	2,64	1,22	2,71	1,26
F.....	172	2,34	1,33	2,40	1,40	145	2,37	1,20	2,56	1,20
Summa	1 395	2,25	1,31	2,33	1,38	1 362	2,50	1,22	2,63	1,26
Inga vänner										
Ä.....	267	1,18	1,21	1,20	1,19	277	1,04	1,12	0,82	1,05
Y.....	492	1,23	1,20	1,05	1,13	452	0,86	1,02	0,78	1,00
R.....	464	1,09	1,14	1,11	1,16	488	0,73	0,98	0,71	0,96
F.....	172	1,16	1,16	1,07	1,12	145	1,03	1,09	0,95	1,10
Summa	1 395	1,16	1,17	1,10	1,15	1 362	0,87	1,04	0,78	1,01

Tabell 3 E. Betygsfaktorn

Skolform	Höga betyg									
	Gossar					Flickor				
	N	I		II		N	I		II	
		M	S	M	S		M	S	M	S
Ä.....	267	2,52	1,31	2,69	1,35	277	2,21	1,39	2,45	1,49
Y.....	492	2,40	1,40	2,60	1,40	452	2,27	1,33	2,35	1,36
R.....	464	2,31	1,38	2,53	1,39	488	2,08	1,33	2,26	1,38
F.....	172	2,36	1,38	2,59	1,43	145	2,33	1,25	2,46	1,33
Summa	1 395	2,39	1,37	2,59	1,39	1 362	2,20	1,34	2,35	1,39
Låga betyg										
Ä.....	267	1,23	1,21	1,19	1,23	277	1,18	1,27	1,35	1,33
Y.....	492	1,15	1,25	1,25	1,23	452	1,19	1,14	1,42	1,27
R.....	464	1,18	1,26	1,34	1,28	488	1,37	1,26	1,50	1,31
F.....	172	1,04	1,06	1,12	1,22	145	1,15	1,20	1,18	1,12
Summa	1 395	1,16	1,23	1,25	1,24	1 362	1,25	1,22	1,41	1,28

Tabell 4. Resultattabeller av enkätsvar från elevernas föräldrar

I. SKOLUTBILDNINGENS LÄNGD

Tabell 4 A Föräldrarnas utbildning

(Skulle Ni velat ha längre skolutbildning än vad Ni har fått?)

Socialgrupp	N	Ja-svar					Nej-svar					Obe-svarad
		Ä	Y	R	F	S:a %	Ä	Y	R	F	S:a %	%
1	307	68,8	48,7	48,6	66,7	52,1	26,7	44,9	44,6	33,3	41,7	6,2
2	1 159	75,2	74,9	85,1	65,0	77,8	22,3	22,1	11,8	33,3	19,3	2,8
3	1 558	73,5	72,4	87,2	64,6	75,6	24,4	25,2	11,1	31,8	22,1	2,3
Övriga	209	66,0	68,6	73,5	66,7	68,9	29,8	29,1	18,4	29,6	26,8	4,3
Summa	3 233	73,3	71,3	79,4	64,9	73,7	24,2	25,9	17,1	32,2	23,3	3,0

Totalt χ^2 för socialgrupper = 82,25
f = 12 P<.001

Totalt χ^2 för skolorganisationsgrupper = 152,46
f = 12 P<.001

Signifikansprövning med χ^2 -analys har endast företagits för tabellerna 4 A, 4 M och 4 T, vilka valts som typexempel.

Tabell 4 B Barnens utbildning

(Önskar Ni att Ert barn skall få längre skolutbildning än Ni själv har fått?)

Socialgrupp	N	Ja-svar					Nej-svar					Obe-svarad
		Ä	Y	R	F	S:a %	Ä	Y	R	F	S:a %	%
1	307	68,9	59,0	56,6	55,6	59,0	26,7	34,6	36,6	44,4	34,9	6,1
2	1 159	88,4	88,5	96,8	73,5	90,2	9,5	8,9	2,0	24,8	8,0	1,8
3	1 558	89,0	88,3	97,1	75,5	89,2	9,5	10,3	1,9	22,9	9,4	1,4
Övriga	209	80,9	88,4	89,8	77,8	85,6	14,9	9,3	6,1	18,5	11,0	3,4
Summa	3 233	86,9	86,4	90,1	74,5	86,5	11,0	11,4	7,8	23,8	11,4	2,1

Tabell 4 C Utbildningsönsknningar i olika utbildningsgrupper

Utbildningsgrupp	N	Föräldrarnas utbildning			Barnens utbildning		
		Ja	Nej	Obe-svarad	Ja	Nej	Obe-svarad
		%	%	%	%	%	%
1	1 831	74,8	23,2	2,0	89,5	9,4	1,1
2	288	86,1	12,2	1,7	91,7	8,0	0,3
3	208	85,6	13,0	1,4	96,2	3,4	0,5
4	210	79,5	16,2	4,3	92,9	5,2	1,9
5	338	52,4	40,8	6,8	61,5	31,7	6,8
Övriga	358	68,4	26,0	5,6	81,0	13,7	5,3
Summa	3 233	73,7	23,3	3,0	86,5	11,4	2,1

II. BARNENS YRKESVAL

Tabell 4 D Diskussion med lärare

(Har Ni diskuterat Ert barns framtida utbildning med lärarna, t. ex. klassföreståndare eller yrkesvalslärare?)

Socialgrupp	N	Ja-svar					Nej-svar					Obe-svarad
		Ä	Y	R	F	S:a %	Ä	Y	R	F	S:a %	%
1	307	33,3	25,1	5,1	22,2	15,0	64,4	74,4	93,7	77,8	84,0	1,0
2	1 159	42,1	31,6	7,0	3,4	21,6	56,6	67,0	92,1	95,7	77,3	1,1
3	1 558	33,5	27,9	9,2	4,7	21,2	64,9	70,5	90,3	95,3	77,7	1,1
Övriga	209	40,4	19,8	4,1	0,0	18,2	55,3	75,6	93,9	100,0	78,5	3,3
Summa	3 233	37,2	28,3	7,4	4,3	20,6	61,2	70,1	91,8	95,4	78,2	1,2

Tabell 4 E Skolan tar huvudansvaret

(Anser Ni att skolan bör ta huvudansvaret för barnens yrkesval?)

Socialgrupp	N	Ja-svar					Nej-svar					Obe-svarad
		Ä	Y	R	F	S:a %	Ä	Y	R	F	S:a %	%
1	307	8,8	1,3	1,1	0,0	2,3	84,4	94,9	97,1	100,0	94,8	2,9
2	1 159	22,7	19,8	13,3	8,5	16,8	72,3	73,2	81,0	87,2	77,4	5,8
3	1 558	28,0	29,3	19,6	25,5	26,0	66,5	65,4	76,8	70,8	69,3	4,7
Övriga	209	19,1	23,3	14,3	25,9	20,6	72,3	67,4	75,5	70,4	70,8	8,6
Summa	3 233	24,2	24,0	13,8	19,1	20,1	70,2	70,0	81,8	77,1	74,7	5,2

Tabell 4 F Föräldrarnas egen sak

(Anser Ni att barnens yrkesval främst bör vara föräldrarnas sak?)

Socialgrupp	N	Ja-svar					Nej-svar					Obe-svarad
		Ä	Y	R	F	S:a %	Ä	Y	R	F	S:a %	%
1	307	73,3	79,5	76,0	77,8	76,5	17,8	14,1	17,1	22,2	16,6	6,8
2	1 159	59,9	57,5	61,3	71,8	60,9	33,9	31,8	30,1	21,4	30,5	8,5
3	1 558	59,1	56,1	57,2	62,0	57,8	36,3	36,7	35,7	33,9	35,4	6,8
Övriga	209	51,1	50,0	49,0	59,3	51,1	38,3	45,3	36,7	33,3	40,2	8,6
Summa	3 233	59,8	57,7	61,6	65,5	60,3	34,3	34,3	30,5	26,7	32,2	7,5

Tabell 4 G Inställning till yrkesval i olika utbildningsgrupper

Utbildnings- grupp	N	Disk. med lärare			Skolans huvudansvar			Föräldrarnas sak		
		Ja	Nej	Obe- svarad	Ja	Nej	Obe- svarad	Ja	Nej	Obe- svarad
		%	%	%	%	%	%	%	%	%
1	1 831	21,7	77,7	0,6	24,4	70,5	5,1	59,4	34,0	6,6
2	288	21,9	76,7	1,4	17,7	78,5	3,8	55,6	34,7	9,7
3	208	21,6	75,5	2,9	13,0	78,4	8,7	56,3	33,2	10,6
4	210	18,6	80,5	0,9	6,2	90,0	3,8	68,6	25,2	6,2
5	338	16,6	82,5	0,9	5,3	91,4	3,3	73,1	18,9	8,0
Övriga	358	18,2	78,2	3,6	26,3	66,8	7,0	53,9	36,9	9,2
Summa	3 233	20,6	78,2	1,2	20,1	74,7	5,2	60,3	32,2	7,5

III. UTBILDNINGENS INRIKTNING

Tabell 4 H Praktiskt yrke

(Anser Ni att Ert barn i första hand bör inrikta sig på en utbildning för ett praktiskt yrke?)

Socialgrupp	N	Ja-svar					Nej-svar					Obe- svarad
		Ä	Y	R	F	S:a %	Ä	Y	R	F	S:a %	%
1	307	15,6	28,2	14,9	33,3	18,9	80,0	60,3	74,9	66,7	71,7	9,4
2	1 159	55,0	54,7	35,3	85,5	50,5	39,3	38,3	52,5	10,3	41,1	8,5
3	1 558	66,8	67,9	49,0	91,7	65,8	29,3	26,3	44,2	7,3	29,3	4,8
Övriga	209	61,7	67,4	59,2	92,6	67,5	31,9	23,3	30,6	7,4	24,9	7,7
Summa	3 233	58,6	61,3	38,3	88,1	56,0	36,5	32,1	51,9	9,9	37,3	6,8

Tabell 4 I Teoretiska studier

(Anser Ni att Ert barn i första hand bör inrikta sig på teoretiska studier?)

Socialgrupp	N	Ja-svar					Nej-svar					Obe- svarad
		Ä	Y	R	F	S:a %	Ä	Y	R	F	S:a %	%
1	307	82,2	65,4	76,6	77,8	74,6	13,3	20,5	10,9	22,2	14,0	11,4
2	1 159	49,2	52,0	64,7	21,4	53,1	44,6	41,3	26,0	72,6	39,3	7,5
3	1 558	40,9	36,5	60,4	23,4	42,2	52,4	55,1	30,2	68,2	49,6	8,3
Övriga	209	46,8	31,4	40,8	18,5	35,4	40,4	52,3	40,8	74,1	49,8	14,8
Summa	3 233	47,1	42,9	63,9	23,8	48,7	46,1	48,3	25,8	69,0	42,5	8,7

Tabell 4 J Yrkesinriktning i olika utbildningsgrupper

Utbildningsgrupp	N	Praktiskt yrke			Teoretiska studier		
		Ja	Nej	Obe-svarad	Ja	Nej	Obe-svarad
		%	%	%	%	%	%
1	1 831	64,3	31,0	4,7	43,8	48,8	7,4
2	288	53,1	38,2	8,7	51,7	40,3	8,0
3	208	47,6	41,8	10,6	53,8	35,6	10,6
4	210	42,9	48,6	8,6	53,3	37,1	9,5
5	338	17,5	70,7	11,8	73,4	13,3	13,3
Övriga	358	64,2	27,9	7,9	42,7	46,9	10,3
Summa	3 233	56,0	37,3	6,8	48,7	42,5	8,7

IV. FÖRÄLDRARNAS ASPIRATIONSNIVÅ

Tabell 4 K Studentexamen

(Anser Ni att Ert barn skulle kunna klara studentexamen?)

Socialgrupp	N	Ja-svar					Nej-svar					Obe-svarad
		Ä	Y	R	F	S:a %	Ä	Y	R	F	S:a %	
1	307	75,6	61,5	81,1	77,8	75,2	22,2	21,8	8,6	11,1	14,0	10,7
2	1 159	42,1	36,3	66,1	24,8	47,7	47,1	50,3	18,6	60,7	38,6	13,7
3	1 558	26,2	27,7	57,0	16,1	33,8	64,3	59,6	26,1	74,0	53,5	12,8
Övriga	209	21,3	19,8	40,8	18,5	24,9	59,6	60,5	38,8	74,1	56,9	18,2
Summa	3 233	35,0	32,1	63,9	20,9	42,2	54,8	54,2	20,7	67,8	44,6	13,3

Tabell 4 L Studentexamensaspirationer i olika utbildningsgrupper

Utbildningsgrupp	N	Ja	Nej	Obesvarad
		%	%	%
1	1 831	35,6	51,8	12,6
2	288	41,0	45,5	13,5
3	208	51,0	29,3	19,7
4	210	57,1	31,4	11,4
5	338	76,3	12,1	11,5
Övriga	358	30,4	54,2	15,4
Summa	3 233	42,2	44,6	13,3

V. HEMLÄXOR

Tabell 4 M Kontroll av hemuppgifter

(Brukar Ni regelbundet förhöra Ert barn och kontrollera läxor och hemuppgifter?)

Socialgrupp	N	Ja-svar					Nej-svar					Obe-svarad
		Ä	Y	R	F	S:a %	Ä	Y	R	F	S:a %	%
1	307	35,5	34,6	37,1	66,7	37,1	62,2	61,5	59,4	33,3	59,6	3,3
2	1 159	37,6	34,1	38,5	37,6	36,8	60,7	63,7	58,8	60,7	60,9	2,2
3	1 558	44,2	40,4	39,9	44,8	41,6	53,0	57,9	58,2	53,6	56,4	2,0
Övriga	209	49,9	32,6	44,9	40,7	40,2	44,7	57,0	44,9	55,6	51,2	8,6
Summa	3 233	41,5	37,4	39,1	42,6	39,4	55,9	59,9	58,1	55,7	58,0	2,6

Totalt χ^2 för socialgrupper = 13,41
 f = 12 P > .05

Totalt χ^2 för skolorganisationsgrupper = 13,83
 f = 12 P > .05

Tabell 4 N För mycket hemläxor

(Anser Ni att Ert barn får för mycket hemläxor?)

Socialgrupp	N	Ja-svar					Nej-svar					Obe-svarad
		Ä	Y	R	F	S:a %	Ä	Y	R	F	S:a %	%
1	307	15,6	9,0	8,0	22,2	9,8	82,2	89,7	88,6	77,8	87,6	2,6
2	1 159	14,9	15,4	15,6	16,2	15,4	83,1	81,0	81,7	82,9	81,9	2,6
3	1 558	18,0	14,6	18,4	20,8	17,1	80,5	82,9	79,2	78,6	80,9	2,1
Övriga	209	12,8	5,8	24,5	7,4	12,2	85,1	89,5	67,3	92,6	83,7	4,3
Summa	3 233	16,3	13,8	15,8	18,3	15,5	81,9	83,2	81,2	81,2	82,1	2,5

Tabell 4 O Inställning till hemläxor i olika utbildningsgrupper

Utbildningsgrupp	N	Kontroll av hemuppgifter			För mycket hemläxor		
		Ja	Nej	Obe-svarad	Ja	Nej	Obe-svarad
		%	%	%	%	%	%
1	1 831	39,5	57,9	2,6	16,0	81,7	2,3
2	288	42,7	55,2	2,1	15,6	81,9	2,4
3	208	35,1	63,5	1,4	14,4	82,7	2,9
4	210	43,3	52,9	3,8	13,8	84,8	1,4
5	338	37,3	59,8	3,0	12,1	84,9	3,0
Övriga	358	38,3	58,9	2,8	17,3	79,3	3,4
Summa	3 233	39,4	58,0	2,6	15,5	82,1	2,5

VI. PROV I SKOLAN

Tabell 4 P Diskuterar resultaten av prov

(Tar Ni reda på och diskuterar resultaten av olika prov, som Ert barn fått utföra i skolan?)

Socialgrupp	N	Ja-svar					Nej-svar					Obe-svarad
		Ä	Y	R	F	S:a %	Ä	Y	R	F	S:a %	%
1	307	88,9	80,8	93,1	100,0	89,6	4,4	14,1	4,6	0,0	6,8	3,6
2	1 159	74,4	77,9	91,0	64,1	80,8	24,8	20,4	7,2	33,3	17,6	1,6
3	1 558	72,3	69,9	87,4	70,8	75,2	25,6	26,9	11,1	28,1	22,6	2,2
Övriga	209	63,8	69,8	87,8	66,7	72,2	31,9	20,9	6,1	29,6	21,1	6,7
Summa	3 233	73,6	73,1	89,8	69,0	78,3	24,3	23,6	8,2	29,3	19,2	2,4

Tabell 4 Q Roligt med prov

(Tycker Ert barn att det är roligt med prov i skolan?)

Socialgrupp	N	Ja-svar					Nej-svar					Obe-svarad
		Ä	Y	R	F	S:a %	Ä	Y	R	F	S:a %	%
1	307	44,4	59,0	62,3	88,9	59,6	42,2	32,1	27,4	11,1	30,3	10,1
2	1 159	60,7	62,0	73,3	73,5	67,2	31,8	31,8	22,6	19,7	27,1	5,7
3	1 558	62,2	64,4	72,7	75,0	67,5	34,1	32,7	23,7	22,9	29,4	3,1
Övriga	209	57,4	59,3	65,3	66,7	61,2	36,2	29,1	22,4	29,6	29,2	9,6
Summa	3 233	60,1	62,9	70,9	74,2	66,2	34,0	32,1	23,8	22,0	28,6	5,1

Tabell 4 R Nervös inför prov

(Blir Ert barn nervöst och oroligt inför prov i skolan?)

Socialgrupp	N	Ja-svar					Nej-svar					Obe-svarad
		Ä	Y	R	F	S:a %	Ä	Y	R	F	S:a %	%
1	307	22,2	28,2	22,3	22,2	23,8	77,8	69,2	73,1	77,8	73,0	3,3
2	1 159	19,4	20,4	24,9	17,9	21,6	77,2	77,7	72,9	80,3	76,0	2,4
3	1 558	20,4	20,5	22,5	18,2	20,7	77,4	77,2	75,6	81,3	77,3	1,9
Övriga	209	31,9	23,3	30,6	33,3	28,2	66,0	70,9	61,2	63,0	66,5	5,3
Summa	3 233	21,0	21,1	23,8	19,4	21,8	76,6	76,4	73,4	79,4	75,8	2,4

Tabell 4 S Uppfattningen av prov i olika utbildningsgrupper

Utbildningsgrupper	N	Diskuterar resultaten			Roligt med prov			Nervös inför prov		
		Ja	Nej	Obe-svarad	Ja	Nej	Obe-svarad	Ja	Nej	Obe-svarad
		%	%	%	%	%	%	%	%	%
1	1 831	75,3	22,7	2,1	68,6	27,4	4,0	21,8	76,1	2,1
2	288	82,6	15,6	1,7	65,3	28,5	6,3	22,9	74,0	3,1
3	208	86,1	12,5	1,4	68,8	27,4	3,8	23,1	76,0	0,9
4	210	87,6	10,0	2,4	62,9	32,9	4,3	22,9	73,8	3,3
5	338	89,1	7,1	3,8	59,8	29,9	10,4	20,7	77,2	2,1
Övriga	358	70,7	25,1	4,2	61,5	32,1	6,4	20,4	75,1	4,5
Summa	3 233	78,3	19,2	2,4	66,2	28,6	5,1	21,8	75,8	2,4

VII. BARNETS BETYG

Tabell 4 T Tillfredsställelse med betygen

(Är Ni nöjd med de betyg Ert barn erhöll i klass 6?)

Socialgrupp	N	Ja-svar					Nej-svar					Obe-svarad
		Ä	Y	R	F	S:a %	Ä	Y	R	F	S:a %	%
1	307	82,2	64,1	82,3	22,2	75,9	13,3	32,1	14,9	77,8	20,8	3,3
2	1 159	78,1	77,4	87,8	68,4	80,6	18,2	19,3	10,6	29,9	16,8	2,6
3	1 558	79,6	79,2	89,1	74,0	81,3	18,6	18,1	9,9	21,4	16,4	2,3
Övriga	209	80,9	66,3	81,6	70,4	73,7	17,1	25,6	12,2	25,9	20,6	5,7
Summa	3 233	79,3	76,6	87,1	70,4	80,0	18,0	20,0	10,5	26,1	17,3	2,7

Totalt χ^2 för socialgrupper = 86,05
f = 12 P<.001

Totalt χ^2 för skolorganisationsgrupper = 31,31
f = 12 P<.01

Tabell 4 U Tillfredsställelse med betyg i olika utbildningsgrupper

Utbildningsgrupp	N	Ja-svar	Nej-svar	Obe-svarad
		%	%	%
1	1 831	82,5	15,0	2,5
2	288	76,0	20,1	3,8
3	208	79,3	17,3	3,4
4	210	72,9	25,2	1,9
5	338	76,9	19,8	3,3
Övriga	358	78,2	19,3	2,5
Summa	3 233	80,0	17,3	2,7

VIII. SKOLARBETETS INNEHÅLL

Tabell 4 V Nyttiga och värdefulla ting

(Tycker Ni att Ert barn lär sig nyttiga och värdefulla ting i skolan?)

Socialgrupp	N	Ja-svar					Nej-svar					Obe-svarad
		Ä	Y	R	F	S:a %	Ä	Y	R	F	S:a %	%
1	307	93,3	87,2	95,4	88,9	93,2	0,0	2,6	0,0	0,0	0,7	6,2
2	1 159	97,1	95,5	97,7	92,3	96,4	0,4	2,0	0,5	3,4	1,2	2,4
3	1 558	97,3	95,7	95,9	94,3	95,9	1,5	1,9	1,2	4,2	1,9	2,2
Övriga	209	85,1	91,8	93,9	96,3	91,4	4,3	1,2	0,0	3,7	1,9	6,7
Summa	3 233	96,2	94,8	96,5	93,6	95,5	1,2	1,9	0,6	3,8	1,6	2,9

Tabell 4 X Onödiga saker

(Anser Ni att Ert barn får syssla med onödiga saker i skolan?)

Socialgrupp	N	Ja-svar					Nej-svar					Obe-svarad
		Ä	Y	R	F	S:a %	Ä	Y	R	F	S:a %	%
1	307	8,9	10,3	12,6	22,2	11,7	88,9	80,8	80,6	77,8	81,8	6,5
2	1 159	9,9	7,5	7,0	12,8	8,4	85,5	87,2	88,7	79,5	86,6	5,0
3	1 558	9,7	8,8	7,0	11,5	8,3	89,9	88,0	89,1	85,9	88,4	3,3
Övriga	209	8,5	5,8	8,2	3,7	6,7	85,1	80,2	85,7	88,9	83,7	9,6
Summa	3 233	8,3	8,3	8,0	11,6	8,5	87,9	86,6	87,4	83,8	86,9	4,6

Tabell 4 Y Inställning till skolarbetet i olika utbildningsgrupper

Utbildningsgrupp	N	Nyttiga och värdefulla ting			Onödiga saker		
		Ja	Nej	Obe-svarad	Ja	Nej	Obe-svarad
		%	%	%	%	%	%
1	1 831	96,6	1,5	1,9	8,2	88,4	3,3
2	288	95,5	0,3	4,2	6,9	85,4	7,6
3	208	98,1	0,5	1,4	6,3	88,9	4,8
4	210	94,8	1,4	3,8	10,0	83,3	6,7
5	338	92,3	1,5	6,2	10,1	83,4	6,5
Övriga	358	91,9	3,4	4,7	10,3	84,1	5,6
Summa	3 233	95,5	1,6	2,9	8,5	86,9	4,6

IX. FÖRÄLDRAMÖTE

Tabell 4 Z Deltagande i föräldramöte

(Har Ni varit på något föräldramöte under förra läsåret?)

Socialgrupp	N	Ja-svar					Nej-svar					Obe- svarad
		Ä	Y	R	F	S:a %	Ä	Y	R	F	S:a %	%
1	307	95,6	78,2	64,0	44,4	71,7	4,4	21,8	32,0	55,6	26,1	2,3
2	1 159	83,1	70,1	49,3	23,9	60,2	16,9	28,8	48,4	75,2	38,5	1,3
3	1 558	70,7	67,1	48,6	18,2	56,9	28,4	32,4	50,2	80,7	42,2	0,8
Övriga	209	72,3	62,8	49,0	11,1	55,0	23,4	34,9	46,9	85,2	41,6	3,3
Summa	3 233	77,0	68,5	51,4	20,3	59,4	22,2	30,7	46,4	78,6	39,3	1,3

Tabell 4 Ä Deltagande i föräldramöte i olika utbildningsgrupper

Utbildningsgrupp	N	Ja-svar	Nej-svar	Obesvarad
		%	%	%
1	1 831	56,9	42,1	1,1
2	288	63,5	36,1	0,3
3	208	59,6	37,0	3,4
4	210	70,5	29,5	0,0
5	338	69,8	28,4	1,8
Övriga	358	52,5	45,3	2,2
Summa	3 233	59,4	39,3	1,3

SJÄLVVÄRDERING OCH SKOLMILJÖ

Av David Magnusson

KAPITEL I

Problemställning

Till bilden av en individs personlighetsutveckling hör frågan om hur han upplever omgivningens inställning gentemot honom själv, som accepterande och gillande eller som avvisande och fientlig.

Upplevelsen av denna inställning från omgivningens sida är av väsentlig betydelse för den växandes allmänna anpassning och för hans sätt att bete sig i sina sociala kontakter. Upplevelsen av en likgiltig eller alltför kritisk miljö utgör grogrunden för störningar av en harmonisk personlighetsutveckling. På en sådan miljö kommer olika individer att svara med olika typer av beteenden; trots och opposition, undfallenhet, likgiltighet och resignation eller, vilket kanske särskilt gäller för begåvade elever, med en våldsam anspänning i försök att leva upp till omgivningens krav. Ett gemensamt drag i dessa reaktioner är emellertid en störning av de naturliga och spontana relationerna till andra människor.

Hela det problem, som dragits upp, berör frågan om individers självvärdering. Självvärderingen och dess olika aspekter har behandlats av olika forskare, framförallt som ett väsentligt problem i personlighetsutvecklingen och som en viktig faktor i socialpsykologiska sammanhang (se t. ex. Johannesson 1954, s. 239). Grovt brukar man skilja på den självvärdering, som består i individens egen bedömning av sig själv och den självvärdering, som har sin grund i individens uppfattning av omgivningens inställning och bedömning. De två sidorna av självvärderingen hör intimt samman; uppfattningen och bedömningen av den egna personen uppstår och utvecklas ur upplevelsen av omgivningens inställning (se t. ex. Sullivan, 1947).

Avgörande för hur upplevelsen av omgivningens inställning mot den egna personen uppstår och utvecklas är i första hand den objektiva karaktären hos den sociala miljö, i vilken individen utvecklas, om den är likgiltig, fientlig eller alltför krävande eller om den är accepterande och positiv. Till miljön hör under ett betydelsefullt utvecklingsskede i en individs liv också skolan. Den stora roll skolmiljön kan spela just för utvecklingen av den växandes självvärdering har ingående diskuterats av bl. a. Jersild (1952, s. 90—98). Karaktären hos denna miljö bestäms bl. a. av de organisatoriska åtgärder, som vidtas för utformningen av skolan. Dessa åtgärder syftar ju bl. a. till att skapa en för personlighetsutvecklingen så gynnsam atmosfär som möjligt.

Föreliggande undersökning har till huvudsyfte att pröva, huruvida det föreligger påvisbara skillnader mellan elever i olika skoltyper — främst mellan elever i kommuner med enhetsskola och elever i andra skolområden med traditionellt utformat skolväsen — med avseende på självvärdering i den form som den avspeglar sig i elevernas upplevelse av omgivningens inställning. Jämförelsen har skett på grundval av skattningar, i vilka varje elev fått ge uttryck för hur han/hon tror sig vara bedömd av kamraterna. Denna skattning kallas i fortsättningen för *självskattning* och användes som ett mått på den form av individens *självvärdering* som angivits.

KAPITEL II

Undersökningsförfarande och data

Den form av självvärdering som har studerats i den aktuella undersökningen har tidigare behandlats i andra undersökningar. I regel har man därvid gått tillväga så att varje elev, efter att först ha gjort upp en rangordning av sina kamrater med avseende på den ordning, i vilken han vill samarbeta eller umgås med dem, har fått ange var i en sådan rangordning han tror att kamraterna har placerat honom själv (se t. ex. Kaila 1935, s. 254, Gästrin 1938, s. 6, Johannesson 1954, s. 241). Data för den aktuella undersökningen har erhållits med en något annorlunda undersökningsmetodik. En variation av detta undersökningsförfarande har tidigare använts av bl. a. Israel (1956, s. 226—227).

Datainsamling

Skattningarna har insamlats i två etapper. Insamlingen gjordes av särskilda provledare, varvid klassläraren inte var närvarande.

1. Varje elev erhöll en lista med namnen på samtliga klasskamrater av samma kön. Det meddelades, att de bedömningar som skulle utföras inte hade någonting med skolans betygsättning att göra. Eleverna fick också det uttryckliga löftet att inga lärare skulle få ta del av bedömningarna.

I instruktionen ställdes eleverna inför den situationen, att klassen skulle förflyttas till ett annat klassrum, men att alla klasskamraterna inte fick följa med på grund av utrymmesbrist. Uppgiften bestod nu i att rangordna kamraterna i den ordning man ville att de skulle komma med vid en sådan flyttning.

Efter övningsexempel genomfördes bedömningarna. Pojkarnas rangordningar upptog sålunda endast pojkarna i klassen, flickornas rangordningar endast flickorna i klassen.

2. Den andra etappen inleddes med att varje elev erhöll en lista av samma utseende som den som använts i den första skattningsomgången. Därefter gavs följande instruktion: »Ni fick nyss välja i vilken ordning ni skulle vilja flytta tillsammans med edra kamrater till ett nytt klassrum. Hur tror ni, att kamraterna valde, när de tänkte just på er. På den lista ni nu har framför er skall ni rita ett plus i rutan vid de kamraters namn, som ni tror att de flesta i klassen valde före er själv och ett minus i rutan efter de kamraters namn, som ni tror att de flesta placerade efter er själv».

Även här föregicks skattningen av övningsexempel, tills uppgiften hade förståtts av alla.

Genom den andra skattningen erhöles varje elevs bedömning av sig själv, som han/hon tror sig ha blivit värderad av kamraterna. Den rangordningsplats var och en tror sig inta i kamraternas bedömning erhålles som antalet plustecken ökat med 1. Detta värde utgör elevens självskattning.

Bearbetning av råvärden

Det rangordningsvärde varje elev uppfattar som sitt eget i kamraternas bedömning, dvs. självskattningen, kommer att vara beroende av klassens storlek. Om en klass innehåller tjugo pojkar innebär en självskattning av 10 en annan självvärdering än om klassen innehållit endast tolv pojkar. I det förra fallet tror eleven sig vara placerad mitt i kamraternas rangordning, medan han i det senare fallet tror sig inta en betydligt lägre rangordningsplats.

För att en jämförelse mellan självskattningar avlämnade av elever från klasser av olika storlek skulle vara möjlig, överfördes samtliga självskattningsvärden till standardvärden (z), dvs. till en skala med medeltalet 0 och standardavvikelsen 1.0 för varje klass.

Om varje elev i en klass har en riktig uppfattning om kamraternas bedömning kommer medeltalet av självskattningsvärdena att bli 0. Detta blir också resultatet om lika många av klassens elever placerar sig över som under medelvärde i rangordningen, oberoende av om var och en av eleverna därvid gör en riktig uppskattning av kamraternas bedömning. Om eleverna har underskattat sin ställning i kamraternas ögon kommer detta till uttryck i ett medelvärde för klassen som ligger under 0. Överskattning kommer att visa sig i ett medelvärde som ligger över 0.

Ett medelvärde av 0 kommer, som redan påpekats, att erhållas för klassen, om lika många placerar sig över som under medelrangordningen i klassen, oavsett om därvid varje enskild elev gör en riktig uppskattning av hur kamraterna placerat honom/henne eller ej. Klassens medelvärde kommer sålunda endast att ge uttryck för den allmänna nivån på klassens självvärdering, men den säger ingenting om överensstämmelsen mellan kamraternas skattning och självskattning i enskilda fall. Om fler än hälften av eleverna har placerat sig under medelrangordningen i klassen, kommer medelvärde att ange en underskattning ifråga om självskattning, oberoende av om de elever som gjort denna låga självskattning har skattats högt eller lågt av kamraterna.

Elevgupper

Undersökningsmaterialet har insamlats i samband med genomförandet av de undersökningar, som redovisas av docent Ingvar Johannesson i »Diffe-

Tabell 1. Fördelningen av klasser och elever på olika skoltyper

		Enhetsskola	Andra skolområden			Summa
			Läroverk	Folkskola	Totalt	
Antal klasser		64	22	17	39	103
	Pojkar	890	321	189	510	1 400
Antal elever	Flickor	846	398	167	565	1 411

rentiering och social utveckling» (1960 s. 24 ff.). Självskattningar har sålunda erhållits från eleverna i samtliga de skolor som ingår i nämnda undersökning. De principer, som legat till grund för valet av skolområden redovisas i Johannessons redogörelse, där också en detaljerad beskrivning av fördelningen av klasser på olika skolorganisatoriska former ges.

Det för självvärderingsundersökningen uppställda huvudsyftet utgör en jämförelse mellan elever från skolområden med enhetsskola och elever från andra skolområden. För att därvid jämförelsen så långt möjligt skulle komma att bygga på samtliga elever i de skolområden, som jämförs med varandra har vid bearbetningen av självskattningarna Brännkyrka och Västertorp uteslutits, eftersom från dessa skolområden endast läroverks-elever deltagit i skattningarna.

I den ursprungliga planläggningen var avsikten att isärhålla yngre och äldre enhetsskolor. Då differenserna mellan dem ifråga om självskattningar visade sig helt obetydliga och utan systematiska tendenser har samtliga enhetsskolor behandlats som en grupp.

Vid vissa bearbetningar har materialet i skolområden av annan typ än enhetsskola uppdelats i två grupper: folkskola och läroverk. Till den senare gruppen har därvid hänförts elever från högre allmänt läroverk, kommunala realskolor, samrealskolor samt praktiska realskolor.¹ Ett gemensamt drag i samtliga de skolformer som ingår i läroverksgruppen är att intagningen icke är fri utan att någon form av spärr tillämpas.

Fördelningen av elever på skolområden med enhetsskola och på andra skolområden framgår av tabell 1, där också fördelningen på folkskola och läroverk i den senare gruppen av skolområden redovisas.

Skattningarnas tillförlitlighet

Redan i de första rangordningsförsök, som utfördes konstaterades rent subjektivt den stora överensstämmelsen mellan kamraternas sociala rangordningar (se Katz 1922, Reininger 1924, Koskeniemi 1938, Gästrin 1938).

¹ Från praktisk realskola har fyra klasser deltagit i undersökningen. Samtliga dessa klasser tillhör Nacka kommun, som egentligen utgör enhetsskolområde. Det har emellertid ansetts angeläget, att till läroverksgruppen föra alla skolor, till vilka inträdet är spärrat. Se vidare diskussionen s. 167 ff.

Graden av överensstämmelse mellan kamraterna i den första etappen av skattningarna som uttryck för s.k. interbedömarreliabilitet (se Magnusson 1959, s. 81—83) har beräknats med split-halfteknik, dvs. på grundval av korrelationen mellan å ena sidan medeltalet av de skattningar som avgivits av ena hälften av kamraterna och å andra sidan medeltalet av de skattningar, som avgivits av den andra hälften (Ekman 1957, s. 54—55). Före beräkningen av de medeltalsskattningar på vilka korrelationsberäkningarna utfördes, överfördes samtliga rangordningar till standardvärden. De korrelationer som erhålles kommer emellertid till storleken att vara systematiskt beroende också av det antal bedömare, som skattat varje individ, så att korrelationskoefficienten för sambandet mellan bedömningar avgivna av ena hälften av klassen och bedömningar avgivna av den andra hälften kommer att bli systematiskt större för stora klasser än för små klasser. Med utnyttjande av Spearman-Brown's formel (se Ekman 1957, s. 55) korrigerades därför samtliga korrelationskoefficienter att gälla för grupper av 15 elever, vilket utgör en grov approximering av medeltalet elever av samma kön i varje klass.

I tabell 2 redovisas de erhållna interbedömarreliabilitetskoefficienterna för elever i enhetsskolområden och elever i andra skolområden.

Tabell 2. Interbedömarreliabilitetskoefficienter för rangordningsskattningar (för genomsnittlig gruppstorlek av 15 elever)

	Enhetsskola	Andra skolomr.
Pojkar.....	.826	.796
Flickor.....	.831	.810

Det bör uppmärksammas, att avvikelser från maximala korrelationskoefficienter (1.0), vilka skulle uttrycka fullständig överensstämmelse mellan olika individers rangordningar, betingas dels av verkliga skillnader mellan individerna i deras uppfattning om kamraternas inbördes placering i rangordningen, dels av osäkerhet och slumpmässighet i den enskilde elevens bedömningar.

Varje elev har i undersökningen skattat var och en av sina kamrater två gånger, första gången genom att rangordna sina kamrater och andra gången genom att placera in sig själv i den totala rangordningen genom upprepade jämförelser med var och en av kamraterna. Det är nu möjligt att undersöka konsekvensen och fastheten i dessa rangordningar för den enskilde individen. Om en enskild elev har en alldeles bestämd och fixerad uppfattning om i vilken ordning han skulle vilja ha med kamraterna till ett nytt klassrum, och denna rangordning överensstämmer med den han tror att kamraterna har använt vid sina bedömningar och han tillämpar denna rangordning i båda skattningarna av kamraterna, skall konsekven-

sen visa sig i att de elever som han tror vara högre skattade än han själv skall ligga högre i hans egen rangordning än de elever som han tror vara lägre skattade av kamraterna.

Överensstämmelsen mellan de båda rangordningarna kan beräknas för varje elev med hjälp av biseriella korrelationer (se t. ex. Ferguson 1959, s. 203—204) efter överförande av rangordningsvärdena till standardvärden (Fisher and Yates 1953, s. 76). Sådana korrelationer beräknades för 464 flickor och 469 pojkar slumpmässigt dragna ur enhetsskolematerialet. Det genomsnittliga sambandet mellan de båda rangordningarna för en elev beräknades med hjälp av Fishers z (Edwards 1959, s. 126—128). För pojkar erhöles en genomsnittlig korrelationskoefficient av 0.607 och för flickor en korrelationskoefficient av 0.679. Det bör särskilt beaktas, att dessa koefficienter uttrycker det genomsnittliga sambandet mellan de två rangordningarna för en enskild bedömare. Om man med utnyttjande av Spearman-Brown's formel beräknar det genomsnittliga sambandet mellan två enskilda bedömares rangordningar av samma kamrater i den första skattningsetappen erhåller man värdet 0.23 för både pojkar och flickor. Sambandet mellan de två rangordningarna avgivna av en enskild elev är sålunda vida större — och avsevärt mycket större än vad den numeriska skillnaden mellan värdena 0.68 resp. 0.61 och 0.23 anger — än sambandet mellan två olika elevers rangordningar av samma kamrater.

En förutsättning för en hög överensstämmelse mellan de båda rangordningarna för en enskild bedömare är som redan tidigare sagts att den rangordning en enskild elev har, överensstämmer med den han tror att kamraterna tillämpar. I den första skattningen utnyttjar eleven sin egen rangordning, i den andra den han tror att kamraterna har. De erhållna koefficienterna tyder dels på att överensstämmelsen mellan dessa två rangordningar är stor, dels på att eleverna avgivit sina skattningar med stor konsekvens och noggrannhet. Om ett av dessa villkor icke varit uppfyllt, skulle koefficienterna blivit avsevärt lägre.

Tabell 3. Frekvenser av självskattningsvärden

Klassgränser	Pojkar		Flickor	
	Enhetsskola	Andra skolområden	Enhetsskola	Andra skolområden
— .225 — — .176	17	22	16	56
— .175 — — .126	37	27	49	15
— .125 — — .076	36	30	52	43
— .075 — — .026	206	131	226	171
— .025 — — .024	422	230	395	235
.025 — .074	132	64	93	39
.075 — .124	32	5	14	6
.125 — .174	3	—	1	—
.175 — .224	5	1	—	—
Totalt	890	510	846	565

Frekvensfördelningar

Samtliga självskattningar erhöles i form av rangordningsvärden, vilka för jämförbarhet mellan elever från klasser av olika storlek överfördes till standardvärden (se s. 54). I tabell 3 redovisas fördelningen av självskattningar på en i nio steg indelad standardskala.

En överskådligare bild av relationerna mellan könen och mellan skolområden med olika skolformer ges i fig. 1, där frekvenserna på olika skalsteg är angivna i procent av totala antalet pojkar resp. flickor för skolområden med enhetsskola och för andra skolområden. Innan vi i ett kommande avsnitt behandlar huvudproblemet om skillnader mellan skolområden med olika skoltyper, skall vi helt kort studera några från allmänpsykologiska synpunkter intressanta tendenser.

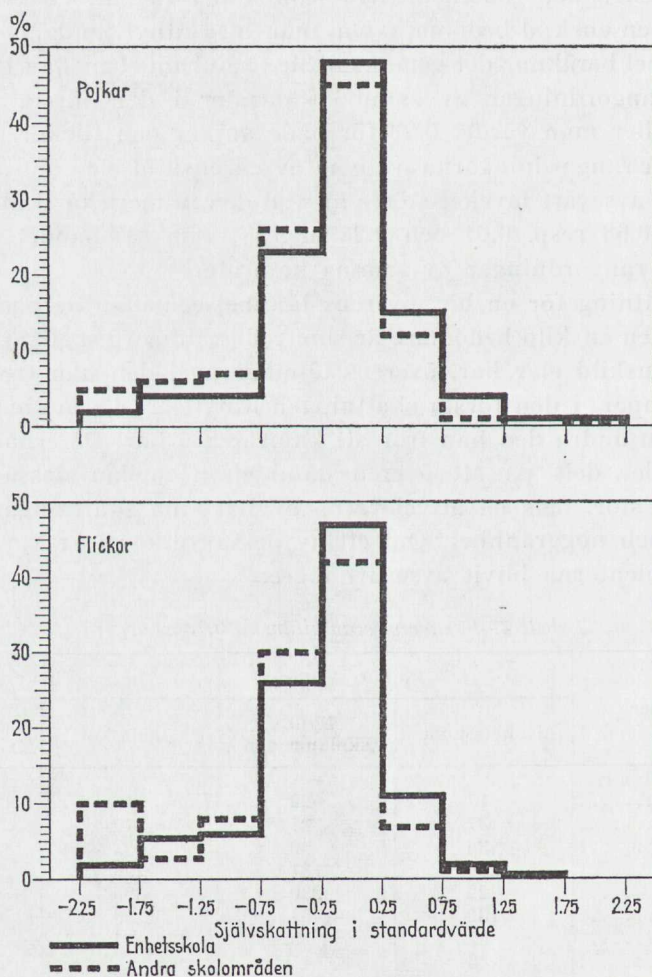

Fig. 1. Frekvenser av självskattningar i procent av totala antalet självskattningar för varje kön och skoltyp

KAPITEL III

Resultat

Generella tendenser hos pojkar och flickor

Redan av fig. 1 torde framgå den tydliga tendens till underskattning från både pojkars och flickors sida, som kommer till uttryck i att fördelningarna för båda könen i både enhetsskolområden och andra skolområden är förskjutna åt den negativa delen av skalan. Redan tidigare har påpekats att en allmän genomsnittlig underskattning i självvärderingarna kommer till uttryck i att mer än hälften av eleverna anser, att de placerats i den undre hälften i kamraternas rangordningar. Den allmänna tendensen till underskattning framgår då med all tydlighet om eleverna fördelas i dem som trott sig placerade över rangmedelvärdet i klassen och dem som trott sig placerade under klassens rangmedelvärde. En sådan fördelning av eleverna redovisas i tabell 4.

Tabell 4. Frekvenser av självskattningar över resp. under klassens rangmedelvärde

	Pojkar		Flickor	
	Enhetsskola	Andra skolområden	Enhetsskola	Andra skolområden
Över.....	415	202	325	165
Under.....	475	308	521	400
χ^2	4.04	22.04	45.40	97.74
p.....	<.05	<.001	<.001	<.001

Tendensen är entydig och densamma för samtliga grupper av elever. Det är möjligt att med χ^2 -metoden pröva, huruvida fördelningen av självskattningar över resp. under medelrangordningen i klasserna kan ha uppkommit av en slump eller om de är uttryck för »sanna» tendenser i materialet. χ^2 har beräknats och anges för varje kön och skoltyp tillsammans med de p-värden, som anger hur stor sannolikheten är att den erhållna fördelningen av självskattningar skulle ha uppkommit rent slumpmässigt. I ingen grupp är denna sannolikhet större än 5 %.

Med stora grupper av försökspersoner kan statistiskt säkerställda skillnader vara så obetydliga att de saknar praktisk betydelse. Den generella tendens till underskattning som självskattningarna i det redovisade mate-

Tabell 5. Medeltal i standardvärden av självskattningar samt genomsnittlig underskattning uttryckt i rangvärden

	Medeltal i självskattningar		Genomsnittlig underskattning i rangvärde	
	Pojkar	Flickor	Pojkar	Flickor
Enhetsskola	—,13	—,25	1.0	2.0
Andra skolområden ..	—,28	—,40	2.2	3.0

rialet ger uttryck för är emellertid av en storleksordning som är av betydelse i det enskilda fallet. I tabell 5 anges medeltalen av självskattningar uttryckta i standardvärden för pojkar och flickor i enhetsskolområden och i andra skolområden. Att samtliga medeltal är minusvärden återspeglar det faktum att de är uttryck för en genomsnittlig underskattning.

Det är nu möjligt att omräkna den genomsnittliga underskattningen som är uttryckt i standardvärden till genomsnittlig underskattning i rangvärden. För elever, som i själva verket av kamraterna placerats mitt i rangordningen, blir självskattningen i genomsnitt det antal platser lägre, som anges i de två sista kolumnerna i tabell 5 om klassen innehåller nitton andra elever av samma kön. En flicka, som i en klass med tjugo flickor av sina kamrater placerats på tionde plats, kommer sålunda sannolikt att ge sig självskattningen 12 om hon går i något av enhetsskolområdena och självskattningen 13 om hon går i annat skolområde.

Skillnader i självskattningsnivå mellan pojkar och flickor

Ytterligare en tendens framträder tydligt i fördelningen av självskattningarna i sådana under resp. över rangmedelvärdet (se tabell 4), om de erhållna frekvenserna överföres till procenttal av totala antalet självskattningar för varje kön och skoltyp (se tabell 6). Det är tendensen till större procentuell andel självskattningar under medelvärdet, dvs. tendensen till större självunderskattning hos flickorna än hos pojkarna i både skolområden med enhetsskola och i andra skolområden.

En prövning av frekvensfördelningarna i tabell 4 med χ^2 -metoden, huruvida det föreligger någon skillnad mellan pojkar och flickor från enhets-

Tabell 6. Självskattningar över resp. under klassens rangmedelvärde i procent av totala antalet självskattningar för varje kön och skoltyp

	Pojkar		Flickor	
	Enhetsskola	Andra skolområden	Enhetsskola	Andra skolområden
Över	46,6	39,6	38,4	29,2
Under	53,4	60,4	61,6	70,8

skolområden i den proportion som underskattar sin ställning ger $\chi^2 = 11.88$ ($p < .001$) och samma prövning av skillnaden mellan pojkar och flickor från andra områden $\chi^2 = 13.01$ ($p < .001$). En signifikansprövning av differenserna mellan medeltalen av pojkarnas och flickornas självskattningar (se tabell 5) ger också p-värden, som för båda skoltyperna är mindre än .001. Den skillnad i självskattning som innebär, att flickor underskattar sin ställning i större utsträckning än pojkar är sålunda statistiskt säkerställd och gemensam för olika skoltyper. Den påvisade könsskillnaden överensstämmer med de resultat Israel erhållit med självskattningar avgivna av högskolelever (Israel 1956, s. 234).

Skillnader i självskattningsnivå mellan elever från olika regioner

Den relativa andelen av olika skolformer är något olika i olika regioner (se Johannesson 1960). Faktiska skillnader mellan regionerna, oberoende av skoltyp, skulle då kunna ge utslag i skillnader mellan skoltyper, så att en skoltyp som dominerade en viss region med signifikant lägre självskattningar därigenom skulle komma att framstå som en skoltyp med lägre självvärdering hos eleverna.

För att utröna huruvida det föreligger skillnader i materialet mellan elever från olika regioner med avseende på självskattning utfördes en variansanalys av de medeltal av självskattningar som beräknats för varje region. För att därvid inte olikheter mellan regioner i den relativa andelen av olika skoltyper skulle kunna påverka medeltalen för regionerna hölls skoltyp under kontroll genom att lika många elever från en viss skoltyp fick ingå i beräkningen av medeltalen för var och en av regionerna.

Medeltalen av självskattningar för elever från olika regioner redovisas i tabell 7. I tabell 8 ges resultatet av variansanalysen.

Av resultatet av variansanalysen framgår, att några statistiskt säkerställda skillnader mellan medeltalen för olika regioner inte föreligger, om kravet på att sannolikheten skall vara mindre än 5 % att resultatet skall kunna vara erhållet av en slump skall upprätthållas. Resultatet innebär, att om vi på nytt skulle ta ut ett antal klasser från olika regioner och låta eleverna i dessa klasser avge självskattningar, kan vi inte räkna med att

Tabell 7. Medeltal av självskattningar för elever från olika regioner (med skoltyp under kontroll)

	Skåne	Västmanland	Stockholms- området	Norrland
Pojkar				
N	136	136	136	136
M	—,07	—,19	—,16	—,24
Flickor				
N	80	80	80	80
M	—,29	—,34	—,37	—,20

Tabell 8. Variansanalys av medeltal för olika regioner

	Variationskällor	Kvadrat-summor	Frihets-grader	Medel-kvadrater	F	p
Pojkar	Mellan regioner ..	2.0716	3	0.6905	2.16	>.05
	Inom regioner ...	172.2856	540	0.3190		
	Totalt	174.3572	543			
Flickor	Mellan regioner ..	1.4819	3	0.4940	1.42	>.05
	Inom regioner ...	109.6971	316	0.3471		
	Totalt	111.1790	319			

medeltalen för olika regioner skall ligga i samma ordning som i tabell 7. Vid den fortsatta bearbetningen kommer vi därför att bortse från indelningen i regioner.

Självskattning och klasstorlek

Klasstorleken varierar i materialet systematiskt med skolformen. Folk-skolematerialet omfattar klasser med mellan 11 och 31 elever, läroverks-materialet klasser med mellan 30 och 37 elever och enhetsskolematerialet klasser med mellan 16 och 38 elever. Medianerna för antalet elever i klas-serna i de tre skoltyperna är i heltal 24, 35 och 29. Erhållna skillnader i självskattningarnas medeltal mellan enhetsskola, folkskola och läroverk skulle då eventuellt kunna bero på skillnader i klasstorlek. Det är ju tänk-bart att självvärderingen t. ex. är högre i små klasser. Det borde avspeglas i mindre underskattning i folkskolor än i enhetsskola och läroverk och mindre underskattning i enhetsskola än i läroverk. Innan den viktiga jämförelsen mellan olika skoltyper genomfördes prövades därför, huruvida det föreligger något systematiskt samband mellan självskattning och klass-storlek.

Vid en sådan prövning måste fördelningen av olika skoltyper vara den-samma för samtliga klasstorlekar för att icke skillnader i skoltypen skall ge skillnader mellan klasser av olika storlek. På grund av fördelningen av små klasser på folkskolan och stora klasser på läroverk är det emeller-tid möjligt att utnyttja endast en enda klass från varje skoltyp om samt-liga skoltyper skall förekomma i samma proportioner i klasser av olika storlek.

Jämförelsen mellan elever i klasser av olika storlek med avseende på självvärdering genomfördes därför på det totala enhetsskolematerialet. Klasserna fördelas i detta material utefter ett stort område ifråga om an-talet elever — den minsta klassen har 16 elever och den största 38 elever — och skoltypen hålles under kontroll genom att samtliga klasser har samma skoltyp.

Tabell 9. Medeltal av självskattningar för elever från klasser av olika storlek

	Klasstorlek					Totalt
	<21	21—25	26—30	31—35	>35	
Pojkar						
N.....	9	194	282	361	44	890
M.....	.04	— .08	— .14	— .16	— .06	— .13
Flickor						
N.....	6	220	249	314	57	846
M.....	— .13	— .23	— .31	— .21	— .29	— .25

I tabell 9 redovisas medeltalen av självskattningar för klasser av olika storlek. Trenden i dessa medeltal framgår tydligare i fig. 2. Någon entydig systematisk tendens till samvariation mellan nivån på självskattningarna och klassernas storlek finns inte.

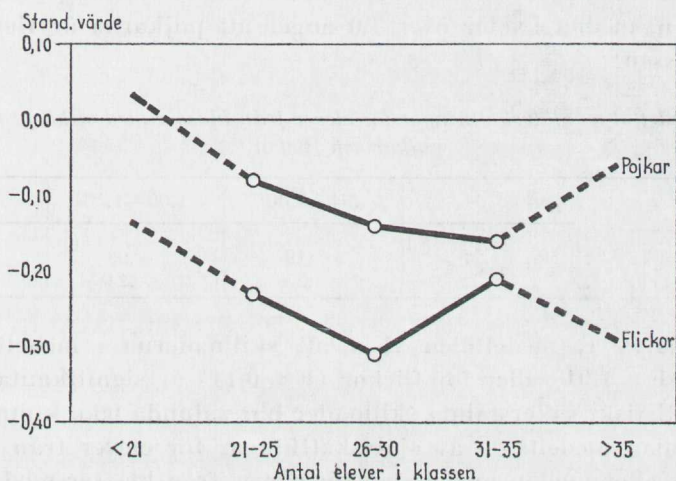

Fig. 2. Relationen mellan självskattningsnivå och klasstorlek.

En variansanalys genomfördes för att utröna huruvida — bortsett från bristande systematiska tendenser — de erhållna medelvärdena för självskattning i klasser av olika storlek skiljer sig mer än slumpmässigt åt. Resultatet av variansanalysen återges i tabell 10.

De skillnader som erhållits i självskattningar mellan klasser av olika storlek är sålunda helt slumpmässigt uppkomna både för pojkar ($F = 0.927$) och för flickor ($F = 0.788$). Det existerar inga påvisbara skillnader i det material som undersökts mellan klasser av olika storlek med avseende på nivån på den självvärdering, som kommer till uttryck i självskattningarna.

Inte heller råder något statistiskt säkerställt samband mellan nivån på självskattningarna och relationen mellan antalet pojkar och flickor i klas-

Tabell 10. Variansanalys av medeltal för självskattningar i klasser av olika storlek

Variationskällor	Kvadratsummor	Frihetsgrader	Medelkvadrater	F
Pojkar				
Mellan klasser av olika storlek	1.3077	4	0.3269	0.927
Inom klasser	312.0815	885	0.3526	
Totalt	313.3892	889		
Flickor				
Mellan klasser av olika storlek	0.9925	4	0.2481	0.788
Inom klasser	265.2840	841	0.3154	
Totalt	266.2765	845		

sen. I tabell 11 redovisas medeltalen av självskattningarna för elever från klasser med olika proportioner av pojkar och flickor. Medeltalen ställs i tabellen i relation till kvoten mellan antalet pojkar och antalet flickor. Kvoter under 1.0 anger sålunda att antalet flickor överstiger antalet pojkar i klassen, medan kvoter över 1.0 anger att pojkarna är flera än flickorna i klassen.

Tabell 11. Medeltal av självskattningar för elever från klasser med olika proportioner av pojkar och flickor

	<.64	.64—1.00	1.00—1.56	>1.56
Pojkar	— .21	— .19	— .03	— .15
Flickor	— .32	— .25	— .24	— .22

Variansanalys av medeltalen visar att skillnaderna i medeltal varken för pojkar ($F = 1.91$) eller för flickor ($F = 0.14$) är signifikanta.

Några statistiskt säkerställda skillnader har sålunda icke kunnat påvisas vare sig mellan medeltalen av självskattningar för elever från klasser av olika storlek eller mellan medeltalen för elever från klasser med olika proportioner av pojkar och flickor.

Skillnader i självskattningsnivå mellan elever från olika skoltyper

Undersökningens huvudsyfte har varit att studera självskattningar av elever i skolområden med enhetsskola och elever från andra skolområden med på traditionellt sätt utformat skolväsen för att se om det föreligger påvisbara skillnader i den allmänna självvärderingsnivå medeltalen av de avgivna självskattningarna är uttryck för. I tabell 12 återges medeltalen av självskattningar för pojkar och flickor från de båda typerna av skolområden. Där redovisas också differenserna mellan dessa medeltal samt den sannolikhet (p-värden), med vilken var och en av de erhållna differenserna kan ha uppkommit av en tillfällighet i det här materialet utan

Tabell 12. Medeltal av självskattningar från skolområden med enhetsskola och andra skolområden

	Enhetsskola	Andra skolområden	Differens	t	p
Pojkar					
N.....	890	510			
M.....	— .13	— .28	.15	4.63	< .001
Flickor					
N.....	846	565			
M.....	— .25	— .40	.15	4.71	< .001

att vi skulle få tillbaka en så stor differens eller större i samma riktning, om vi skulle göra om undersökningen i andra skolområden av samma karaktär.

Den generella tendensen till underskattning hos elever i alla skolområden har påpekats i tidigare avsnitt. Likaså den kraftigare underskattningen hos flickor än hos pojkar. I tabell 12 framträder den tydliga tendensen till kraftigare självunderskattning hos elever i skolområden med traditionellt utformat skolväsen vid jämförelse med elever från enhetsskolområden. Differenserna i självskattningarnas medelnivå mellan elever från de två typerna av skolområden är statistiskt säkerställda för både pojkar och flickor. För båda könen är sannolikheten för differensernas slumpmässiga uppkomst mindre än 1 promille. Uttryckt i standardvärde är underskattningen, som framgår av tabellen, för både pojkar och flickor 0.15 större i andra skolområden än i enhetsskolområden. Det betyder att underskattningen genomsnittligt är 1 rangplats större hos elever i andra skolområden än i enhetsskolområden för elever som i en klass med tjugo elever av samma kön blir placerade mitt i rangordningen av kamraterna. Detta faktum har framgått redan av tabell 5, där den genomsnittliga underskattningen i rangvärden för pojkar och flickor i skolområden med olika skoltyper redovisas.

Som kontroll av skillnaderna i underskattning mellan elever från skolområden med olika skoltyper prövades dessa också med χ^2 -metoden. Den visar, om det föreligger några skillnader mellan dessa två grupper av elever ifråga om den proportion av elever, som ger sig självskattningar under rangmedelvärdet för den egna klassen. χ^2 -metoden är alltså oberoende av fördelningens utseende i andra avseenden. För pojkar erhöles χ^2 -värdet 6.504 ($p < .02$) och för flickor χ^2 -värdet 13.157 ($p < .001$).

Skillnaderna i självskattningarnas allmänna nivå mellan elever i skolområden med enhetsskola och elever i andra skolområden får sålunda anses väl belagda i materialet. Både pojkar och flickor underskattar sig mera i skolområden med traditionellt skolväsen än i skolområden med enhetsskola.

Den gjorda jämförelsen har avsett elever i enhetsskola och elever i andra skoltyper, vilket också varit huvudsyftet med undersökningen. De elever som går i skolområden utan enhetsskola återfinns i dessa skolområden i folkskola eller läroverk. Dessa två skoltyper utgör så skilda skolmiljöer att också en jämförelse mellan dem inbördes samt mellan var och en av dem med enhetsskolan med avseende på den allmänna nivån hos självvärderingen har genomförts. Medeltalen av självskattningar för elever från enhetsskola, folkskola och läroverk redovisas i tabell 13.

Tabell 13. Medeltal av självskattningar i enhetsskola, folkskola och läroverk

	Enhetsskola	Folkskola	Läroverk
Pojkar.....	— .13	— .24	— .31
Flickor.....	— .25	— .19	— .49

I tabell 14 redovisas differenserna mellan medeltalen av självskattningar för varje skoltyp och medeltalet av självskattningar för varje annan skoltyp.

Tabell 14. Signifikansprövning av differenser mellan medeltal av självskattning för olika skoltyper

	Pojkar			Flickor		
	Differens	t	p	Differens	t	p
Enh-Fo.....	.11	2.34	< .05	— .06	1.24	—
Enh-Lä.....	.18	4.57	< .001	.24	6.70	< .001
Fo-Lä.....	.07	1.20	—	.30	5.56	< .001

Av tabellen framgår att för pojkar den genomsnittliga underskattningen är signifikant större i både folkskola och läroverk än i enhetsskola, medan skillnaden mellan medeltalen för självskattningen i folkskola och läroverk kan vara slumpmässig. För flickorna är den genomsnittliga underskattningen signifikant större i läroverk än i enhetsskola och folkskola medan någon säkerställd skillnad i självskattning mellan enhetsskoleelever och folkskoleelever inte erhålles.

KAPITEL IV

Sammanfattning och diskussion

Resultaten av de beräkningar som utförts på grundval av insamlade självskattningar kan sammanfattas i följande punkter.

1. Både pojkar och flickor underskattar genomsnittligen i samtliga skoltyper den skattning de erhållit av kamraterna. För samtliga skoltyper ligger medeltalet av självskattningarna signifikant lägre än 0. Detta innebär bl. a. att signifikant större andel än 50 % avger en självskattning som ligger under medelrangordningen för den egna klassen.

2. Säkerställda skillnader mellan pojkars och flickors självskattning föreligger för både skolområden med enhetsskola och andra skolområden. I båda fallen är flickornas självskattningar signifikant lägre än pojkarnas.

3. För både pojkar och flickor föreligger statistiskt säkerställda skillnader mellan elever från skolområden med enhetsskola och elever från andra skolområden. För båda könen är underskattningen mindre i skolområden med enhetsskola än i andra skolområden.

4. När eleverna i skolområden utan enhetsskola delas upp i folkskola och läroverk föreligger statistiskt säkerställda skillnader i självskattningar mellan enhetsskola, folkskola och läroverk så att a) underskattningen för pojkar är signifikant större i folkskola och läroverk än i enhetsskola och b) underskattningen för flickor är signifikant större i läroverk än i enhetsskola och folkskola.

5. Om proportionerna av olika skoltyper hålls konstant, föreligger inga signifikanta skillnader mellan olika regioner med avseende på självskattningarnas medeltal.

6. Om skoltyp hålls under kontroll föreligger inga signifikanta skillnader i självskattning mellan elever från klasser av olika storlek.

De intressantaste av de erhållna resultaten är självfallet de, som utgör svaret på undersökningens huvudproblem: Finns det påvisbara skillnader mellan elever från skolområden med enhetsskola och elever från skolområden med på traditionellt sätt utformat skolväsen med avseende på nivån av den självvärdering, som kommer till uttryck i de självskattningar, som varje elev har avgivit? Hur skall då de erhållna skillnaderna kunna förklaras?

En faktor som därvid först måste beaktas är den intellektuella nivån hos eleverna. Det kan finnas ett samband mellan intellektuell nivå och

självskattning, så att underskattningen i relation till den plats i rangordningen han erhåller av kamraterna blir större ju högre den intellektuella nivån ligger. Den funna skillnaden i självskattningarnas medeltal mellan folkskoleelever och läroverkselever talar för ett sådant samband. Om en sådan relation existerar, skulle den möjligen kunna förklara skillnaden i självskattningsmedeltal mellan elever från enhetsskolområden och elever från andra skolområden. Läroverkseleverna utgör nämligen en något för stor andel av det totala antalet elever i skolområden utan enhetsskola, eftersom i läroverken går elever också från andra skolområden än dem som ingått i undersökningen. En på detta sätt uppkommen skillnad i begåvningsnivå räcker emellertid inte som förklaring till de erhållna differenserna i självskattningsmedeltal. Om skillnader i intellektuell nivå mellan enhetsskolområden och andra skolområden genom den något för stora proportionen läroverkselever i andra skolområden legat till grund för de erhållna skillnaderna i medeltal av självskattningar, skulle under alla omständigheter medeltalen för folkskoleelever från andra skolområden ligga högre och medeltalen för läroverkselever ligga lägre än medeltalet för elever från enhetsskolområden. Detta är inte fallet. För pojkar ligger både folkskoleelevers och läroverkselevers medeltal inte endast lägre utan signifikant lägre än medeltalet för enhetsskoleeleverna. För flickor ligger läroverkselevernas medeltal avsevärt och signifikant lägre än enhetsskoleelevernas, medan folkskoleelevernas självskattningar ligger på ungefär samma nivå som enhetsskoleelevernas (inga signifikanta skillnader).

De funna differenserna måste uppenbarligen ha sin grund i andra faktorer än skillnader i intellektuell nivå. Eftersom skolområdena är väl matchade med avseende på relevanta variabler av annat slag (se Johannesson 1960), är det rimligt att söka förklaringen i faktorer, som sammanhänger med skillnader i den psykologiska miljö som enhetsskola och traditionellt utformad skola erbjuder. En framträdande och från psykologiska synpunkter väsentlig skillnad ligger i det spärrsystem som i den traditionella skolan utgör hindret för fri tillgång till högre studier. I dessa skolområden bestäms bakgrunden till många elevers skolgång av föräldrarnas och lärarnas ambitioner att få ett så gynnsamt resultat som möjligt den dag frågan om inträde till läroverk avgöres. Skolan utgör under de senare åren före intagningen till läroverket en miljö som i hög grad präglas av prov, värderingar, misslyckanden och kritik. Om en sådan miljöns roll i självvärderingens utveckling skriver den amerikanske barnpsykologen Jersild följande i kapitlet *The school and self-evaluation* i sin bok *In search of self*, i vilken han diskuterar skolans roll överhuvudtaget i uppkomsten och utvecklingen av individens uppfattning om sig själv: »The failures, reminders of limitations, and the rejection which children face at school are often artificial and forced. They may have the effect of humiliating the child by depreciating his worth in a manner that does no good to society and

does him great harm. Much of the failure at school is contrived. Much of the depreciation children encounter there is based on false evaluation. Some of it rests upon a punitive approach to education which in some schools has a savage intensity. The cards are stacked against many children. They are stacked when teachers, in league with the prevailing competitive pressures in our society, attach greater importance to certain school achievements than they merit, and apply pressures which make the child feel he is worthless in all respects because he does not happen to be a top performer in some respects.» (Jersild 1952, s. 91). Ständiga misslyckanden leder till sänkning av nivån på den allmänna självvärdering, som varje individ medvetet eller omedvetet utsätter sig själv för. »Jag har misslyckats. Alltså är jag misslyckad.» Personligheten fungerar i detta såväl som i andra sammanhang som en helhet. Förändringen i självvärdering gäller inte endast i relation till vissa händelser eller vissa andra individer utan utgör en generell sänkning av självvärderingen. »The child toward whom the predominant attitude of significant persons has been one of hostility, disapproval, and dissatisfaction will tend to view the world in similar terms. He will have difficulty in seeing or learning anything better, and, although he may not openly express selfdepreciatory attitudes, he has a depreciatory attitude toward others and toward himself.» (Jersild 1952, s. 13). Sänkningen i självvärderingens nivå kommer till uttryck på många sätt och visar sig också när eleverna jämför sig med andra individer som de gjort, när de avlämnat sina självskattningar. Det bör nämligen hållas i minnet, att det vid självskattningarna inte endast är fråga om hur eleverna trott att de blivit bedömda av kamraterna utan hur de trott att de blivit bedömda av kamraterna vid jämförelse med andra kamrater.

En sådan effekt som den påtalade borde rimligtvis drabba dem hårdast som på allvar under år varit inriktade på att klara spärren till läroverk, nämligen dem i vårt material som har kommit in i läroverk och dem som försökt att komma in men misslyckats och sålunda går kvar i folkskolan. Den senare kategorin är sannolikt betydligt större bland pojkarna än bland flickorna och kommer därigenom att verka utjämnande på skillnaden mellan medeltalen för folkskoleelever och läroverkselever i större utsträckning bland pojkarna än bland flickorna. I Stockholm utgjorde vid intagningen 1959 sålunda de icke intagna pojkarna 23 procent av samtliga sökande bland pojkarna, medan bland flickorna de icke intagna utgjorde endast 14 procent. Denna tolkning skulle kunna förklara i varje fall en del av skillnaden mellan elever från folkskola och läroverk. Om tolkningen är riktig, borde effekten på fördelningarna av självskattningar bli, att spridningen av självskattningar blir större i traditionella skolor än i enhetsskolor. I de förra har fördelningen tänjts ut genom att en del av den har påverkats mera än den andra. I tabell 15 redovisas spridningarna av själv-

Tabell 15. Signifikansprövning av skillnader i standardavvikelse för självskattningar i enhetsskolor och traditionella skolor

	Tradi- tionella skolor	Enhets- skolor	Differens	t	p
Pojkar	.60	.59	.01	0.33	—
Flickor	.63	.56	.07	2.35	<.05

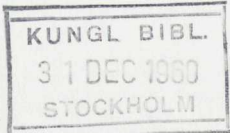
skattningarna i standardavvikelser för pojkar och flickor i skolområden med enhetsskola och skolområden med traditionellt skolväsen samt en signifikansprövning av skillnaderna mellan skolområdena med avseende på spridningen.

För båda könen går differensen i den riktning som kunde förutsägas. För flickorna är differensen statistiskt säkerställd. För pojkarnas del kan möjligen den ovan påtalade effekten av att ett relativt sett större antal pojkar, som försökt komma in i läroverk men misslyckats, återfinns i folk-skolematerialet förklara att skillnaden i spridning för pojkarna inte blir större än den som erhöles.

Den problemställning, som behandlas i undersökningen, berör en väsentlig sida av personlighetsutvecklingen. Det får anses ganska säkert belagt att den självvärdering, som kommer till uttryck i självskattningarna är lägre i de traditionellt utformade skolområden, som deltog i undersökningen, än i enhetsskolorna. Det blir en värderingsfråga, som hör samman med hela det övriga kulturmönstret, om en viss självunderskattning i det avseende, som undersökts, skall anses riktig och om den lägre självvärderingen i de traditionellt utformade skolorna skall vara försvarlig.

Litteratur

- Edwards, A. L.* (1959) Experimental design in psychological research. New York: Rinehart & Company.
- Ekman, G.* (1957) Testmetodik. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Ferguson, G. A.* (1959) Statistical analysis in psychology and education. New York: McGraw-Hill.
- Fisher, R. A. and Yates, F.* (1953) Statistical tables for biological, agricultural and medical research. London.
- Gästrin, J.* (1938) Über Klassenrangordnungen in der Spätpubertät. Ein Beitrag zur pädagogischen Psychologie. Helsingfors: Societas Scientiarum Fennica.
- Israel, J.* (1956) Self-evaluation and rejection in groups. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Jersild, A. T.* (1952) In search of self. An exploration of the role of the school in promoting self-understanding. New York: Teachers College, Columbia University.
- Johannesson, I.* (1954) Sociala relationer mellan barn i folkskoleklasser. Lund: Gleerups.
- Johannesson, I.* (1960) Differentiering och social utveckling. Socialpsykologiska aspekter på skolans differentieringsproblem. Statens Offentliga Utredningar.
- Kaila, E.* (1935) Personlighetens psykologi. Stockholm: Natur och Kultur.
- Katz, D.* (1922) Tierpsychologie und Soziologie des Menschen. Zeitschrift für Psychologie Bd 88, 253—264.
- Koskenniemi, M.* (1936) Soziale Gebilde und Prozesse in der Schulklasse. Helsinki.
- Koskenniemi, M.* (1938) Rangordnungen und Dimension der Distanz des sozialen Lebens in den fünf ersten Schuljahren. Åbo.
- Magnusson, D.* (1959) A study of ratings based on TAT. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Reininger, K.* (1924) Über soziale Verhaltensweisen in der Vorpubertät. Wiener Arbeiten zur pädagogischen Psychologie. Wien.
- Sullivan, H. S.* (1947) Conceptions of modern psychiatry. Washington: The William Alanson White Psychiatric Foundation.

Statens offentliga utredningar 1960

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen)

Justitiedepartementet

Förslag till namnlag. [5]
Rättssäkerheten vid administrativa frihetsberövanden. [19]
Medicinska äktenskapshinder. [21]
Lagberedningens förslag till jordabalk m. m. 1. Lagtext. [24] 2. Motiv till balken. [25] 3. Motiv till lagen om införande av nya jordabalken m. m. [26]
Förverkande på grund av brott. [28]

Utrikesdepartementet

Försvarsdepartementet

Krigsmaktens högsta ledning. [12]
Besparingar inom försvaret. [23]
Försvarskostnaderna budgetåren 1961/63. [40]

Socialdepartementet

Allmänna yrkesinspektionen. [20]
Bohuslän. [22]
Förskollärarutbildningens organisation. [33]
Socialförsäkringens organisation. [35]
Tornedalsutredningen. II [37]

Kommunikationsdepartementet

Finansdepartementet

Fastighetsbeskattningen. [4]
Studiekostnader vid beskattningen. [6]
Redogöransvaret och anmärkningsprocessen. [7]
Preliminär nationalbudget för år 1960. [8]
Banklikviditet och kreditprioritering. [16]
Reviderad nationalbudget för år 1960. [18]
Betänkande angående inrättande av en fond av malmvinstmedel till främjande av naturvetenskapligt och tekniskt forsknings- och utvecklingsarbete. [31]
Statliga företagsformer. V. [32]
Förbättrad taxeringskontroll. [36]

Ecklesiastikdepartementet

1957 års skolberedning. 2. Individuella differenser och skoldifferentiering. [13] 3. Kursplaneundersökningar i matematik och modersmålet. [15] 4. Social- och personlighetspsykologiska faktorer i relation till skolans differentiering. [42]
Samernas skolgång. [41]

Jordbruksdepartementet

Högre utbildning, forskning och försök på lantbrukets område. [2]
Grusexploateringen i Sverige. [3]
Forskning och högre utbildning på skogsbruksområde. [17]
Objektiviteten vid forskning och försök på värdnäringsområdet. [30]
Skydd för vattenförsörjningen. [38]
Rådgivningsverksamheten på jordbrukets område. [39]

Handelsdepartementet

Översyn av lagen om försäkringsrörelse. [11]
Offentlig provningsverksamhet. Behov och resurser. [27]

Inrikesdepartementet

Folkvandvården. [1]
De ekonomiska villkoren för en huvudmannaskapsreform inom mentalsjukvården. [19]
CP-vården. [14]
Frågan om åtgärder för att förbättra konsumtionen av mjölkens beskaffenhet. [29]
Reviderad brandlagstiftning. [34]

Civildepartementet

Statstjänstemäns förhandlingsrätt. [10]